



**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÂHÂ HÜSEYN'İN ŞECERATU'L-BU'S ROMANININ TEKNİK VE
TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

Gülfan ERDEM

**Ağustos-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÂHÂ HÜSEYN'İN ŞECERATU'L-BU'S ROMANININ TEKNİK VE
TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

Gülfan ERDEM

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin EFE**

Diğer Jüri Üyeleri

Dr. Öğr. Üyesi Celal ÖRAL

Dr. Öğr. Üyesi Ömer YILDIZ

Ağustos-2025

BATMAN
TEZ KABUL VE ONAYI

Gülfan ERDEM tarafından hazırlanan “Tâhâ Hüseyin’in Şeceratu’l-Bu’s Romanının Teknik ve Tematik Açından İncelenmesi” adlı tez çalışması 21/08/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Celal ÖRAL

.....

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin EFE

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ömer YILDIZ

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr.Öğr.Üyesi Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Gülfan ERDEM
Tarih:

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÂHÂ HÜSEYN'İN ŞECERATU'L-BU'S ROMANININ TEKNİK VE TEMATİK
AÇIDAN İNCELENMESİ

Gülfan ERDEM

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin EFE

2025, 114 Sayfa

Tâhâ Hüseyin'in "Şeceratu'l-bu's" (شجرة البؤس) adlı romanı, bireysel iradenin dinî ve toplumsal otorite karşısında nasıl şekillendiğini ve zamanla nasıl bastırıldığını derinlikli bir biçimde ortaya koyar. Eserde yalnızca bireysel bir aile dramı anlatılmaz; aynı zamanda geleneksel değer yargılarının, ataerkil düzenin ve dinî otoritelerin birey ve aile yapısı üzerindeki belirleyici etkileri eleştirel bir dille ele alınır. Özellikle romana konu olan evlilik, kadının fiziksel görünümüne indirgenmesi, şeyh-mürîr ilişkisi gibi konular, romanın temel eleştirel kısmını oluşturur. Psikolojik çözümlemelerle örülü karakter yapısı ve çok katmanlı anlatımıyla roman, Arap edebiyatında dikkat çeker. Kuşaklar boyu süren mutsuzluğun sembolü hâline gelen bu evlilik, aynı zamanda toplumsal hafızada iz bırakan bir ızdırabın edebî temsiline dönüşür.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Modern Arap Edebiyatı, Roman, Tâhâ Hüseyin, Şeceratu'l-bu's.

ABSTRACT

MASTER THESIS

A TECHNICAL AND THEMATIC ANALYSIS OF TAHA HUSSEIN'S NOVEL SHAJARAT AL-BU'S

Gülfan ERDEM

**Batman University Graduate School of Education
Department Of Basic Islamic Sciences**

Advisor: Asst. Prof. Dr. Mehmet Emin EFE

2025, 114 Pages

The novel 'Shajaratul-Bu's' (شجرة البؤس) by Tāhā Husayn reveals in depth how the individual will is shaped by religious and social authority and how it is suppressed over time. In the novel, not only an individual family drama is narrated, but also the determining effects of traditional value judgements, patriarchal order and religious authorities on the individual and family structure are critically discussed. In particular, issues such as marriage, the reduction of women to their physical appearance, and the relationship between sheikh and disciple constitute the main critical part of the novel. The novel attracts attention in Arabic literature with its character structure woven with psychological analyses and multi-layered narration. This marriage, which has become a symbol of unhappiness that lasts for generations, also turns into a literary representation of an anguish that leaves a trace in the social memory.

Keywords: Egypt, Modern Arabic Literature, Novel, Tāhā Husayn, Shajaratul-bu's.

ÖN SÖZ

Napolyon Bonapart'ın 1798 senesinde Mısır'a tertip ettiği seferin siyasi, ekonomik ve kültürel neticeleri olmuştur. Söz konusu tarihten sonra Batı ile Arap dünyası sosyal ve kültürel bir etkileşime geçmiştir. Mısır bu anlamda Arap dünyasına liderlik etmiştir. Bu kültürel faaliyetler kapsamında Arap edebiyatına giren roman türünün ilk çalışmaları Mısır'da görülmüş ve Mısır edebiyatı bu anlamda Arap edebiyatına öncülük etmiştir.

Görme engelli olmasına rağmen genelde Arap özelde Mısır edebiyatının önemli ve sayılı simalarından biri olan Tâhâ Hüseyin, modern Arap edebiyatına ciddi katkılar sağlamıştır. Hikâye ve roman başta olmak üzere birbirinden farklı türlerde eserler kaleme alan yazarın “*Şeceratu'l-bu's*” (شجرة البؤس) adlı romanı, çalışmamızın ana iskeletini oluşturmaktadır.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Arap ve Mısır edebiyatında roman türüne dair çalışmalara değinilmiştir. Birinci bölümde yazarın hayatı, edebî kişiliği ve eserlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde “*Şeceratu'l-bu's*” romanı tanıtıldıktan sonra teknik incelemesi, üçüncü ve son bölümde ise tematik incelemesi yapılmıştır.

Yüksek lisans eğitimim boyunca gerek yönlendirmeleri gerekse kaynak temini ve önerisi hususunda desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin EFE'ye sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca eğitim hayatım boyunca maddi manevi desteğini benden esirgemeyen anne ve babama, abim İlyas AKALP'e ve hayatıma girdiği günden beri her konuda en büyük destekçim olan eşim Abdurrahman ERDEM'e çok teşekkür ederim. Gayret bizden başarı Allah'tandır.

Gülfan ERDEM
BATMAN-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
Arap ve Mısır Edebiyatında Roman Türüne Genel Bir Bakış	2
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1.TÂHÂ HÜSEYN'İN HAYATI VE ESERLERİ	5
1.1. Tâhâ Hüseyin'in Hayatı	5
1.2. Aldığı Ödüller	8
1.3. Eserleri	9
1.3.1. Roman ve hikâyeleri	11
1.3.2. Çeviri eserleri.....	11
1.3.3. Başka yazarlarla ortaklaşa hazırladığı eserler.....	12
İKİNCİ BÖLÜM	14
2. ROMANIN TEKNİK İNCELENMESİ	14
2.1. Romanın Tanıtımı	14
2.2. Olay Örgüsü	15
2.3. Anlatıcı Bakış Açısı	25
2.4. Kişiler.....	29
2.4.1. Hâlid.....	30
2.4.2. Nefise	35
2.4.3. Münâ	40
2.4.4. Büyük Şeyh.....	43
2.4.5. Şeyh İbrâhîm.....	47
2.4.6. Ebû Sâlih (Abdurrahmân).....	49
2.4.7. Ebû Sâlih'in eşi.....	52
2.4.8. Ebû Hâlid (Alî)	53
2.4.9. Ümmü Hâlid	56
2.4.10. Hacı Mesûd	58
2.4.11. Semîha	59
2.4.12. Cülnâr.....	60

2.4.13. Selîm	62
2.4.14. Zübeyde	65
2.4.15. Sâlim	66
2.4.16. Alî	67
2.5. Dekoratif Kişiler	68
2.5.1. Mahmut	68
2.5.2. Nesîm	68
2.5.3. Hacı İmran	68
2.5.4. Öğretmen Markas	69
2.5.5. Corcis Hoca.....	69
2.6. Zaman	69
2.7. Mekân	77
2.7.1. Refah odası	78
2.7.2. Ümmü Hâlid'in odası.....	78
2.7.3. Hâlid ve Nefise'nin evi	79
2.7.4. Şeyhin evi (dergâhı).....	80
2.7.5. Hâlid'in evi	81
2.7.6. Şehir	82
2.8. Romana Dair Dikkat ve Eleştiriler.....	84
2.9. Dil ve Üslûp	87
2.10. Anlatım Teknikleri.....	91
2.10.1. Flashback- geriye dönüş tekniği	91
2.10.2. Diyalog tekniği	92
2.10.3. Tasvir	93
2.10.4. İç çözümleme	94
2.10.5. Montaj tekniği- çağrışım.....	95
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	96
3. ROMANIN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ.....	96
3.1. Din Adamlarının Topluma Olan Etkisi.....	97
3.2. Büyük Şeyh ile Oğlu Şeyh İbrahim Arasındaki Fark	97
3.3. Tâhâ Hüseyin'in Tasavvuf Düşüncesi	98
3.4. Kuşaklar Arasındaki Değişim	99
3.5. Çok Evlilik.....	100
3.6. Mısır Toplumunda Kadın.....	100
3.7. Toplumsal Yozlaşma	101

3.8. Eğitim.....	102
3.9. Ticari Hayattaki Değişim.....	103
3.10. Köy ve Kasaba Hayatı	105
3.11. Çirkinlik-Güzellik.....	105
3.12. Mutsuzluk-Mutluluk	106
SONUÇ	108
KAYNAKÇA.....	110



KISALTMALAR

B.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
B.s.y.	: Baskı Sayısı Yok
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.	: Doğum
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
Ö.	: Ölüm tarihi
S.	: Sayfa
Ts.	: Tarihsiz
Ty.	: Tarih yok
Trc.	: Tercüme eden
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri
Vs.	: Ve saire
Yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Modern Arap edebiyatının önemli nesir türlerinden olan roman, Arap edebiyatına girdikten bir müddet sonra önemli bir yer edinmiştir. Bu anlamda birçok Arap yazar bu türde eserler vermiş ve romancılıkla meşhur olmuştur. Romanlar, ele aldıkları konularla toplumlar hakkında önemli bilgiler barındırması hasebiyle, doğal olarak akademik çalışmalara konu olmuşlardır. Bu bağlamda ülkemizde de Arap romanı ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Teknik ve tematik açıdan yapılan çalışmalar başta olmak üzere karşılaştırmalı edebiyat alanında son zamanlarda birçok Arap-Türk romanı incelenmiştir.¹

Modern Arap edebiyatında roman türünde Necib Mahfuz ve Tâhâ Hüseyin gibi yazarların öne çıktığını görmekteyiz. Türkiye’deki çalışmalarda Necib Mahfuz’un yanı sıra çalışmamızın yazarı olan Tâhâ Hüseyin’de öne çıkmaktadır. Yazarın birçok eseri tez veya makale çalışmasına konu olmuştur. Bu anlamda yapılan çalışmalar arasında Rahmi Er’in “Tâhâ Husayn ve Üç Romanı (Du’âu’l-keravân, Edîb, Şeceratu’l-bu’s)” adlı çalışmasını zikretmek mümkündür. Yazarın çalışmasına konu olan üç eserden biri de bizim de çalışmamızın konusu olan “Şeceratu’l-bu’s” romanı vardır. Rahmi Er, bu eseri kısa da olsa teknik ve tematik açıdan ele almıştır.² Yine aynı romana dair Asiye Çelenioğlu’nun “Tâhâ Hüseyin’in Şeceratu’l-Bû’s Adlı Romanında Mutlak İtaat” adlı makalesi bulunmaktadır.³ Eserin başlığından da anlaşılacağı üzere, çalışmada bu eser “mutlak itaat” açısından ele alınmıştır. Son olarak İlknur Emekli’nin “Tâhâ Hüseyin’in Şeceratu’l-Bu’s Adlı Romanının Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi” adlı çalışması

¹ Bu anlamda yapılan tezler için bkz; Rûmeysa Şenkaya, *Taha Huseyn’in “Edîb” romanı ile Sabahattin Ali’nin “İçimizdeki Şeytan” romanının tematik yönden karşılaştırılması* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023). Zeynep Bilge Diktaş, *Necib Mahfuz’un “Hânu’l-Halîl” romanı ile Halit Ziya Uşaklıgil’in “Mai ve Siyah” romanında modernleşme süreci ve modern bireyin bunalımı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

² Rahmi Er, *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı (Du’âu’l-keravân, Edîb, Şeceratu’l bu’s)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1988).

³ Asiye Çelenioğlu, “Tâhâ Hüseyin’in Şeceratu’l-Bû’s Adlı Romanında Mutlak İtaat”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences (Joshas)* 8/50 (29 Ağustos 2024), 391-397.

vardır. Bu çalışma da hacimsel olarak yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır.⁴ Çalışmamızın bu üç çalışmadan ayrılan yönü teknik ve tematik açıdan detaylı bir tahlil içermesidir.

Arap ve Mısır Edebiyatında Roman Türüne Genel Bir Bakış

Modern Arap edebiyatında roman türüne rivâye, roman yazarına da râvî veya Kâtibu'r-rivâye denilmiştir. Bunların yanı sıra ilk örnekleri X. yy.da görülen makamât türü eserlerde bir kahramanın etrafında şekillenen hadiseleri aktaran kişiye râvî, yapılan bu işe de rivâyet denilmiştir. Tânyûs Abduh (ö. 1926) XX. yüzyılın başlarında, Batı edebiyatlarından tercüme edilen romanları yayınladığı dergisine “Mecelletü'r-râvî” ismini vermiştir. “Roman” anlamındaki rivâye ifadesinin doğuşu bununla ilişkilendirilebilir. Necîb el Haddâd'ın (öl. 1899) Alexandra Dumas'tan (öl. 1870) tercüme ettiği “*Rivâyetu'l-fursâni's-selâse*” (Üç silahşörler) (I-IV, Beyrut 1888) adlı eseri rivâye kelimesinin roman için kullanıldığı ilk eserlerden biridir.⁵

Eyyâmu'l-'Arab, Kur'ân-ı kerîm ve Peygamber kıssaları'nda anlatılan kıssalar, *Kelîle ve Dimne*, *Elf leyle ve leyle*, *Risâletu'l-ğufrân*, *Kitâbu'l buhelâ* ve Makâmât türündeki eserler Arap kültürü ve edebiyatında modern romandan evvel var olan ve modern romana zemin hazırlayan eserlerden bazılarıdır.⁶ Mezkûr eserlerin yanı sıra Batı dillerinden Arapçaya çevrilen eserler de çağdaş Arap romanına kaynaklık etmiştir.⁷

Makâme türünün tesirinde kalarak yazılan başka eserler de vardır. Söz konusu eserlere 'Âişe et-Teymûriyye'nin (1840-1902) *Netâicu'l-ahvâl*, 'Abdullâh Fikrî'nin (1834-1990) *el-Makâmâtü'l-fikriyye*, Muhammed Ferîd Vecdî'nin (1885-1954) *el-Vecdiyyât* ve Ahmed Şevkî'nin (1869-1932) *Varakatu'l-'âs*'ı örnek olarak gösterilebilir. Bu eserler roman yazmak gayesiyle yazılmamış olsa ve roman diye nitelenemezse de modern anlamdaki romanın doğuşuna önemli bir katkı sağlamışlardır.⁸

Roman türüne dair ilk girişimler Mısır ve Lübnan'da görülmekle beraber bunlar daha çok klasik bir anlatım türü olan makâmeyi yeniden canlandırma çabaları şeklinde tezahür etmiştir. Bununla beraber Batı dillerinden Arapçaya yapılan çevirilerin Arap

⁴ İlknur Emekli, “Tâhâ Hüseyin'in Şeceratu'l-Bu's Adlı Romanının Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları - II* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2022), 95-127.

⁵ Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)* (İstanbul: Fatih Dağıtım Yay, 2008), 164.

⁶ Ahmet Kâzım Ürün, *Modern Arap Edebiyatı* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2018), 13-14.

⁷ Zehra Gülay Şahan, *Modern Ürdün Romanında İbrâhim Nasrallah'ın Yeri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 26.

⁸ Recep Cinkılıç, *İhsân 'Abdu'l-Kuddûs'un Romanlarında Kadın İmajı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 4-5.

romanına katkısı yadsınamaz. Bu çeviriler, XIX. yüzyılın son çeyreği içinde Mısır'da yayın yapan ve sayıları hızla artan gazete ve dergiler sayesinde büyük bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Edebî değeri yüksek olmayan bu romanların büyük bir kısmı aşk ve macera romanlarının çevirileridir.⁹

Batı edebiyatından yapılan çevirilerin devamı ile Mısır edebiyatı II. Dünya Savaşına kadar Mahmud Teymûr (1894-1973), Mahmûd Tâhir Lâşîn (1894-1954), Tâhâ Hüseyin (1889-1973), 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd (1889-1964), İbrâhîm el-Mâzinî (1890-1949) ve Tevfîk el-Hekîm (1902-1987) gibi yazarların romanlarıyla tanışmıştır. Bu eserler romanın genel özelliklerini içermesi açısından Mısır romanının gelişmesinde önemli bir yere sahiptir.¹⁰

Mısır romanına göz atıldığında iki ana akımdan söz etmek mümkündür. Birinci akımda öğretici unsurlar ön planda olup roman unsurlarına az rastlanmakta iken; ikinci akımda öğretici unsurlar ile roman unsurları eşit bir şekilde bulunmaktadır.¹¹ Mısır'ın ilk dönem aydınlarının, öğüt verici ve öğretici olması hasebiyle birinci akıma daha çok meyilli oldukları belirtilmektedir.¹²

Rifâ'a Râfî'î et-Tahtâvî (1801-1873) *Tahlîsu'l-ibrîz fî telhîsi Bârîz* isimli kitabında Paris'teki izlenimlerini öğretici bir üslûpla ele almıştır.¹³ Bunun yanı sıra doğu ile batı'yı dünyalarını karşılaştıran ve bunu didaktik bir biçimde '*Alemu'd-dîn* (Dinin simgesi) adlı kitabında işleyen 'Alî Mubârek (1823-1893)¹⁴ öğretici üslûbun öncüleridir.

Adı geçen bu iki eserden sonra Muhammed el-Muveylîhî'nin (1858-1930) *Hadîs 'Îsâ b. Hişâm* adlı eseri ön plana çıkar. Bu eser, içeriğinin yanı sıra roman unsurlarını ihtiva etmesi nedeniyle *Tahlîsu'l-ibrîz fî telhîsi Bârîz* ile '*Alemu'd-dîn* adlı iki eserden ayrılmaktadır. Ayrıca mezkûr eserin, Arap edebiyatında ilk sanatsal roman olarak görülen *Zeyneb*'e giden önemli bir adım olduğu kabul edilmiştir.¹⁵

Modern anlamdaki Arap romanı Mısırlı M. Hüseyin Heykel (1888-1956)'ın *Zeyneb* isimli romanıyla başlamıştır. Heykel, bu eserini 1914 yılında kaleme almıştır.

⁹ Rahmi Er, "Roman (Arap Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/164-166.

¹⁰ Gülyaşar Sağdıç, Muhammed 'Abdulhalîm 'Abdullah ve "*Lakîta, Ba'de'l-Ğurûb, Şeceretu'l-Lablâb ve Şemsu'l-Harîf*" Romanlarının Çözümlemesi (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 10.

¹¹ Rahmi Er, *Tâhâ Hüseyin ve Üç Romanı (Du'âu'l-keravân, Edîb, Şeceratu'l-bu's)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1988), 2.

¹² 'Abdulmuhsin Tâhâ Bedr, *Tatavvuru rivâyeti'l-'Arabîyyeti'l-hadîse fî Mısır 1870-1938* (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, t y), 6.

¹³ Ahmed Heykel, *Tatavvuru'l-edebi'l-hadîs fî Mısır* (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1994), 39.

¹⁴ Heykel, *Tatavvuru'l-Edebi'l-Hadîss fî Mısır*, 78-79.

¹⁵ Cinkılıç, *İhsân 'Abdu'l-Kuddûs'un Romanlarında Kadın İmajı*, 3-4.

Ancak entelektüel muhitin roman türüne olan olumsuz algısı sebebiyle bu eserini kendi adı ile değil de “Mısırî Fellâh” mahlasıyla yayınlamıştır. Bu eserine de *Menâziru ve ehlakun rîfîyye* (Köy ahlâkı ve manzaraları) adını vermiştir. Heykel, *Zeyneb*’in söz konusu tarihe kadar olan eserlerden farklı yapısı, sağlam kurgusu ve olumlu tepkiler alması sebebiyle, ikinci baskısını 1929 senesinde bu defa gerçek adıyla yapmıştır.¹⁶

Çalışmamıza konu olan romanımızın yazarı Tâhâ Hüseyin, *el-Eyyâm* (Günler) adlı romanının ilk cildini 1929 senesinde yayımlamıştır. el-Mâzinî de *İbrâhîm el-kâtib* (Yazar İbrâhîm) adlı romanını 1931 yılında yayımlamıştır. ‘Abbâs Mahmûd el-‘Akkâd’ın 1938 senesinde *Sâra* adlı romanı ilk psikoanalitik romandır. Tevfik el-Hekîm, 1933 yılında ‘*Avdetu'r-rûh* (Ruhun dönüşü) ve 1938 yılında ‘*Uşfûr mine’s şark* (Doğulu bir serçe) adlı romanlarının ardından 1944 senesinde *er-Ribâtu'l-mukaddes* (Kutsal bağ) adlı romanını yayımlamıştır.¹⁷

Dönemin en önemli yazarlarından biri de Necîb Mahfûz (1911-2006) olmuştur. Necîb Mahfûz hem tarih hem de toplumcu gerçekçi romanlar kaleme almıştır. Mahfuz, 1988 yılında *Zukâku'l-midak* tercüme edilmemiş eseriyle Nobel Ödülüne layık görülmüştür. Necîb Mahfuz gibi ‘Abdulhamîd Cûde es-Sehhâr (1913-1974) da önce tarihi sonra da toplumcu gerçekçi romanlar kaleme almıştır.¹⁸

Dönemin önemli roman yazarlarından biri olan Mısırlı Yûsuf İdrîs’in *Kıssatu hubb* (Bir aşk hikâyesi, 1956), *el-Haram ve 'l-‘ayb* (Haram ve ayıp, 1962) adlı çalışmaları yazarın önemli romanlarından bazılarıdır.¹⁹ Mısır’da erkek edebiyatçıların yanı sıra 1960’lı yıllardan sonra pek çok kadın edebiyatçı da roman ve öykü türlerinde eserler kaleme almıştır. Nevâl es-Sa’dâvî (1931-2021), Elîfe Rif’at (1930-1996), Latîfe ez-Zeyyât (1923-1996) ve Selvâ Bekr (d. 1949) bu dönemde öne çıkan kadın yazarlardan bazılarıdır.²⁰

¹⁶ Er, “Roman (Arap Edebiyatı)”, 35/164-166.

¹⁷ Cinkılıç, *İhsân ‘Abdu'l-Kuddûs’un Romanlarında Kadın İmajı*, 9-10.

¹⁸ Şahan, *Modern Ürdün Romanında İbrâhim Nasrallah’ın Yeri*, 32.

¹⁹ Cinkılıç, *İhsân ‘Abdu'l-Kuddûs’un Romanlarında Kadın İmajı*, 12.

²⁰ Er, “Roman (Arap Edebiyatı)”, 35/165.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.TÂHÂ HÜSEYN'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Tâhâ Hüseyin'in Hayatı

Tâhâ Hüseyin, Mısır'ın Minye mintikâsındaki Azbetu'l-kîlû köyünde Kasım 1889 senesinde dünyaya geldi. Kalabalık bir ailede dünyaya gelen yazar, ailenin on üç çocuğundan yedincisi, aynı anneden dünyaya gelen çocukların ise beşincisidir. Babası Huseyn, annesi ise Rukiye'dir. Tâhâ Hüseyin'in annesi Rukiye, babasının ikinci eşidir.²¹ Yoksul bir ailede dünyaya gelen yazar, küçük yaşta “ophthalmia” denilen göz iltihabı hastalığına yakalanır. Yoksul olan aile, bu hastalığın geçici olduğunu ve kendiliğinden geçeceğini düşünerek günlerce ihmal eder. Söz konusu hastalığın, geçmediğini ve zamanla düzelmediğini fark eden aile, tedavi etmesi için bir berber çağırırlar. Ancak çağrılan bu berber, Tâhâ'yı iyileştirmek yerine onun her iki gözünü de kaybetmesine neden olur. Böylece Tâhâ Hüseyin, altı yaşındayken, bilgisizlik ve ihmal neticesinde her iki gözünü de yitirir.²²

Bu durum yazarı çok etkiler, duygusallığını artırır ve onu daha çok yalnızlığa sevk eder. Tâhâ Hüseyin kendisine karşı yapılan her hareketten etkilenir ve genellikle bunları içine atar. Rahatlığı yalnız kalmakta bulur. Yazar bu yaşadıklarını, otobiyografisinde etkileyici bir dille ve ayrıntılarıyla anlatır. Hayatında derin izler bırakan bu çocukluk günleri ile ilgili olarak şunları aktarır:

İki eliyle lokmayı alıp, ellerini yemeğin ortaklaşa yendiği tabağa daldırdı ve iki eliyle ağzına doğru götürdü. Bunu gören kardeşleri kakhaha atarak gülmeye başladılar, annesinin ise gözleri doldu. Babası da üzgün ve kısık bir sesle 'Oğlum, bu nasıl bir lokma alış!' diyordu. Tâhâ Hüseyin'e gelince, geceyi nasıl geçirmişti, Allah bilir... O günden sonra kendisine, yirmi beş yaşına kadar pilav, çorba gibi kaşık kullanmak suretiyle yenen yemekleri yasakladı. Çünkü kaşık kullanamadığını biliyor ve kardeşlerinin kendisine

²¹ Rümeyşa Dindaroğlu, *Tâhâ Hüseyin'in Du'â'u'l- kerevân Adlı Romanının Teknik ve Tematik Yönünden İncelenmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 13.

²² Er, *Tâhâ Hüseyin ve Üç Romanı (Du'â'u'l-keravân, Edîb, Şeceratu'l bu's)*, 19.

gölmesini, annesinin ağlamasını veya babasının üzgün ve kısık bir sesle kendisine öğretide bulunmasını istemiyordu.²³

Tâhâ Hüseyin yapabileceği yanlış herhangi bir hareketten çekindiği için çevresindeki çocuklarla oyun oynamaz. Oyun yerine kendisine daha farklı bir eğlence olan sohbet ve hikâye dinlemeyi tercih eder. Bir süre sonra bu etkinliği sevmeye başlar. İkinci namazlarından sonra toplanan babasının ve arkadaşlarının yanına gider, onların fetihler, gazveler, ez-Zâhir Baybars, Antere ile alakalı anlattıklarını, peygamberler, vaaz ve sünnet kitapları konusunda konuştuklarını dinleyerek küçük yaşlarda değerli pek çok malumata sahip olur.²⁴

Gözlerini kaybetmesinin, Tâhâ Hüseyin üzerinde olumsuz olduğu kadar olumlu etkileri de olmuştur. Zira bu hadisenin ileride ünlü bir yazar olacak olan küçük Tâhâ'yı, bu büyük göreve hazırladığı söylenebilir.

Tâhâ Hüseyin, dokuz yaşına bastığında Kur'ân-ı Kerîm'i hıfz etmek için kuttâb diye isimlendirilen köy mektebine gider²⁵ ve dokuz yaşını bitirdiğinde Kur'ân-ı Kerîm'i hıfz eder. Yazarın babası, oğlu Tâhâ Hüseyin'i el-Ezher'de talebe olan diğer oğlu Ahmed 'Urâbî ile beraber Kahire'ye gönderir. Yazar ilk ve orta eğitimi el-Ezher'de tamamlar.²⁶

1907 senesi, Tâhâ Hüseyin için çetin bir yıl olmuştur. Zira yazarın mezun olan abisi ve Dâru'l-'Ulûm'a başlayan kuzeninin Kahire'deki evden ayrılmaları, babasının işleri nedeniyle ailenin evini taşınması, yazarın mali sıkıntıya düşmesine neden olmuştur. Tâhâ Hüseyin'in abisi Ahmed 'Urâbî, Tâhâ'nın okumasının bir işe yaramayacağını ve okulu bitiremeyeceğini söyleyip bu hususta babasını ikna etmeye çalışmıştır. Ancak babası anlayışlı davranarak oğlunu bir hizmetçiyle beraber Kahire'ye tekrar göndermiştir.²⁷

Bir gün babası onun başarısıyla gururlanmak adına Tâhâ Hüseyin'i imtihana çeker. Ancak yazar babasının kendisinden okumasını istediği sureleri okuyamaz ve babasına mahcup olur. Babası bu duruma üzülerək “Ben senin gerçekten hafız olduğunu düşünüyordum.” der. Tâhâ Hüseyin, bu duruma üzülerək babasının istediği gibi gerçek bir hafız olmak için uğraşır. Ancak hocalarının kendisini ihmal etmesi gibi sistemdeki çarpıklıklar buna pek fazla müsaade etmez. Bir süre sonra babası onu bir daha imtihana

²³ Tâhâ Husayn, *el-Eyyâm* (Mısır: Matba'atu'l Meâ'rif ve Mektebetuha, ts.), 1/17-18.

²⁴ Er, *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı* (*Du'â'u'l-keravân, Edîb, Şeceratu'l bu's*), 19-20.

²⁵ Şevki Dayf, *el-Edebu'l- 'Arabiyyu'l-mu'âsır fî Mısır* (Kahire: Dâru'l Me'ârif, 1961), 278.

²⁶ M.Fuad Bilgiç, *Tâhâ Hüseyin'in "el-Vacdu'l-hak" Adlı Eserinin Eleştirisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 29.

²⁷ Dindaroğlu, *Tâhâ Hüseyin'in Du'â'u'l-kerevân Adlı Romanının Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi*, 12.

çeker. Tâhâ Hüseyin bu defa da başarısız olunca babası onu azarlar. Bu duruma çok üzülen Hüseyin, intihara teşebbüs eder ve ensesini kesmeye çalışırken annesi yetişir ve ona engel olur.²⁸

Hadiselere geniş bir perspektiften bakabilen bir talebe olan Hüseyin, el-Ezher'i beğenmiyor, adetlerine ve sıkı kalan fikirlerine karşı çıkıyordu. Hocalarını tenkit ediyor, onları çağdaş bir üniversite hocası olmaktan uzak şahsiyetler olarak görüyordu. Bununla beraber Tâhâ Hüseyin, el-Ezher Üniversitesindeki hocaları arasından Muhammed 'Abduh ve Şeyh el-Mersafî'yi beğenmiş ve onlardan çok etkilenmiştir. 1912 senesinde üniversitenin bitirme sınavına girmiş, ancak başarısız olmuş ve aynı sene içerisinde Mısır Üniversitesi'ne (bugünkü Kahire Üniversitesi) girmiştir. Bu üniversitede, Avrupalı Müsteşriklerin verdiği dersleri bilhassa da Nallino'nun derslerini beğenen Hüseyin'in hayat görüşünün şekillenmesinde, mezkûr şahsın mühim bir tesiri olmuştur. Tâhâ Hüseyin, Mayıs 1914 senesinde Abbâsî asrının meşhur şairlerinden el-Maa'rûfî'nin hayatı hakkında hazırladığı tezi başarıyla savunmuş ve Mısır Üniversitesinden mezun olup doktor unvanını alan ilk talebe olmuştur.²⁹

Tâhâ Hüseyin'in hazırladığı bu tez, "*Zikrâ Ebi'l-'Alâ' el-Ma'arrî*" adıyla basılmıştır. Aynı sene içerisinde tarih bölümünde uzmanlaşması gayesiyle üniversite tarafından Paris'e gönderilmiştir. Ancak üniversitedeki ekonomik kriz nedeniyle on ay sonra geri çağırılmıştır. 1915 senesinde arkadaşlarıyla beraber es-Süfûr gazetesini çıkarmıştır. Aynı yılın sonlarına doğru Montpellier şehrinde tanıştığı, hem hayat arkadaşı hem de yazarın gören gözü olacak Susanne Bresseau ile beraber Paris'e gitmiş ve Sorbonne Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne kaydolmuştur. 1917 senesinde Tarih Bölümü'nde lisans eğitimini, 1918 senesinde de Emile Durkheim ve Paul Casanova'nın danışmanlığında hazırladığı "Etude analytique et critique de la philosophie sociale d'Ibn Khaldoun" (İbn Haldun'un sosyal felsefesinin analitik ve eleştirel incelemesi) başlıklı teziyle doktorasını tamamlamıştır. 1918 senesinde dünyaya gelen kızına üvey kız kardeşinin adı olan Âmine ismini koymuştur. 1919 yılında bu defa Roma tarihiyle alakalı bir tez hazırlamıştır.³⁰ Daha sonra eşi ve kızıyla Mısır'a dönen Tâhâ Hüseyin aynı yıl Mısır Üniversitesi'nin yeni kurulan Eskiçağ (Roma ve Yunan) Tarihi kürsüsüne hoca olarak atanmış, aynı yılın sonlarında Mısır Üniversitesi'nde Eski Yunan ve Roma Tarihi

²⁸ Er, *Tâhâ Hüseyin ve Üç Romanı (Du 'âu'l-keravân, Edîb, Şeceratu'l bu's)*, 21-22.

²⁹ İbrahim Özey, *Bir Eleştirmen Olarak Tâhâ Hüseyin* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992), 1-2.

³⁰ Dayf, *el-Edebu'l- 'Arabiyyu'l-mu 'âsır fî Mısır*, 279.

Kürsüsü'ne, kürsünün ilk profesörü sıfatıyla tayin edilmiştir. 1925 yılında Arap Edebiyatı Bölümü başkanı olmuştur. 1926 yılında yayınlanan, İslâm öncesi Arap şiiriyle Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssaların güvenilirliğini sorguladığı *fî 'ş-Şi 'ri 'l-câhili*³¹ adlı eseri nedeniyle sapkınlıkla itham edilmiş ve kitabı yasaklanmıştır.³²

Yazar bu gelişmeler nedeniyle, bir yıl boyunca Mısır'ı terk etmek zorunda kalmış, Mısır'a tekrar döndüğünde yukarıda adı geçen eserinin, bazı kısımlarını çıkartmak ve o kısımların yerine yenilerini eklemek suretiyle *fil Edebi'l Câhili* adıyla yeniden yayımlamıştır. Hüseyin, 1930 senesinde aynı üniversitenin Edebiyat Fakültesi'ne dekan olarak seçilmiş, İskenderiye Üniversitesinin kurulumunda ciddi katkıları olmuştur. 1943 senesinde İskenderiye Üniversitesinin ilk rektörü olan Hüseyin, 1950 senesinde de Milli Eğitim Bakanı olmuştur. Yazar, bakanlığı sırasında eğitimi ücretsiz hale getirmiş, eğitime mâni olan yaş haddi gibi şartları ortadan kaldırmış, yeni okullar açmış ve öğretmenlerin bilgilerini arttırıp diğer durumlarını düzeltmek için bütçeden ödenek ayırmıştır. Tâhâ Hüseyin, öğretmenlere büyük bir değer vermiş, eğitimden bir yarar sağlanabilmesi için öncelikle öğretmenlerin durumunun iyileştirilmesi gerektiğini, aksi takdirde eğitimden bir yarar sağlanmayacağını ilkesi ile hareket etmiştir.³³

Tâhâ Hüseyin, devlet kademlerinde çeşitli görevler almıştır. Emekliye ayrıldıktan sonra memurluktan tamamen uzaklaşıp kendini gazete yazılarına adanmıştır. Tâhâ Hüseyin, *Kevkebü 'ş-şark* ve *el-Vâdî* gibi birbirinden farklı gazetelerde yazılar yazmıştır.³⁴ Tâhâ Hüseyin, Ocak 1952 yılında bakanlık görevinden ayrılmış, bu süreçten sonra ölümüne kadar uzun bir hastalık evresi geçiren yazar, hastalığına rağmen çeşitli kültür aktivitelerinde yer almıştır.³⁵

1.2. Aldığı Ödüller

Yazar 1945 yılında *Âlâ hâmişi 's-sîre* isimli eseriyle devlet ödülü, 1949 senesinde ise edebiyat ödülünü almıştır. Tâhâ Hüseyin 1958 senesinde edebiyat alanında devlet takdir ödülünü alan ilk kişi olarak “‘Amîdu'l-Edebi'l-'Arabî” (Arap Edebiyatının Dekanı/en önde gelen kişisi) unvanını almış, kendisine “Kilâdetu'n-Nil” (Nil'in

³¹ Enver el-Cundî, *Tâhâ Husayn, Hayâtuhû ve fikruhû fî mizânî 'l-İslâm* (Mısır: Dâru'l-İ'tisâm, 1977), 22-23.

³² Şükran Fazlıoğlu, “Tâhâ Hüseyin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 01 Mayıs 2025, 39/377-379.

³³ Özey, *Bir Eleştirmen Olarak Tâhâ Husayn*, 3-4.

³⁴ Er, *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı (Du 'â'u'l-keravân, Edîb, Şeceratu'l bu 's)*, 63.

³⁵ Dindaroğlu, *Tâhâ Hüseyin'in Du 'â'u'l- kerevân Adlı Romanının Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi*, 18.

gerdanlığı) ödülü verilmiştir. Fransa’da kendisine “Legion de Honour”(Onur nişanı) unvanı verilmiş ve Fransız basınında kendisinden “Mısır’ın âmâ Renan’ı” diye söz edilmiştir. 1950’li yıllarda İngiliz üniversitelerindeki merciler ona “Doğunun Martin Luther’i” ismini vermiştir. Madrid, Oxford, Roma, Atina, Leon gibi üniversitelerin yer aldığı birçok üniversite tarafından kendisine fahri doktora unvanı verilmiştir. 1973 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilatı, Edebiyat Barış Ödülünü, beş âlimle birlikte Tâhâ Hüseyin’e vermeyi kararlaştırmış ve Tâhâ bu ödülü ölümünden birkaç saat önce alabilmiştir. Yazar, 28 Ekim 1973 senesinde Kahire’de hayata gözlerini yummuştur.³⁶

1.3. Eserleri

1. *Zikrâ Ebi’l-‘Âlâ’* (ذكرى أبي العلاء): Bu kitap yazarın 1914 senesinde Mısır Üniversitesinde doktorasını aldığı eseri olup 1915 yılında Kahire’de basılmıştır.
2. *Felsefetu İbni Haldûn ve risâletuhu ‘l-ictimâ ‘iyye* (فلسفة ابن خلدون الاجتماعية ورسالة): 1917 senesinde Sorbonne Üniversitesinde hazırladığı ikinci doktora tezidir.
3. *Âlihету ‘l-Yûnân* (آلية اليونان): Yunanlılarda dini tezahürler, tanrı düşüncesinin gelişmesi ve bunun uygarlık üzerindeki tesirlerini konu alan konferanslarının bir hülasasıdır.
4. *Hadîsü ‘l-erbi ‘â’* (حديث الأربعاء): *es-Siyâse* adlı gazetede yayınlanan makaleleri olup birinci cilt 1925 senesinde, ikinci cilt 1926 senesinde, üçüncü cilt ise 1945 senesinde Kahire’de basılmıştır.
5. *Kâdetu ‘l-fikr* (قادة الفكر): 1925 senesinde Kahire’de basılmıştır.
6. *fî ‘ş-Şi ‘ri ‘l-câhilî* (في الشعر الجاهلي): Yazarın konferanslarının bir araya getirilerek 1926 yılında ilk baskısının yapıldığı eseridir.
7. *el-Eyyâm* (الأيام): Tâhâ Hüseyin’in otobiyografisi olan bu kitabın birinci cildi 1929 yılında, ikinci cildi 1940 yılında, üçüncü cildi ise 1972 yılında Kahire’de basılmıştır.
8. *Hâfiz ve Şevkî* (حافظ وشوقي): 1933 senesinde Kahire’de basılan bu eser dönemin iki büyük Mısır şairi üzerine yapılmış araştırma niteliğindeki makalelerden oluşmaktadır.
9. *fî ‘s- Sayf* (في الصي): Bu kitap yazarın, Avrupa’da kaleme aldığı mektuplarından oluşmaktadır. 1933 yılında Kahire’de basılmıştır.
10. *el- Hayâtü ‘l-edebîyye fî cezîrati ‘l-‘Arab* (الحياة الأدبية في جزيرة العرب): Bu eser 1935 yılında Şam’da basılmıştır.
11. *min Ba ‘îd* (من بعيد): 1935 yılında Kahire’de basılmıştır.

³⁶ Er, *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı (Du ‘âu ‘l-keravân, Edîb, Şeceratu ‘l bu ‘s)*, 65-67; Fazlıoğlu, “Tâhâ Hüseyin”, 39/377-379.

12. 'âlâ Hâmişi's-sîre (على هامش السيرة): Peygamber efendimizin hayatından edebi bir dille bahsettiği bir eser olup üç cilt şeklinde Kahire'de basılmıştır.
13. ma'a'l-Mütenebbî (مع المتنبي): 1936 senesinde Kahire'de basılmıştır.
14. min Hadîsi's-şi'r ve 'n-nesr (من حديث الشعر والنثر): 1936 yılında Kahire'de basılan bu eser yazarın, muhtelif makalelerden oluşmaktadır.
15. ma'a Ebi'l-'Âlâ' fî sicnihi (مع أبي العلاء في سجنه): 1936 yılında Kahire'de basılmıştır.
16. Mustakbelu's-sekâfe fî Mısır (مستقبل الثقافة في مصر): 1938 yılında Kahire'de basılmıştır.
17. Lahazât (لحظات): 1942 yılında Kahire iki cilt halinde yayımlanmıştır.
18. Cennetu's-şevk (جنة الشوك): 1945 yılında Kahire'de yayımlanan bu eser komedi türünde nesir ve hicivlerden oluşmaktadır.
19. Savtu Bârîs (صوت باريس): Yazarın bazı tiyatro eserlerini tenkit ve tahlil ettiği bir eserdir.
20. el-Fitnetu'l-kübrâ (الفتنة الكبرى): İki ciltten oluşan bu eserin birinci cildi Hz. Osman dönemini konu almakta olup Kahire'de basılmıştır. İkinci cildi ise Hz. Alî ve oğullarının dönemini konu alıp 1953 yılında Kahire'de basılmıştır.
21. el-Va'du'l-hak (الوعد الحق): 1946 yılında Kahire'de basılmıştır.
22. Cennetu'l-hayevân (جنة الحيوان): 1950 yılında Kahire'de yayımlanmıştır.
23. Beyne beyne (بين بين): 1952 senesinde Beyrut'ta yayımlanmıştır.
24. Elvân (ألوان): Yazarın yayımlanan makalelerinden oluşur. 1952 senesinde Kahire'de kitap şeklinde basılmıştır.
25. Nakd ve ıslâh (نقد وإصلاح): Beyrut'ta 1956 senesinde yayımlanmıştır.
26. min Hunâke (من هناك): el-Hilâl ve Hadis mecmualarında 1927-1929 seneleri arasında çıkan makalelerinden oluşmaktadır.
27. min Edebina el-mu'asır (من أدبنا المعاصر): 1958 senesinde Kahire'de kitap olarak yayımlanmıştır.
28. Mir'âtu'l-İslâm (مرآة الإسلام): 1959 yılında Kahire'de basılmıştır.
29. min Târîhi'l-edebi'l-'Arabî (من تاريخ الأدب العربي): Bu eser iki ciltten müteşekkil olup birinci cildi Câhiliye asrını, ikinci cildi ise Abbâsî asrının ilk dönemlerini konu alır.
30. Kelimât (كلمات): Yazarın makalelerinden oluşan bu kitap 1967 senesinde Beyrut'ta yayımlanmıştır.³⁷

³⁷ Dindaroğlu, Tâhâ Hüseyin'in Du'â'u'l-kerevân Adlı Romanının Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi, 20; Er, Tâhâ Hüseyin ve Üç Romanı (Du'â'u'l-keravân, Edîb, Şeceratu'l bu's), 68-76.

1.3.1. Roman ve hikâyeleri

1. *el-Kasru 'l-meshûr* (القصر المشهور): Tefîk el-Hakîm ile beraber kaleme aldıkları bir eser olup 1936 senesinde Kahire’de basılmıştır.

2. *Edîb* (أديب): Yazarın kendi hayatının bazı yönlerinin ruhsal tahlillerini yaptığı ütöpik bir eserdir.

3. *el-Hubbu 'd-dâi* (الحب الضائع): Basılmamış Fransızca bir hikâyeye olan bu eser, yazarın Arapçaya çevirdiği bir kitaptır.

4. *Du 'â 'u 'l-keravân* (دعاء الكروان): 1941 senesinde Kahire’de basılmıştır.

5. *Ahlâmu şehrazâd* (أحلام شهرزاد): Toplumun sorunlarını ele aldığı bir eser olup Kahire’de 1943 senesinde basılmıştır.

6. *El- Mu ‘azzebûn fî 'l-ard* (المعذبون في الأرض): Yazarın, 1946-1948 senelerinde yayımlanmış hikâyeleri olan bu eser 1949 yılında Kahire’de basılmıştır.

7. *Şeceratu 'l-bu 's* (شجرة البؤس): Tâhâ Hüseyin’in, kuşakları ele alan Mısır’ın ilk kuşak romanı olup çalışmamızın ana konusudur.

8. *Kâsım* (قاسم)

9. *Emîn* (أمين)

10. *es-Sâhiratu 'l- meşhura* (الساحرة المشهورة)

11. *Mâverâ 'u 'n- nehr* (ما وراء النهر)

12. *Hıtbetu 'ş-şeyh* (خطبة الشيخ)

13. *Hediye* (هدية)

14. *Refîk* (رفيق)

15. *Safâ* (صفاء)

16. *el-Mu ‘tezile* (المعتزلة)

17. *Nezîr* (نذير)

18. *eş-Suhubu 'l-humr* (الشهب الأحمر)

19. *‘Îsâ sa ‘îdeyn* (عيسى صعيدين)³⁸

1.3.2. Çeviri eserleri

³⁸ Dindaroğlu, *Tâhâ Hüseyin’in Du ‘â 'u 'l- kerevân Adlı Romanının Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi*, 21.

1. *Suhuf muhtâra mine 'ş-şî 'ri 't-temsîlî el-Garbî* (صحف مختارة من الشعر التمثيلي الغربي): 1920 yılında Kahire’de basılmıştır.
2. *el- Vâcib* (الواجب): Jules Simone’nun “Le Devoir” adlı kitabın çevirisidir. Mahmûd Ramazan ile beraber tercüme edilen bu eser 1914 yılında Kahire yayımlanmıştır.
3. *Kasas Temsîliyye* (قصص تمثيلية): François de Curil adındaki yazarın bir tiyatro kitabıdır. Kahire’de 1921 yılında basılmıştır.
4. *Nizâmu 'l- atîniyyîn* (نظام الأثينيين): Aristo’nun “Atinalılar’ın Devleti” isimli eserinin Fransızcadan yaptığı tercümesi Kahire 1921 yılında yayınlandı.
5. *Andromak* (أندروماك): Racine’dan çevrilen bir eserdir. Kahire’de 1935 senesinde neşredilmiştir.
6. *Rûhu 't-terbiye* (روح التربية): Gustave le Bon’un “Psychologie de l’éducation” isimli eserin çevirisidir. Kahire’de 1921 senesinde basılmıştır.
7. *Mine 'l- edebi 't-temsîlî el- yûnânî* (من الأدب التمثيلي اليوناني): Sofokles’in tiyatro eserlerinin yer aldığı bu kitap Kahire’de 1939 senesinde yayımlanmıştır.
8. *Antigone* (أنتيغون): Sofokles’in aynı adlı eserinden tercüme edilmiştir. Kahire, 1938
9. *Zâdic evi 'l-kader* (زادك أو القدر): Voltaire’dan yaptığı bu çevirisi Kahire’de 1947 senesinde neşredilmiştir.
10. *Min ebtâli 'l- esâtîri 'l-yûnâniyye* (من أبطال الأساطير اليونانية): Andre Gide’dan yaptığı bu çeviri Kahire’de 1947 senesinde iki cilt şeklinde basılmıştır.

1.3.3. Başka yazarlarla ortaklaşa hazırladığı eserler

1. *el-Hayâtu ve 'l- hareketu 'l- fikriyye fî Brîtanya* (الحياة والحركة الفكرية في بريطانيا): Dr. Hâfız ‘Afîfî, Ahmed Haseneyn Paşa ve Dr. Alî Mustafa Müşrife ile birlikte hazırlamışlardır. Kahire’de 1941 yılında yayımlanmıştır.
2. *Ârâ' hurre* (آراء حرة): Dr. Alî Mustafa Müşrife ve Muhammed Kürd Alî ile beraber hazırlamışlardır. 1945 senesinde basılmıştır.
3. *Şerhu luzûmi mâ lâ yelzem li-Ebi 'l- ‘Âlâ* (شرح لزوم ما لا يلزم لأبي العلاء): İbrahim el-İbyârî ile beraber hazırladıkları bu eser Kahire’de 1945 yılında basılmıştır.
4. *Muhammed İkbâl* (محمد إقبال): ‘Abbâs Mahmûd el-‘Akkâd ve Muhammed Hüseyin Heykel ile hazırladıkları bir eserdir.

5. *Hâ'ulâ'i humu'l-İhvân* (هؤلاء هم الإخوان): Celâluddîn en-Neşâşîbî, Kâmil eş-Şennâvî, Alî Emin ve Muhammed et-Tâbî'i ile beraber hazırlamışlardır.

6. *Ma'a'l-Cezâ'ir* (مع الجزائر): Muhammed el-Beşîr el-İbrahimî ile beraber hazırladıkları bu eser Kahire'de 1958 yılında basılmıştır.

7. *el-'Udvânu's-sulâsî 'Âlâ Mısır* (العدوان الثلاثي على مصر): Yahyâ el-Haşşâb, Sakar Hafâcî, Abdulkâdir Hâtîm ve Yahyâ 'Uveys ile hazırlanmış bir eser olup Kahire'de 1956 yılında basılmıştır.

8. *el-Fikru ve'l-fen fî edebi Yûsuf es-Sibâ'i* (الفكر والفن في أدب يوسف السباعي): Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, Tevfîk el- Hâkim vd. ile beraber hazırlanan eser bir okul kitabıdır.

9. *Limâzâ nakra'* (لماذا نقرأ): 'Adil el-Gadbân, 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, Dr. Hilmi Murad vd. ile hazırlamışlardır.

10. *el-Mucmel min târihi'l -edebi'l-'Arabî* (المجمل من تاريخ الأدب العربي): Ahmed Emin, Ahmed el- İskenderî, 'Abdulaziz el-Bişrî, Alî b. Nu'mân, vd. beraber hazırlanan bir okul kitabı olup Kahire'de 1929 yılında hazırlanmıştır.

11. *et-Terbiyetu'l-vataniyye* (التربية الوطنية): Ahmed Emîn ve 'Abdulaziz el-Bişrî ile beraber hazırladıkları bir okul kitabıdır. Kahire'de 1927 yılında basılmıştır.

12. *et-Tevcîhu'l-edebî* (التوجيه الأدبي): 'Abdulvehhâb 'Azzâm, Muhammed 'Avad Muhammed ve Ahmed Emin ile beraber hazırladıkları bir ders kitabıdır. Kahire'de 1940 yılında basılmıştır.

13. *el-Muntehab min edebi'l-'Arab* (المنتخب من أدب العرب): Ahmed Emin, Abdulaziz el-Bişrî, Alî el-Cârim, 'Ahmed el- İskenderî vd. ile beraber hazırlanan ve iki cilt şeklinde basılan bir ders kitabıdır. Kahire'de 1931-1932 yıllarında basılmıştır.

14. *el-Mutâla'atu'l-'Arabiyye* (المطالعة العربية): Ahmed Emin, Muhammed 'Atiyye, vd. ile beraber hazırladıkları ders kitabı olup Kahire'de 1949-1956.

15. *Fusûl muhtâra min kutubi't-târîh* (فصول مختارة من كتب التاريخ): Alî el- Becâvî, İbrahim el-İbyârî ve 'Abdusselâm Hârûn ile beraber hazırladıkları bu eser de ders kitabıdır. Kahire, 1959 1961.

16. *Muktetafât min kutubi'l-edeb* (مقتطفات من كتب الأدب): İbrahim el-İbyârî, Alî el-Becâvî ve 'Abdusselâm Hârûn ile beraber hazırladıkları bu eser ders kitabıdır.³⁹

³⁹ Dindaroğlu, *Tâhâ Hüseyin'in Du'a'u'l- kerevân Adlı Romanının Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi*, 22-23.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ROMANIN TEKNİK İNCELENMESİ

2.1. Romanın Tanıtımı

Tâhâ Hüseyin'in “*Şeceratu'l-bu's*”⁴⁰ (شجرة البؤس) (Izdırap ağacı) adlı romanı 1944 yılında yayınlanmıştır. Çalışmamıza konu olan romanın bu nüshası 2012 yılındaki “*Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe*” tarafından yayımlanan baskısı esas alınmıştır. Ancak söz konusu baskının sayısı kaçınıcı baskı olduğu belirtilmemiştir.

Yazarın Türkçe, İngilizce ve Fransızca başta olmak üzere birçok dile çevrilen eserleri olmakla beraber çalışmamıza konu olan “*Şeceratu'l-bu's*” romanın başka bir dile çevirisi yapılmamıştır. Roman 147 sayfa ve 26 bölümden oluşmaktadır. Bölümler numaralandırılmış ancak bunlara herhangi bir isimlendirme yapılmamıştır. Romanın en uzun bölümü on beşinci bölümdür. En kısa bölümü ise ikinci bölümdür.

Tâhâ Hüseyin, romanda kuşaklar arasındaki tedrici değişim başta olmak üzere, din adamlarının toplum üzerindeki etkisi, kadınların dönemin Mısır toplumsal hayatındaki yeri, çirkinlik-güzellik, mutsuzluk-mutluluk gibi birbirinden farklı konulara değinmiştir. Aynı şeyhin müridi olan Abdurrahmân ve Alî adındaki iki tüccar arkadaş, şeyhlerinin tavsiyesi üzerine Hâlid ve Nefise adındaki evlatlarını evlendirirler. İkilinin bu evlilikten biri güzellik diğeri çirkinlik timsali olan iki kız çocuğu olur. Çirkin olan Nefise bir süre sonra ruhi bunalımlar geçirir ve akli dengesini yitirir. Hâlid, aynı şeyhin tavsiyesi üzerine Nefise'yi boşar ve yine şeyhin sadık müridlerinden biri olan Hacı Mesûd'un kızı Münâ ile evlenir.

Hâlid ve Nefise'nin “ızdırap ağacı” olarak nitelenen ve romana isim olan bu evliliğinin etkileri, ikinci evliliğini yapan Hâlid'in kurduğu yeni ailesini de etkiler. Roman boyunca genelde bu evliliğin olumsuz etkileri dikkat çeker.

⁴⁰ Tâhâ Husayn, *Şeceratu'l-bu's*, B.y.y (Mısır: “*Muessesetu Hindâvî li't Ta'limi ve's Sekâfe*, 2012), 147. (İncelememizde romana yapılan göndermeler metin içerisinde parantez içi sayfa numarasıyla gösterilecektir.)

2.2. Olay Örgüsü

Olay örgüsü, adından da anlaşılacağı üzere bir romanda, hikâyede veya herhangi bir edebî türde yaşanan olaylar bütünü veya bir diğer ifadeyle olaylar zinciridir. Anlatmaya dayalı mezkûr türlerin ve tabii olarak romanın asıl ve vazgeçilemez unsurlarının başında olay örgüsü bulunur. Bir romanda olay örgüsünün olmaması durumunda romandan söz etmek olası bir durum değildir. Çünkü bir eserde konu, şahıs kadrosu, mekân, zaman ve anlatıcı gibi bütüncül öğeler, bir olay örgüsü mihverinde var olup mana kazanmaktadır.⁴¹ Nurullah Çetin'in roman çözümleme metoduna göre romanların genelinde bulunan olay örgüsünün başlıca öğeleri şunlardır: “Başlatma”, “baştan başlama”, “ortadan başlama” ve “sondan başlama” şeklindedir.

Tâhâ Hüseyin bu romanında “ortadan başlatmayı” tercih ettiğini söyleyebiliriz. Öyle ki Hâlid ile Nefise arasındaki evliliğin gerçekleştiğini aktaran yazar daha sonra bu şahısların babaları olan Abdurrahmân (Ebû Sâlih) ile Alî (Ebû Hâlid'i) detaylı bir şekilde tanıtmaktadır.

Ebû Sâlih: ben bu evlilik gerçekleşti gerçekleştireli kızımı gördüğüm her vakit onunla evlenen bu gence acıdım merhamet ettim şefkat besledim. Ben kızımdan daha çirkin, daha sevimsiz, erkekler için daha az çekici olan bir kadın görmedim, rastlamadım. Ebû Hâlid kızdı ve arkadaşına kızgın bir şekilde ‘biz kendimiz, malımız mülkümüz ve bu iki genç için çabalıyoruz. Bundan sonra biri mutlu mu olmuş, diğeri mutsuz mu olmuş, ikisi mutlu mu olmuş, ikisi mutsuz mu olmuş bizi alakadar etmez. O senin biricik tek kızın ve o genç ise benim tek oğlum. Senin büyük bir mal varlığın var benim ise geniş ticaret alanım var. Çok eskiden beri aramızda süregelen bir ortaklık ve çok eskiye dayanan bir kardeşliğimiz var. Bu iki gencin birleşmesi ve servetimizin bu iki gence kalması kaçınılmazdır.’ dedi. Ebû Sâlih Kahirelidir. Ebû Sâlih aynı zamanda geçen asrın ortalarında Mısırlılara hürriyetleri iade edildiği ve maddi kalkınma, kendilerine bir refah imkânı sunduğu vakit yavaş yavaş durumları ortaya çıkan orta halli kesimdendir. Çok uzun zamandan beri ailesi ticaret ile meşgul olmaktadır. Abdurrahmân ismindeki (Ebû Sâlih) böyle bir ortamda büyüdü. Ebû Sâlih Abdurrahmân büyürken babasının tacir olduğunu gördü. Babası da kendisine ailesinin ticaretten başka bir işle uğraşmadığını ve babasının da tacir olduğunu söylemişti. Yakın zamandan beri ailesinin ticareti güzel ilerlemekteydi. İşler Abdurrahmân'ın babası Mustafa'ya kalınca ticareti biraz daha geliştirmişti. Sonra Ebû Sâlih Abdurrahmân başa geçti ve ticaretlerini çok çok geliştirdi.⁴²

⁴¹ İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş/2* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2021), 83.

⁴² Tâhâ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's* (Mısır: Muessesetu Hindâvî li't Ta'lîmi ve's Sekâfe, 2012), 10.

Şeceratu'l-bu's romanı, olay örgüsü açısından belli kısımlara ayırmak pek mümkün değildir. Çünkü olaylar tek bir kişi etrafında şekillenmemektedir. Her ne kadar olaylar Hâlid üzerinden gelişse de diğer kahramanlar da olaylarda bütünlük arz etmektedir. Roman yazarın etkileyici girizgâhı sonrasında büyük Şeyh'in yönlendirmesi doğrultusunda Ebû Sâlih Abdurrahmân ve Ebû Hâlid Ali'nin sebep oldukları evlilik hakkındaki konuşmaları ile başlar. Daha sonra yazarın bu iki adamın kim olduklarına dair detaylı tanıtımı ile de devam eder. Yazar bu kitapta bir takım önemli noktalara değinir. Söz konusu hususları, "aile içi ilişkiler, köylülerin kültürel ve sosyal değerleri, inançları ve gelenekleri, özellikle de kadınların toplum içindeki pozisyonu ile kültürel durgunluğun eleştirisi" şeklinde sıralamak mümkündür.

Zübeyde: Ben anladım ki: Kadınlar nimet nankörüdür, güzellik düşmanıdır, iyiliği heba ederler, onlara iyilik yaparsınız, sevinirler, sonra hemen unutulur! Onlar size ne iyi söz söylerler ne de sizden güzellik bilirler. Ama onlar buna rağmen kötülük besler, şerleri söylerler. Bir kadının kocası ona büyük ya da küçük bir sebepten dolayı canını yaksa eşinin ona olan sevgisini, şefkatini, önceden yaptığı iyilikleri unutuverir ve onu kötülemeye başlar; Onların en büyük suçu ve günahı bu itaatsizlikleriydi. İtaatsizlik ve nankörlükten daha büyük günah var mı? İşte bu yüzden kadınlar ateşe gidecek ve oradakilerin büyük bir çoğunluğunu oluşturacak. Zübeyde eşi Selim'e dün Hâlid ile konuşurken ona cehennemdekilerin çoğunun kadın olacağını söylediğini duydum. demişti.⁴³

Tâhâ Hüseyin'in romanda değindiği hususlardan biri de ataerkil toplumlarda çocukların söz hakkı olmadığını ve onların yerine babalarının karar vermesidir. Bu duruma dair romanda geçen kesitlerden bazıları şu şekildedir:

Babalar her şeydi. Ailenin durumunu belirleyen kararları onlar verir, ailenin sıkıntıları onlara söylenirdi. Çocuklar ise sadece babalarının birer gölgeleriydi. Hatta onlar, babalarının olmasını istediği profilleri tasvir eden yarım (eksik) birer gölgeydiler. Çocuklar, ancak babaları bu dünyadan göçünce veya yaşlılık ya da hastalık onları eve hapsedince, şahsiyetlerini ortaya koyabiliyorlar ve işlerle alakadar olmaya başlayabiliyorlardı.⁴⁴

Romanda dikkat çeken hususlardan biri de yazarın, anne ve babaların, çocuklarının fikrini veya tercihini sormadan çocukları adına karar vermelerini de eleştirel bir şekilde ele almasıdır.

⁴³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 81.

⁴⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 49.

Ebu halid buna kızdı. Arkadaşına küstahça biz kendimiz için malımız mülkümüz için ve bu iki genç için çabalıyoruz. Bundan sonra biri mutlu mu olmuş diğeri mutsuz mu olmuş. İkisi mutlu mu olmuş, ikisi mutsuz mu olmuş bizi alakadar etmez. O senin biricik tek kızın ve o genç ise benim tek oğlum. Senin büyük bir mal varlığın var benim ise geniş ticaret alanım var. Çok eskiden beri aramızda süregelen bir ortaklık var. Ve çok eskiye dayanan bir kardeşliğimiz var. Bu iki gencin birleşmesi ve servetimizin bu iki gence kalması kaçınılmazdır.⁴⁵

Romanın hem sosyolojik hem de psikolojik bir boyutunun olduğunu söylemek mümkündür. Nefise'nin yaşadığı ruhi bunalımlar, psikolojik unsurlara örnektir.

“Nefise ağlamaya ve ataklarına devam ediyordu. Sonra titremesi hafifliyor, gözyaşları diniyor, inlemeleri kesiliyordu. Bu hali gece ilerleyene kadar devam etmişti. Sonra Nefise'nin gücü, kuvveti tükenmiş, yerinde bir süre hareketsizce oturmuş sonra da devrilmiş bir bina gibi yan üstüne yatmıştı.”⁴⁶

Oğlu alçak bir sesle

-Hayırlı sabahlar Babacığım!

-Hayır, olacak inşallah.

-Nefise biraz rahatsızlandı.

-Nesi var?

-Şeytanların ona iliştiğini düşünüyorum dedi ve kısaca olanları anlattı. Babası endişeyle dinledi. Sözü bitirince babası şunları söylemekle yetindi:

-Oğlum! Allah sana sabır versin, beni de affetsin! Annene de rahmet etsin! Annen evlendiğin gün beni bu evliliğin tek getirisinin evimize ızdırap ağacı dikmek olacağını söyleyerek uyarmıştı.⁴⁷

Vakıa, romanın hayata dönük yüzü ve vitrini olup uydurulmaz, hayattan ödünç alınır. Ödünç olmasına rağmen, romanın cazibe merkezi onun etrafında kurulur. Zaman, mekân, kişi vb. unsurlar onun için vardılar. Vakıayı canlı ve gerçekçi kılan da bu unsurlardır.⁴⁸

Tâhâ Hüseyin bu romanda yaşanmış bir hikâyeye yer vererek realizmin boyutunu da ortaya koymuştur. Zira romanda yaşanan hadiseler gerçek bir hayat hikâyesinden alınmadır.⁴⁹ Zira “Olay örgüsünün esasında insan yaşamının aslı olan olay” vardır.⁵⁰

⁴⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 10.

⁴⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 36.

⁴⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 37.

⁴⁸ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 67.

⁴⁹ Er, *Tâhâ Hüseyin ve Üç Romanı (Du'âu'l-keravân, Edib, Şeceratu'l bu's)*, 229.

⁵⁰ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş/2*, 82.

Bu romandaki olaylar, başkahraman olan Hâlid ile bağlantılıdır. Pek çok önemli nokta onun üzerinden aktarılır hatta çoğu hadisenin cereyan etmesinin temel sebebi yine Hâlid ile doğrudan ilişkilidir diyebiliriz. Bununla beraber olaylar tümüyle Hâlid eksenli demek mümkün değildir. Romanda birden fazla ana ve önemli karakter vardır.

Romanda olayların sunuluş şekli genellikle anlatma veya gösterme metoduyla gerçekleşir. Buna göre anlatma metodunda, anlatıcı ilişkileri anlatırken gösterme metodunda ise ilişkiler, temsil yoluyla sergilenip ifade edilir.⁵¹ Tâhâ Hüseyin olayların aktarılış biçiminde daha çok anlatmaya dayalı metodu kullanmış olsa da göstermeye dayalı metodu da sıklıkla kullanmıştır.

Şehre gelince onu (Abdurrahmân), Alî ve Hâlid karşılamıştı. İkisine sakın bir sesle, yüzündeki huzurlu tebessümüyle ‘Ümmü Sâlih’e bir şey demedim, yolculukla yorulmasını istemedim. Nefise Kahire’ye gidebilecek haldeyse annesini evinde görmesi ve orda bakılması daha iyi olur. Gidemeyecekse de burada biraz iyi oluncaya kadar bakar sonra da Kahire’de tedavisini tamamlarız. Ben böyle düşünüyorum, Allah da böyle yazsın (takdir etsin). O, bizim hakkımızda dilediği hükmü verendir.’ dedi. İstirahat etmek, kahve içmek istemeden aynı sakinliğiyle her şeyden önce kızını görmek istemişti.

Alî:

-Görürsün ama...

Abdurrahmân:

-Ama ne? Yoksa beni kandırdınız mı? Vaktini doldurduktan sonra mı bana haber verdiniz?

Alî:

-Yok, hayır. Ancak hastalığı garip.

Abdurrahmân:

-Hastalığı garip mi! O her zaman öyleydi, çocukluğunda da garipti. Delirdi mi?

Alî cevap vermedi. Hâlid hıçkırıklara boğuldu. Abdurrahmân elini alnına götürdü, bir süre böyle kaldı ve bir eliyle diğerini ovalayarak ‘İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciun’ dedi. Kızının yanına hala gitmek istediğini söylememişti. Yerinde duraksadı ve Hâlid’e ‘Oğlum! Kahve getir bize’ diyebildi. Sessizliğini korudu, iki fincan kahve içti. Daha sonra tebessüm ederek’’ Çocuklar ne yapıyor?’’ diye sordu.

Alî:

-İlk başta biraz korktular, ama şu an iyiler. Annelerinin yanından da ayırdık.

Abdurrahmân:

-Onları görebilir miyim?

⁵¹ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi* (Ankara: Öncü Kitap Yayınları, 2017), 116.

Hâlid:

Tabii dedi.⁵²

Romanda, yukarı Mısır bölgesinde iki tüccar arkadaş olan Alî ve Abdurrahmân'ın, birbirlerinin fitratına uygun olmadıkları halde müridi oldukları Şeyhin yönlendirmesi doğrultusunda Hâlid ve Nefise'yi evlendirilmeleri ayrıntılı ele alınmış müritlerin, şeyhe bağlılığının ne derece kuvvetli olduğu vurgulanmıştır.

Zikir halkası dağıldıktan sonra iki arkadaş şeyhin yanından çıktılar ve birbirlerine şeyhin verdiği tavsiye hakkında hiçbir şey demediler. Alî evine gitti. Onlara şeyhin sözlerinden bahsetmedi. Gününü âdeti olduğu üzeri yatmadan önce kıldığı iki rekâtla ve yatağına girdiği vakitte okuduğu âyet-i kerîme'yle tamamladı. Güneş ince elbisesini yeryüzüne ve şehirlere parlak elbisesini serdiği vakit iki arkadaş buluştular. Alî arkadaşını selamladı ve gecesinin nasıl geçtiğini sordu. Gününü nasıl geçirmek istediğini sordu. Bu sırada hizmetçi kahve ile yanlarına geldi ve servis etti. Büyük bir sakinlik iki üç kelimenin geçtiği büyük bir sessizlikle kahvelerini yudumladılar. Aniden şöyle bir soruyla Alî arkadaşına yöneldi.

-Zikirden önce şeyhin bize söylediği şey hakkındaki görüşün nedir bundan ne çıkardın.

Abdurrahmân gülümseyerek şöyle dedi:

-Ben şunu anladım. Oğlunun şu an yaşadığı hayattan, şeyhin çekindiğini anladım. Din işlerine dalmaktan alıkoymak amacıyla, dünyaya yönelmesi için evlendirmen gerektiğini anladım. Çünkü senin oğlun şeyh olmak için değil senin gibi tacir olmak için yaratıldı. Tabiatı buna uygun. Beni de sana yardım etmekle sorumlu tuttuğunu anladım. İstedığın zaman ben bu yardıma hazırım.

Alî şöyle dedi:

-Bana yardım edeceksin neye? Neyle yardım edeceksin? Abdurrahmân cevaben bilemiyorum ancak şeyh genelde anlaşılmayan nasihatler veriyor insanlara. Eğer ben seni kırmayacağımı bilseydim paraya ihtiyacın var mı diye sorardım.

-İki arkadaş şeyhlerinin yanına gittiler ve onunla beraber akşam ve yatsı namazını eda ettiler. Dua ettiler tesbihatlarını yaptılar. Zikir halkasını beklerken şeyh iki arkadaşına doğru yönelip üçüncü defa dediklerini tekrarladı ve aynı âyeti bir daha okudu. Alî tekrardan yine sormaya kalkışınca, şeyh gülerek 'sübhânallâh' dedi. Sonra arkadaşı Abdurrahmân'a yöneldi ve 'Nefîse'nin durumu nedir?' dedi. Sonra zikrin başlamasını emretti. Artık iki arkadaş şeyhlerinin muradını anlamıştı ve hiçbir şey diyemediler. Halka dağıldıktan sonra sessizliklerini koruyamadılar. Abdurrahmân arkadaşına 'Şimdi bu yardımdan kastı anladın mı?' dedi.

Alî:

⁵² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 39-40.

-Aslında ben ilk geceden bunu anlamıştım ama emin olamıyordum. Aynı zamanda onu sana nasıl anlatacağımı bilemiyordum. dedi.⁵³

Nefise ile Hâlid'in evliliğini hazırlayan süreci detaylı bir şekilde aktardık. Bununla beraber aktarılan kesitlerden müritlerin şeyhlerine koşulsuz bir itaati olup onları asla sorgulama gibi bir yetileri yoktur. Ayrıca Ebû Hâlid şeyhin kendisine açıp detay vermediği bu evlilik hususunda aile efradına karşı ketum davrandığı ve onların fikrini hiçbir şekilde sormadığını görüyoruz.

Bu yıkım üç kuşak boyunca aile ve çocukların hayatlarını psikolojik, sosyolojik ve toplumsal açıdan çok fazla etkilemektedir. Bu evlilik şeyhin isteğinin yanı sıra Alî'nin, arkadaşı Abdurrahmân'ın malına ortak olma yani bir maddi çıkar düşüncesi söz konusudur. Nefise son derece çirkin bir kızdır. Abdurrahmân, Alî'ye kızının çirkin olduğunu, evliliğe uygun biri olmadığını ne kadar söylemişse de Alî, şeyhin bunu emrettiğini ve bu emre uymaları gerektiğini söylemiştir.

Alî yüzünde gülücükler açarak şöyle dedi.

-Elini uzat Fatiha'yı oku.

Abdurrahmân dedi ki:

-Ey Ebû Hâlid ağır ol acele etme! Bu işi bitirebilmemiz için 3 tane şeyi halletmemiz lazım. İlki sende biliyorsun ki benim kızım çirkin ve sevimsizdir. Benim kızımı gören her göz onu görür görmez tiksiniyor nefret ederek ondan kaçır. İkinci şey ise; nasıl ki senin oğlunun bir babası var onun bir annesi de var. Bizim bildiğimiz gibi onunda bu durumu bilmesi gerek ve aynı zamanda benim sana kızımın çirkinliği hakkında bahsettiğim şeylerin hepsini annesine anlatman gerekir. Üçüncü şey ise sen evlenmeyeceksin kızımın Hâlid evlenecek o yüzden onun da bu olayı bilmesi gerek. Ve şeyhin ona çok güzel bir gelin hediye etmediğini bilmesi ancak kendisine korkutucu bir bela sardığını bilmesi gerekir. Alî gülerek dedi ki

-Bunu şeyh emretmedi mi? Rüyalarında şeyh bu âyet-i kerîme'yi okumadı mı?(Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.) Hangimiz şeyhin emrettiği şeye itiraz edebiliriz ki? Hangimiz Allah'ın seçmediği şeyi kendimiz için seçebiliriz ki? ⁵⁴

Hâlid'in annesi, oğlunun bu çirkin kızla evlenmesine karşı çıkmış ama ne yapmışsa da kocasını ikna edememiştir. Hatta kocası onu boşamakla tehdit etmiştir.

⁵³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 13-15.

⁵⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 17.

Ümmü Hâlid bu fütursuzca tehdit karşısında hiçbir şey yapamamıştır. Kocasına bu yaptığı şeyden bir gün pişman olacağını, bu izdivacın evlerine bir “ızdırıp ağacı” diyeceğini söylemiştir. Ümmü Hâlid, bu evlilikten sonra çok geçmeden üzüntüsünden vefat etmiştir. Hâlid bu evliliğe tamamen şeyhin ve babasının uygun görmesi ile tamam demiştir. Kendisinin bu evlilikte onayı ve isteği dikkate alınmamıştır.

Oğlunu kafası rahat ve razı bir şekilde gördü. Sanki oğlu önüne koyulan ot ve samanla mutlu olan hâlbuki kendisi için hazırlanan bıçaktan habersiz bir şekilde meraya çıkıp mutlu mesut meleyen bir koyun gibiydi. Bunların karşısında Ümmü Hâlid tüm hayal kırıklıklarını tüm hüznlerini içine gömdü ve kocasının kendisine gösterdiği alayı ve onu mutlu mesut gördüğü her vakit iğneleyici bakışlara karşı sabrediyordu. Sanki bu bakışlar esnasında karısına gördün mü ne kadar da yanlış düşünmüşsün. Sen bilmez misin şeyhin kerametinin üstünde güç yoktur. Şeyhin kerameti çirkinliği güzelliğe buğzu sevgiye nefreti de aşka dönüştürür. Ümmü Hâlid bu hissettiği tüm duyguları kederleri hüznleri içine gömdü. Zayıf kalbinin tahammül etmeye çalışacak kadar gücü kuvveti kalmamıştı. Oğlunun evliliğinin üzerinden biraz zaman geçmişti ki Ümmü Hâlid kendisinde bir çökme hissetmişti. Hatta artık Kahire’den tiksiniyordu ve kocasına artık evine dönmek istediğini söylemişti. Evine geldiği vakit odasına kapanmış ve oradan çıkmamıştı. Onu odasından çıkaracak şey kabirdi.⁵⁵

Hâlid ilk zamanlarda bu evlilikten dolayı çok mutludur. Ancak bir süre sonra Nefise’nin çirkinliğini fark edecek ve bu evlilikten soğuyacaktır. Ümmü Hâlid’in bu evliliğe olan tavrını yukarıdaki kesitler aracılığıyla aktardık. Bununla beraber yazar Hâlid’ in bu evliliğe olan mutluluğunu bir hayvanın önüne konulan ota olan sevinci şeklinde aktarıp benzetme yapması dikkate değer bir husustur. Ümmü Hâlid eşinin evlilikle ilgili kendisini dinlememesi ve oğlunun da bu durumu öylece kabullenmesine içerlendiğini ve içten içe hem eşine hem de oğluna kırgın olduğunu anlıyoruz.

Eşine karşı duyduğu hayal kırıklığı oğluna duyduğu hayal kırıklığından daha mı büyüktü, bilemiyorum. Ama su götürmeyen bir gerçek ki bu bahtsız kadın hem kocasına hem de oğluna olan güvenini kaybetmişti. Eşinin yanında sözünün bu denli değersizleşmesinden ve komşularına, arkadaşlarına oğlunun çirkin talihini göstermekten derin bir üzüntü duyuyordu. Belki de kendisini odaya hapseden, oğlu için zengin, güzel bir gelin bulan her annenin dile getirdiği sevinci, annesinin dile getirdiği sevinci tebrik etmek amacıyla gelecek misafirleri ağırlamaktan alıkoyan bu hastalıktan dolayı içten içe seviniyordu. Bunlardan kurtulmuştu. Onun misafirleri sadece ağırlarıydı. Sabahdan akşama kadar kendisini yiyip bitiren bir ateş içerisinde kalıyordu. Alî bu hastalıktan dolayı çok

⁵⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 23-24.

kederlenmiş ve üzülmüştü. Ancak o da bunun eşini ölüme sürükleyeceğini düşünmemişti. Evliliğe bu kadar ısrarcı olmasının hastalığa yol açacağını, en azından sebeplerinden bir sebep olacağını hiç düşünmemişti. Bununla birlikte bir gün artık eşinin dünyada son anlarını ahirette ise ilk anlarını yaşadığının farkına varınca, hakiki bir Müslüman olmasa isyan edecek kadar üzülmüştü. Eşinden ona karşı işlemiş olabileceği hatalar ve suçlardan dolayı affetmesini istiyordu.⁵⁶

Bu evlilikten Semîha ve Cülnâr adında iki kız çocuğu olmuştur. Semîha tam bir güzellik abidesidir. Hâlid, Semîha'nın doğumundan sonra onun bu güzelliği karşısında annesi Nefîse'nin çirkinliğini kıyaslamıştır ve bu çirkinlik fark edildiği gibi artık gözüne de batmıştır. O günden sonra da karısına olan tavrı değişmiştir.

Ne de garip! Bu çocuğa bu güzellik de nerden geliyor? Ben öyle yakışıklı değilim, sen zaten çirkinsin (suratsızsın), bu güzellik nerden gelmiş olabilir? Dedi.

Bu sözler Nefîse'nin kalbinde ancak düşman hançer sapsa o kadar acıtabilecek bir yara açmıştı... Eşine kızının güzelliğini, onun çirkinliğini anlatıyordu. Buna, eşine hayatı zehir edene kadar devam ediyordu ve eşi de hıçkırığa hıçkırığa ağlayarak, koşarak odasına gidiyordu.⁵⁷

Kocasının kendisine karşı olan bu tavırlarına daha fazla dayanamayan hatta bu yüzden de cinnet geçirmeye kadar giden Nefîse kısa bir süre sonra kendisi gibi çirkin bir kız çocuğu dünyaya getirir ve adını Cülnâr koyar. Hâlid son derece çirkin olan bu kız çocuğuna karşı ne kadar merhametini korumak istemişse de başarılı olamamıştır. Ona baktığında karısının sureti gözü önünde belirir ve yapmak istemese de karısına ve kızına karşı soğuk davranışlar sergiler. "Tıpkı annesine benzeyen ikinci kızını görmüştü. Zar zor sevinebildi, eşi bunu anlamıştı ama hiçbir şey belli etmemişti."⁵⁸

Hâlid'in hayatı böyle iki kızı ve eşi arasında devamlı bir azap halinde devam ediyordu. Onlara sevgi, şefkat, merhamet gösteriyordu, ama şeytan sevimsiz yüzleri ve kalbine hoş gösterdiği şerhlerle onu bundan alıkoyuyordu. Öyle ki Hâlid artık evden çıkıp akranları ve arkadaşlarıyla konuşunca sükûnet ve rahat buluyordu.⁵⁹

Hâlid bu duyguları yaşarken Nefîse'nin ise ruhsal durumu bozulmaya başlar. Her ikisi de bu durumdan ayrı ayrı etkilenirken Nefîse psikolojik olarak çöküntüye uğrar.

Hal böyle olunca ikisine de hayat cehennem olmuştu. Hâlid bir gece eve dönüyordu, merdivenleri çıkarken acıklı hıçkırık sesleri duydu. Adımlarını sıklaştırdı, birden önünde saçları dağılmış, elbisesi parçalanmış, yüzü yaralanmış hatta kanlar içinde kalmış,

⁵⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 25.

⁵⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 29.

⁵⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 32.

⁵⁹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 34.

göğüsüne vurarak kalpleri parçalayacak kadar hüznü feryat figan eden eşi var, ilk başta Hâlid dona kalmıştı. Sonra eşine yumuşakca yaklaştı ve ona ne olduğunu sordu. Eşi ancak iki inlemede cevap verebilmişti:

-Bu gece karşıma evin perisi(cin) olduğunu söyleyen bir kadın çıktı, merdiven boşluğunu mesken tuttuğunu ve senin bugün ya da yarın evleneceğini söyledi dedi.

İnlemelerine devam etti, bir yandan da yüzüne ve göğsüne sertçe yumrukluyordu, Hâlid bir elini diğerine vurarak ‘İnna lillahi ve inna ileyhi raciun dedi.⁶⁰

Hâlid, Nefise’nin bu hastalığından sonra şeyhin tavsiyesi doğrultusunda Nefise’den boşanıp bir süre sonra Hacı Mesûd’un kızı Münâ ile evlenir. Bu evliliğinde ise çok mutlu olur. Hâlid, Şeyhin isteği doğrultusunda şehre taşınır. Nefise’nin durumu kötüleşince, Münâ yanlarına gelmesini ve kendisinin Nefise’ye bakacağını söyler.

Münâ:

-Nefise’nin yeri burası, bu ev. Yanımdakilerle ben ona bakarım, kızlarının babası da bu şehre gelmeden önce yakından alakadar olduğu gibi şimdi de alakadar olur.

Hâlid ve Selîm birlikte:

-Yapacak mısın?

Münâ:

-Niye yapmayayım ki? Kızları kızlarım olacak, Allah bana dört erkek nasip etti, bir tane bile kızım olmadı.⁶¹

Bir güzellik timsali olan Semîha küçük yaşta evlendirilir. Çirkin olan Cülnâr ise üst üste çocuk doğuran Münâ’ya ve hızla büyüyen bu aileye bir hizmetçi gibi çalışmak zorunda kalır. Cülnâr, daha küçük yaşta kuzeni Sâlim ile deyim yerindeyse beşik kertmesi yapılır. Bu nişan da tamamen ailelerin arzusu doğrultusunda yapılır. Sâlim büyüyünce Cülnâr ile evlenmek istemez ve onun yerine üvey kız kardeşi Tüfide ile evlenmek ister. Sâlim’in babası Selîm kurnazca bir plan yapar ve Cülnâr’ı diğer oğlu Alî’ye ister ve böylelikle bu konuyu kendi içlerinde kapatmaya çalışırlar. Münâ gün geçtikçe Cülnâr’a karşı olan saygısızlığını ve merhametsizliğini arttırır. Öyle ki Cülnâr’ın duygularına aldırış etmeksizin kızının Sâlim ile evlenmesini uygun görür. Tüfide ile Sâlim evlendikten sonra onların kendileriyle beraber aynı evde yaşamlarını ister. Bunu da istediği her an kızını yanında görmeye bağlar. Cülnâr eski nişanlısı ve kız kardeşinin yeni kocasına bu evde hizmet etmeye başlar. Cülnâr’ın yaşamış olabileceği duygu buhranını tahmin etmek zor olmasa gerekir. Bir defa bu eve bir ızdırap ağacı dikilmişti. Öyle ki Sâlim bir süre sonra Tüfide’ye kötü davranmaya başlar.

⁶⁰ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 36.

⁶¹ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 109.

Sâlim Tüfide ile evlenince, tabiri caizse Cülnâr boşta kalmasın diye Selim'in diğer oğlu Alî ile nikâhlandırılır. Kardeşler bu durumu kabullenmez ve buna karşı çıkarlar. Hatta Hâlid, çalıştığı dairedaki bir arkadaşını onları ikna etmesi için araya koyar. Ancak bu da fayda etmez. Zira kardeşlerin, nişanın bozulup ablalarının eski nişanlısının kız kardeşleri ile evlenmesine razı olmazlar. Bütün bunlar Selim'in kurnazca planı dâhilinde gerçekleşmiştir. Hâlid de Münâ istediği için bu durumu istemeyerek de olsa kabul etmek zorunda kalmıştır. Zaten bir süre sonra da Alî, Cülnâr'ı boşar. Bu arada yukarıda da Tüfide'nin evliliğinin kötü ilerlediğini söylemiştik. Münâ bu durumu Cülnâr'ın haset etmesine bağlar.

Hâlid'in arkadaşlarından bir ihtiyar Cülnâr ile evlenmek ister. Uzun zaman önce ailesini kaybeden bu ihtiyarın Cülnâr ile evlenmek istemesinin sebebini merhameti mi yoksa yalnızlığını gidermeye çalıştığı için mi yaptığı bilinmez. Hâlid bu istemede pişmanlığını hafifletecek, bulandığı günahını ve suçunu temizleyecek rahmani maneviyat hissetmişti. Arkadaşına kızıyla istişare edeceğini söyler ve ümitvar konuşur. Hâlid, kızını çağırır ve durumu ona açar. Cülnâr babasına “Evlenmeye ihtiyacım yok, bu evden ayrılmak istemiyorum.” diye cevap verir. Babası konuşmak isteyince tebessüm ederek başını kaldırır ve sitemkâr bir ses tonuyla “Sabah ve akşamları sana abdest suyunu ve kahveni kim getirecek?” der ve babasının yanından ayrılır. Hâlid bu işin olmayacağından emin olur ve eşine Münâ'ya olanları anlatınca Münâ alaycı bir şekilde “İzdırıp ağacı hala meyvesini veriyor” diye cevap verir. Hâlid yüzün deki somurtkanlığı gizleyemeden eşine “Umulur ki Allah sana ve kızlarına bu meyveyi tattırmaz!” der. Ama Allah bu sefer Hâlid'in duasını kabul etmemişti. Zira Tüfide evliliğinde acı yaşar. Annesi her ne kadar Tüfide'nin mutsuzluğunun sebebini Cülnâr'ın bir hasedi olarak görse de Tüfide, annesi gibi düşünmez ve mutsuzluğunun sebebini hakkı olmayanı alarak kendisinin buna sebep olduğunu söyler.

Münâ, Tüfideye;

-Vallahi bu acıların, içinde bulunduğun bu ızdırabın tek sebebi hasettir. Sen evlendin, evde de neredeyse hasedi helak edecek bir kalp var” demişti.

Tüfide sinirli bir şekilde şöyle cevap verir:

-Vallahi vah anneciğim, bilmiyorum. Belki de ben hakkım olmayanı alarak ne yaptıysam kendime yaptım.

Cülnâr bu konuşulanları duyuyor, bir şey demiyordu. Uzun bir süredir duyuyor ama hiçbir şey demiyordu, ama biraz sonrasında kalkıyor, odasına gidiyor ve günlerce çıkmıyordu.

Masum, günahsız, düşmanlık, buğz, haset nedir bilmeyen Cülnâr, odasından sadece babasının yanına gitmek için çıkıyordu.⁶²

2.3. Anlatıcı Bakış Açısı

Anlatıcı, olay temeline bağlı metinlerinde içerik, olay örgüsü, kişiler, zaman ve mekân gibi maddeleri bütünleştiren, birleştiren ara şahıstır.

Şerif Aktaş anlatıcı bakış açısını “Anlatma esasına bağlı metinlerde, vaka zincirinin ve bu zincirin meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman şahıs kadrosu gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından, kime nakledilmekte olduğu sorularına cevaptan başka bir şey değildir.”⁶³ diye tanımlar.

Anlatıcı, olayların bilinmeyen yönlerini yani iç yüzünü açığa çıkarmaktadır. Çünkü anlatıcı geçmiş ve an arasında bir köprü kurar ve bizlere bunu en açık haliyle gösterir. Romanın psikolojik ve ruhsal yönünün ağır basmasının yanı sıra romanda didaktizm de amaçlanmıştır. Romandaki karakterler her yönüyle gerçek dünya ile uyumlu, canlı bir profildedir. Yazar onların içsel dünyalarında ne yaşadıklarını ne hissettiklerini bizlere göstermede başarısız olsa da romandaki olaylar zinciri romanın akıcılığının devamını sağlamaktadır.

Roman genel hatlarıyla hâkim yani tanrısal bakış açısına (yazar anlatıcının bakış açısı) sahiptir. Anlatıcı, klasik tarzda kurgulanmış olup her şeyi bilen, olayları dışarıdan izleyen ve anlatan bir konumdadır. Okur, olayları onun gözünden görür ve aktardıkları doğrultusunda fikir sahibi olur. Yazar ise bazı bölümlerde karakterlerin kişiliklerini çözümleyerek çoklu bakış açısını devreye sokar ve romana derinlik kazandırır. Romanda olaylar, Tâhâ Hüseyin’in kendi ağzından aktarılmaktadır. Tâhâ Hüseyin, başlı başına romanı yönetmekte ve üstlenmektedir. Olayları, duygu ve düşünceleri, karakterlerin hislerini hep yazarın aktardığı üçüncü şahıs ağızdan yani hâkim bakış açısıyla aktarıldığını görmekteyiz. Yazar romanda hep gözlemlerini, kahramanların içinden geçeni yani bizlere saklı olanı alenileştirip aktarmaktadır. Romanda anlatan kişi ile anlatılan şey arasındaki ölçünün tutarlı bir şekilde olması gerekir. Romanın dil ve tarzının şekillenmesinde, romanın güzel bir biçimde olmasında, seçilen ve gerçekleşen bakış açısının değeri çoktur.⁶⁴

⁶² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 147.

⁶³ Şerif Aktaş, *Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2022), 84.

⁶⁴ Tekin, *Roman Sanatı 1 Romanın Unsurları*, 52.

Kuşakları ele alan bu roman, yazarın en önemli eseri olup ⁶⁵ yazar, çoğunlukla bir roman anlatıcısının yapması gerekenden daha fazla bir görev üstlenmemektedir. Yani gerçekleşen olayları, karakterlerin psikolojik durum ve düşüncelerini, ruhsal geçişlerini ve ne hissettiklerini ayrıntılı bir şekilde bizlere aktarmamaktadır. Romanı okuduğumuzda bu karakterlerin içsel olarak ne hissettiklerinden habersiziz.

Yazar Hâlid ile Nefise'nin evlilik serüvenini bizlere aktarırken, Hâlid'in bu çirkin kıza karşı ne hissettiğine dair detaylı bir analiz yapmamaktadır. Veya daha çocukken nişanları yapılan Cülnâr ile Sâlim'in büyüdüklerinde, Sâlim'in onunla değilde üvey kardeşi ile evlenmek istemesi sonucu Cülnâr'ın bu durum karşısında ne tepki verdiğini, nasıl bir ruhsal geçiş yaşadığını bilmiyoruz. Yazar Cülnâr'ın o duygu ve düşüncelerini bize detaylı bir şekilde aktarmıyor sadece olayı üstün körü hızlı bir geçişle anlatıyor. Bunu diğer kahramanlarda da görmemiz pek mümkündür.

Aşağıdaki paragraf, Hâlid'in Nefise ile ilgili ne hissettiğine dair herhangi bir fikir paylaşılmamakla beraber, bu evliliği yerine getirilmesi gereken bir iş olarak gördüğü ve onun ruhsal durumuna dair herhangi bir psikolojik tahlil yapılmadığını gösteren kesitlerden sadece biridir.

Oğlu yalnızlıktan şikâyetçi olmuyor, kendisine bir arkadaş aramıyor, evinin işlerini gözetmek ya da çocuklarla ilgili herhangi bir durumu göz önünde bulundurmuyor ve güzellik de aramıyordu. Sadece şeyhin emrini yerine getiriyor başka da bir amacı yoktu. Şeyh ona evlenmeyi emretmiş. O da şimdi evleniyordu. Geri kalan şeylerin zamanı vardı. Genç Kahire'ye geldi geleli isteme ve evlilik işleri ile ilgili pek alakası olmuyordu.⁶⁶

Yazar aşağıdaki paragrafta da Cülnâr'ın, Tüfide ile Sâlim'in evlenecek olmalarına onun ne hissettiğine ya da ruhsal durumuna dair herhangi bir psikolojik tahlil yapmıyor sadece onun hissettiği kaygı ve endişeyi hızlı bir geçişle aktarıyor.

Hâlid, eşiyle yalnız kalmış, Selim ise oğluyla yalnız kalmıştı; Gençler gülerek birbirlerine soruyorlardı, Cülnâr da kimseye duyduğu endişeyi, paniği hissettirmeden içten içe sorular sorup duruyordu. İkinci kılınırken Münâ'nın yüzü gülüyordu, Cülnâr bunu ilk fark edendi. Bu Cülnâr'ı daha da endişelendirmişti; âmâ Hâlid büyük oğullarını yanına çağırması, onlara belli etmemeye çalıştıkları birkaç olacak şeyden bahsetmişti.⁶⁷

Romandaki olaylar, Tâhâ Hüseyin tarafından hâkim bakış açısı yani üçüncü tekil şahıs (O) anlatımıyla aktarılmaktadır.

⁶⁵ Er, *Tâhâ Hüseyin ve Üç Romanı (Du'âu'l-keravân, Edîb, Şeceratu'l bu's)*, 229.

⁶⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 19.

⁶⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 142-143.

Onlar evin işleriyle meşguldüler; ancak Cülnâr içi kıpır kıpır olmuş kendi kendine ‘Acaba Sâlim ve babası eski sözümüzü mü hatırladı ve beklenen bu evliliği gerçekleştirmeye karar mı verdiler?’ diye soruyordu. Ama bu soruya cevap veremiyor, heyecanla muallakta kalmış şüpheler onu savuruyor, bu ağır belirsizlik ona acı veriyordu. Ailede mutlu mesut günler geçiyor, bu mutluluğu Sâlim’in canlılığı ve Selîm’in şakaları pekiştiriyordu.⁶⁸

Romanda bazı yerlerde araya giren Tâhâ Hüseyin, 1. Tekil kişi (Ben) anlatıma yer vererek adeta okuyucuyla sohbet eder gibi anlatımına devam etmektedir. Bu paragraflardan yazarın bunu ustaca yaptığını hatta araya önemli bilgiler serpiştirerek okuyucuyu bilgilendirdiğini görmemiz pek mümkündür.

Hâlid’in ailesini anlatabilmem onlara komşu olan veya ortak işleri olan veya aynı izleri taşıyan başka ailelerin de olaylarını anlatabilme imkânı sunar. Bununla birlikte ben bu ailenin sadece pek az bir kısmını anlatıyorum; Çocukları oldu, zaman değişti. Erkeklerin her birisi kadınların yazılan yollarına koyuldukları gibi kendi hayatlarının peşinden gittiler; bunu yazan kendisi değil, babası değil, insanın iradesi dışındaki kader yazmıştı.

Biz buna rağmen tehlikeli günden, tehlikesiz günü ve etkisiz ile etkisi uzak olan olayları ayırt edemiyoruz. Biz akıl ve hayalin bize tasvir ettiği şekilde günleri ve geceleri anlıyoruz. Ben, gerektiği gibi anlamak ve tasvir etmenin, arzu ve tamahla ulaşmanın çok ötesinde olduğuna inanıyorum. Okuyucu ister tasdik etsin ister etmesin benim inandığım ve emin olduğum şey yakından bu ailenin hayatını incelemem ve çok titiz çalışmamdır. Ben bunun neticesinde gördüm ki bu ailenin yaşadıklarının, başlarına gelen talihsizliklerin hikâyeler, uzun uzun kitaplar halinde yazılmasının uygun olduğunu gördüm. Büyük ihtimalle bu durum, sadece bu aile özelinde değil, Mısırda bu tehlikeli asırda yaşayan yeni yüzyıl başlarken ve Mısır hayatı bazı yerlerde güçlükle bazı yerlerde kolaylıkla eski devrinden yeni evrine geçerken ki tüm Mısırlı ailelerin durumudur.⁶⁹

Yukarıda aktardığımız paragraflardan da anlaşılacağı üzere Tâhâ Hüseyin’in, incelememize konu olan *Şeceratu’l-bu’s* adlı romanında birden fazla anlatıcı bakış açısına yer vermek suretiyle çoklu anlatıcı bakış açısına yer verdiğini görmekteyiz.

Tâhâ Hüseyin bu romanında hem başka karakterlerin dilinden hem de kendisi araya girerek sosyal, toplumsal, kişisel ve psikolojik konulara değinmiştir. Okuyucuya bunu aktarırken birinci tekil şahıs kipini yani “ben” tarzını kullanmıştır. Bu anlatım tarzı ile okuyucuya daha samimi, içten ve doğal bir ortam hazırlamıştır. Bu husus, okuyucuya

⁶⁸ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 142.

⁶⁹ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 135.

bu ortamı benimsetmek ve onu romanın iç dünyasına sürüklemek, daha tatminkâr ve okuyucuda merak uyandırması için büyük avantaj sağlamaktadır.⁷⁰

Romanda zaman zaman karakterler üzerinden bazı önemli mesajlar vermektedir. Ve bunun aslında karakterin kendi görüşü değil de yazarın kendi görüşü olduğunu anlamamız mümkündür. Yazar bu mesajlarla toplumda kalıplaşmış bazı önemli meselelere olan şahsi fikrini açıkça yansıtmaktadır.

Mısır'daki toplumsal yaşamın ilerleyişi sürecinde tasvirinde bulunan konulardan biri, kadınların özgürlüğüdür. Bu romandaki tüm kadın karakterler, neredeyse birbirlerinin kopyasıdır. Ne yaptıkları evliliklerde ne de diğer konularda onların fikirleri ve düşünceleri sorulmaz. Onlara biçilen pay, sorgusuz sualsiz eşlerine itaat ve eşlerinin verdiği kararlara saygı duymaktır. Tâhâ Hüseyin romanda Selîm'in karısı Zübeyde'nin ağzından belli başlı konulara temas etmektedir.⁷¹

Zübeyde, eşi Selîm'e 'Dün Hâlid'le konuşurken ona cehennemdekilerin çoğunun kadın olacağını söylediğini duydum.' demişti.

Selîm, sinirlenmiş gibi davranmaya çalışarak: 'O zaman sen bizi dinlemiş olmalısın değil mi?'

Zübeyde: 'Hayır, vallahi sizi dinlemedim. Zaten sizi dinlemeye gerek de yoktu: Bağıra bağıra konuşuyordunuz, evin dışında olanlar, yoldan geçenler bile duyabilirdi. Hâlid şeyhten konuştuğunuz şeyleri duyduğu için neşeli ve mutluydu, senin yanına da sevincini paylaşmak için geldi. Sen de sanki kadınlardan alacağın bir intikam varmış gibi alnından mutlu bir şekilde öptün.' Sonra açıklamaya ve sebepler göstermeye devam etti.

Selîm gülmekten kırılarak: 'Şimdi sen bunların hepsinden ne anladın?'

Zübeyde: 'Ben anladım ki: Kadınlar nimet nankörüdür, güzellik düşmanıdır, iyiliği heba ederler, onlara iyilik yaparsınız, sevinirler, sonra hemen unutulurlar! Onlar size ne iyi söz söylerler ne de sizden güzellik bilirler. Ama buna rağmen kötülük besler, şerleri söylerler. Bir kadının kocası ona büyük ya da küçük bir sebepten dolayı canını yaksa eşinin ona olan sevgisini, şefkatini, önceden yaptığı iyilikleri unutup ve onu kötülemeye başlar; Onların en büyük suçu ve günahı bu itaatsizlikleriydi, İtaatsizlik ve nankörlükten daha büyük günah var mı? İşte bu yüzden kadınlar ateşe gidecek ve orada kilerin büyük bir çoğunluğunu oluşturacak.'

Selîm hala gülerek: 'Sen bunları inkâr ediyor musun yoksa bunlara şüpheli misin?'

Zübeyde: 'İnkâr da etmiyorum, şüphe de duymuyorum. Ben her gınahtan Allah'a tövbe ediyor, her hatamdan affını mı istiyor, O'nun rızasını ve senin rızanı elde etmek için tüm

⁷⁰ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, 59.

⁷¹ Er, *Tâhâ Hüseyin ve Üç Romanı (Du 'âû'l-keravân, Edîb, Şeceratu'l bu's)*, 238.

gücümü sarf ediyorum. Eşin razı olması Allah'ın rızasındandır. Ben buna rağmen ateşten kurtulamamaktan korkuyorum.'

Selîm: 'Çabala, İnşallah Allah seni kurtarır, seni Cennet ehlinde yapar.'

Zübeyde gülerek: 'Tabi siz erkeklerin çoğu Cennete, azı da Cehennemdedir; çünkü sizde itaatkârlık yaygındır, günaha düşme nadirdir, çünkü siz kimseye eziyet etmez, kimseye hoşlanmadığı bir şeyi yapmazsınız. Siz saf katıksız hayırlısınız ve acı elemsiz halis balsınızdır; Eşlerinize azap etmeniz, onları yormanız (hırpalamanız) ise kesinlikle onları edeplendirmek içindir. İtaat haklarınızı alır, onları edeplendirerek Allaha yaklaşırsınız. Kadınlarınızı istemedikleri acı ve kedere hapsedmeniz, keskin boşama kılıcını boyunlarına asmanız, kalplerin derinliklerine kadar işleyen bu mızrağı göğüslerine saplamanız... Kuma evliliği mızrağını evinde oturan karınıza saplıyor, ona hayatı zehir ediyor, ona hasedini sefaletini ve kıskançlığın acısını tattırıyor, onu nifak, hile ve vefasızlık çukuruna atıyorsunuz. Bunların hiç birisi sizin için sıkıntı değil. Siz Allah'ın tanıdığı ruhsatla, hakla sefa sürüyorsunuz. Olur da kadın bundan dolayı sıkılır veya istemez veya karşı koyarsa o nimet nankörü, güzellik düşmanı, Allah'a isyan etmiş olur; işte o yüzden cehennemde kahir ekseriyetini oluşturacak, emsalleriyle birlikte ateşe gidecek.⁷²

Bu diyaloglardan görüldüğü üzere Tâhâ Hüseyin, Zübeyde'nin dilinden Mısır toplumunda yerleşmiş olan kadın-erkek eşitsizliğini eleştirmiş ve kadınlara isnad edilen "Zekâ ve dînî açıdan kusurludur" yönündeki bu kökleşmiş yargıyı reddetmiş, bu romanda kadınların toplumsal açıdan, zekâ, dini ve diğer alanlarda kendilerini geliştirebileceklerini ve aynı zamanda kendilerini ilgilendiren konularda da söz sahibi olmaları gerektiği düşüncesine sahip olduğunu yansıtmıştır.

Son olarak Tâhâ Hüseyin Yukarı Mısır ve Kahire arasında geçen üç kuşak bir ailenin hayatını tamamen şeyhin öngörüsü ile yapılan evlilik sonucu iki gencin ve çocuklarının dramatik yaşamlarını işlemiştir. Ayrıca o dönemin Mısır toplumunu, ticaretini, aile içi bağlarını, örf ve adetlerini, şehir ve köy kavramlarını birbiriyle muhakeme edip bunu kusursuz bir şekilde işlemiştir.

2.4. Kişiler

Romanın önemli unsurlarından olup olay kurgusunun şekillenmesini sağlayan temel öge şüphesiz kişiler yani şahıs kadrosudur. Romandaki vakaları üstlenme gücünü,

⁷² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 81-82.

hatta romanın temel taşını kişiler oluşturur. Anlatılacak konunun oluşabilmesi ve belli bir seviyeye gelmesi için gerekli şart, kişi unsurunun varlığıdır. İsmail Çetişli kişi kadrosunu “Hikâye, roman ve tiyatrodan anlatılan/sahnelenen olayları var eden ve yaşayan insan ve insan hüviyetine büründürülmüş varlıklardır.”⁷³ diye tanımlar.

Kişiler, olay örgüsüne bütünlük katan, renk veren en önemli unsurdur. Şahıs kadrosu olmadan bir olay örgüsünden bahsetmemiz mümkün değildir. Romanda estetik dünya oluşturulurken; olaya canlılık kazandıran kişi veya kişilerdir. Bu canlılığı ise üslup ile dış dünyaya yansıtıp okuyucuya hissettirilir.⁷⁴

Romandaki olay örgüsü birbirinden farklı karakterler üzerinden gelişmekte ve şekillenmektedir. Ama olaylar zinciri mürid’i olduğu şeyhin isteği doğrultusunda çirkin bir kızla evlenen genç yaştaki Hâlid’in hayatını anlatmaktadır.

2.4.1. Hâlid

Yazar romanda din adamlarının toplum üzerindeki etkisini en belirgin bir şekilde Hâlid karakteri üzerinden yansıtmıştır.

Şeyh veya din adamları müridlerinin yahut kitlelerinin her yönden Hz. Peygamber’e uymasını sağlamak, Allah’ı onlara sevdirmek ve onlara nefislerini tezkiye etme vasıtalarını öğretmek suretiyle onları Allah’a sevdirmektedirler.⁷⁵ Tavsavuf inancına göre mürid; bir şeyhe veya zata bağlı olan kimse demektir. Müridler şeyhin ilk dersi vermesiyle tarikata girerler. Şeyhleriyle olan irtibatlarını devam ettirmek ve sorunlarını şeyhle konuşmak ve son olarak onun ikazlarına uymak zorundalar.⁷⁶

Romandaki olaylar zinciri kendisinin etrafında döner. Hâlid aslında romanın şekillenmesindeki ana karakterlerden biridir. Romanda Hâlid karakteri gelenekselci bir ailede⁷⁷ büyüyen ve dini eğitime önem veren bir genç olarak karşımıza çıkıyor.

Hâlid artık büyümüş yaşı neredeyse 20 olmuştu. Hâlid’in şu ana kadar yaptığı tek şey Ku’rân’ı hıfz etmektir. Bazen heves ettiği bazen de yüz çevirdiği babasının ticaretine

⁷³ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş*/2, 89.

⁷⁴ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, 75.

⁷⁵ Reşat Öngören, “Şeyh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 39/50-52.

⁷⁶ Durmuş Tatlılıoğlu, “Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/4 (01 Ağustos 2009), 118-119.

⁷⁷ Mısır kültüründe kadınlara çocuklarını babalarına karşı sonsuz bir itaat duyacak biçimde yetiştirmeleri öğretilmektedir. Ayrıca Mısır aile yapısında eğitimin düzeyi arttıkça babanın rolü de değişebilmektedir. Mısır’da akraba evlilikleri yaygın olmakla beraber evlilikler genellikle görücü usulü tercih edilmektedir. Bkz; Ayşe B. Aksoy - Çağla Gür, “Ortadoğu Ülkelerinde Aile Yapısı ve Çocuğa Bakış”, *Kastamonu Education Journal* 16/1 (01 Mart 2008), 51.

yardım etmeye başlamıştı. Genel olarak mescitlerde devamlılık göstermeyi tercih ederdi ve orda insanlarla namaza katılırdı. Orda vaizlere ve imamlara kulak verir ve dinlerdi. Akşam gece olduğu vakit tarikat şeyhlerinin tasavvufi zikir halkalarına dâhil olur ve zikir çekerdi.⁷⁸

Çok çirkin olan Nefise ile evliliğinde, Hâlid'in rızası gözetilmemiştir. Bu evlilik babası ve kendisinin bağlı olduğu şeyhin mutlak isteği sonucu gerçekleşmiştir. Hâlid'in bu evlilikten bir beklentisi, hayali, isteği yoktur. Tamamen şeyhine olan itaati sonucu evlenmiştir.⁷⁹

Oğlu yalnızlıktan şikâyetçi olmuyor, kendisine bir arkadaş aramıyor, evinin işlerini gözetmek ya da çocuklarla ilgili herhangi bir durumu göz önünde bulundurmuyor ve güzellik de aramıyordu. Sadece şeyhin emrini yerine getiriyor başkada bir amacı yoktu. Şeyh ona evlenmeyi emretmiş. O da şimdi evleniyordu. Geri kalan şeylerin zamanı vardı. Genç Kahire'ye geldi geleli isteme ve evlilik işleri ile ilgili pek alakası olmuyordu. Ehli beytin ve evliyelerinin bir zamanlar yaşadığı bu mescitlere sık sık gidiyordu. O, bir mescitte Kur'ân okuyor, diğerinde namaz kılıyor, türbeleri ziyaret ediyor, verilen vaazları dinleyerek onları kalbine kazıyordu. Gündüzünü bitiriyor ancak yaptıklarını yeterli görmüyor, gecenin bir kısmında da bu işlerini gerçekleştiriyordu.⁸⁰

Hâlid'in evlenmek için gittiği Kahire'de fırsattan istifade ederek, dini vecibelerini burdaki kutsal mabetlerde yerine getirme arzusu içinde olduğunu görüyoruz. Hâlid evlendiği bu çirkin kadını görür görmez herhangi olumsuz bir şey hissetmez. Bu evliliği Allah'ın rızası doğrultusunda sürdürmek ister.

Birkaç gün sonra hanımını gördü. Hanımına bir tiksinti beslemedi onu hor görmedi ondan yüz de çevirmedi. Kadın mutlu oldu bundan. Kendisinin istediği ve Rabbinin emrettiği evliliği hanımının tatlı dili, göz alıcı güzelliği, ince ruhlu ve güzelliğine kani olarak gerçekleştirmiş olmaktaydı. Namazlardan sonra, 'Karısının, marifeti ve takvayı elde etmek için çıktığı yolundan kendisini çevirecek bir fitne yapmaması için' Allah'a dua ederdi.⁸¹

⁷⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 12-13.

⁷⁹ Tasavvuf ehline göre bir tarikata intisap edip seyrüsülükünü tamamlayan ve şeriat, hakikat ve tarikat ilimlerinde yüksek bir mertebeye erişen kimeyse şeyh denir. Kimilerince zayıf, Kimilerince uydurma olduğu öne sürülen ve Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen ve bir hadiste, "Kavmi içindeki şeyh ümmeti içindeki peygamber gibidir" denilmektedir. Bu nedenle tasavvufta şeyhlik makamı tarikat yolunun en yüksek derecesi, Allah'a davet hususunda peygamber vekilliğinin en üstün metebesi olarak görülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz; Öngören, "Şeyh", 39/50-52.

⁸⁰ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 21.

⁸¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 22.

Hâlid'in annesi, itiraz etmesine rağmen kabullenmek zorunda kaldığı bu evliliğe Hâlid'in rıza gösterdiğini görünce daha çok üzülyordu. "Ancak oğlunu kafası rahat ve razı bir şekilde gördü. Sanki oğlu önüne koyulan ot ve samanla mutlu olan, kendisi için hazırlanan bıçaktan habersiz bir şekilde meraya çıkıp mutlu mesut meleyen bir koyun gibiydi."⁸²

Hâlid başlarda eşinin çirkinliğine karşı bir şey hissetmemiş, bu çirkinlik gözüne kötü gelmemiş olsa da ilk kızı Semîha doğduktan sonra Nefise'nin çirkin yüzü artık Hâlid'e kötü gelmeye başlamıştır. Çünkü Semîha son derece güzel bir kızdır. Hâlid'in bu duygu geçişlerini Tâhâ Hüseyin okuyucuya çok güzel bir şekilde aktarmıştır.

Aslında Hâlid ilk başlarda kızının güzelliğine dikkat etmiyordu. Daha çok babalık içgüdüğü ve kocalık şefkatiyle meşgul oluyordu. Ancak bir gün kızını kucağına aldı, bağrına bastı, öptü, uzunca baktı sonra aynaya yöneldi, uzunca kendisine baktı. Sonra eşinin yanına gitti, ona hızlı bir bakış attı. Sonra çocuğu yere bıraktı ve eşine yüksek acı gülüşlerin kestiği bir sesle "Ne de garip! Bu çocuğa bu güzellik de nerden geliyor? Ben öyle yakışıklı değilim, sen zaten çirkinsin (suratsızsın). Bu güzellik nerden gelmiş olabilir? dedi. Gerçekten de o günden itibaren eşi kötü bir şekilde değişmişti. Kızına uzunca bakar sonra eşine bir bakış atardı, sonrasında kalbini en kötü ve sıkıntılı hale düşüren bir kasvet bürürdü. Hâlid kızının güzelliğini irdeliyor, kızının güzelliğiyle annesinin çirkinliğini karşılaştırıyordu. Burunlarını, ağızlarını, boyunlarını kıyaslıyordu. Bunu kızıyla kendi arasında da yapıyordu. Sonra kendini pas geçiriyor, eşine kızının güzelliğini onun çirkinliğini anlatıyordu. Buna eşine hayatı zehir edene kadar devam ediyordu ve eşi de hıçkırığa hıçkırığa ağlayarak, koşarak odasına gidiyordu. Ağlaması Hâlid'i güldürüyor, kaçması da keyif veriyordu."⁸³

Nefise kocası aydınlandığında (aklındaki örtü kalktığı vakit) hamileydi. Hâlid'in davranışları ve rahatsız olmasına rağmen ısrarcı bir şekilde devam etmesi tahammül edilemez bir noktaya gelmişti artık. Bir gün annesinin, babasının yanına Kahire'ye gidip orda çocuğunun doğumunu beklemeye karar vermişti. Hâlid bu kararına izin vermekte tereddüt etmemiş hatta tebessüm ederek Semîha'yı da yanında götür, düştüğüm hatayı unutmam için yerinde olur; Allah'ın seninle benim aramda haramlarından kaçınmamızı farz kıldığı bir akit (nikâh) var. dedi."⁸⁴

Hâlid karakteri evleneceği zaman iyi kötü herhangi bir duygu beslemediği eşine daha sonraları farklı duygular beslemiştir. Örneğin kızının güzelliği ile eşinin çirkinliğini kıyaslaması sonucu eşine karşı merhametsizce davrandığını anlamış ve bu tutumundan

⁸² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 23.

⁸³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 29.

⁸⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 30.

son derece üzüntü duymuştur. Bu his geçişleri Hâlid'in ruhsal hayatını son derece etkilemiştir.

Çoğu zaman masum karısına karşı takındığı bu günahkâr tavrından dolayı kendisini azarlıyordu. Ne de olsa o kendiliğinden olmamıştı, onu Allah'ı Teâlâ yaratmıştı: Onu beğenmemek Allah'ı Teâlâ'nın yarattığını beğenmemektir. Bu da küfre kadar sürükleyecek bir günahı. Zaten Hâlid'e evlenelim dememişti, nikâh kıyıldıktan sonra Hâlid'i görmüştü. Uzak yerlerden bu evlilik için gelen kendisiydi. Daha sonra; Ondan tanıdı tanıyalı sadece iyilik görmüştü, ondan teslimiyet, nasihat ve hayır görmüştü. Hâlid'e karşı ne hata işlemişti! ne günah işlemişti! Ona ne oluyor ki tüm bu iyilik karşısında kötülük yapıyor, tüm bu teslimiyet karşısında isyan ediyor, tüm bu hayır karşısında şer işliyordu. Sonrasında onun gibi kızı da kendiliğinden olmamıştı, onu da Allah yaratmıştı. Allah ölüyü diriltir, gecedен gündüzü çekip çıkarırdı. Neden çirkin bir anneden güzel bir çocuk doğması! Nefise'ye hak tanınsa yine kızının şimdi olduğu gibi yine güzel olmasını isterdi. O zaman neden intikam alıyor, onu yerden yere vuruyordu?⁸⁵

Hâlid'in bu evliliğin getirdiği kötü sonuçlara rağmen tevekkülü ve imani teslimiyeti elden bırakmadığını, Allah'a ve kaderine boyun eğdiğini görüyoruz. “Hâlid'in hayatı böyle iki kızı ve eşi arasında devamlı bir azab halinde devam ediyordu. Onlara sevgi, şefkat, merhamet gösteriyordu, ama şeytan sevimsiz yüzleri ve kalbine hoş gösterdiği şerlerle onu bundan alıkoyuyordu.”⁸⁶

Ancak o gün ölümü andıran bu sıkıntıdan dolayı içi çok daralmıştı. Eğer ki iman nimeti, birazcık kalmış takvası ve okuduğu Kur'an'ın tatlılığı, esenliği olmasaydı düştüğü bu duruma isyan ederdi ve bu isyanda onu haddini aşan bir asilik ve azgınlığa, boş işlere sürüklerdi. Ne günah işlemişti! Ne suçu vardı da! Ailesi ve o işi bu derece zor bir imtihandan geçiriyorlardı kimseden onu evlendirmesini ne istemiş ne de böyle bir düşünceye girmişti. Evleneceği vakit de eşini o seçmemişti. Peş peşe çakan yıldırımlar gibi olaylar birbiri ardınca gerçekleşmişti. Bi bakmıştı Kahire'deydi, bi bakmıştı evlenmişti, bi bakmıştı iki kere baba olmuştu. Bunların hepsi onu biraz mutlu ederken çoğu zaman üzmüştü. Lakin Allah'ın takdir ettiğinden kaçış yoktu, Hikmeti değiştirilemezdi. Hakiki mümin kaderine rıza gösteren, imtihanlara sabreden ve Allah'ın yazdığı kaderi sorgulamazdı. Bu, küfür ve itimatsızlıktır. Allah'tan kaderin değiştirilmesi istenilmez. Kader değişmez. Ancak Allah'tan, lütuf ve ihsan istenirdi.⁸⁷

⁸⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 30-31.

⁸⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 34.

⁸⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 36-37.

Hâlid karakterinin eşi Nefise'ye karşı davranışlarının en nihai sonucu bir zaman sonra Hâlid de pişmanlık hissi oluşturmıştır. Bu pişmanlık Hâlid'in içsel dünyasında büyük bir ayrıma neden olur. Hissettiği vicdan azabının ortasında kalmış aslında Nefise'den hayırdan başka bir şey görmediğinin farkına varır.

Bununla birlikte Hâlid eşini ve çocuklarını kayınbabasının yanına bırakıp Kahire'den döndükten sonra kendini iki duygu arasında bölünmüş bulmuştu; İçinde anlamaya çalıştığı ama anlayamadığı bir hüznü vardı.

Yıllarını beraber geçirdiği, kendisine iki kız veren, hep iyilik gördüğü eşinden ayrı düştüğü için, biraz da bu hayat dışında yeni bir hayat, bu saadet dışından yeni bir saadet beklediği için üzgündü.

Hâlid de eşini babasına bıraktıktan sonra boş, acı veren, yalnız bir hayata mahkûm kalmıştı; her halükârda eşine muhabbet duyuyor, onun arkadaşlığında rahatı ve huzuru buluyor, iki kızıyla da mutlu oluyor, onların gülüşünde umut ve saadet görüyordu. Bunların hepsinden mahrum kalmış, tekrar yalnız hayatına dönmüştü.⁸⁸

Romanın ana karakteri olan Hâlid, Nefise'nin onun için uygun bir eş olmadığını hatta öyle ki evliliğe uygun olmadığını, evlenirken tavsiyesine rıza gösterdiği şeyhin tekrar rızası doğrultusunda boşanır. Yaşadığı imtihanlar, zorluklar Hâlid'in hayatında bir dönüm noktası oluşturmuş ve zaman hızlıca akıp geçmiştir. “Ama Hâlid artık otuz beşine gelmişti.”⁸⁹

Hâlid ilk evliliğinde olduğu gibi şeyhin Nefise ile evlenme tavsiyesine sesini çıkaramamış şimdi de aynı şeyhin ona tavsiye ettiği⁹⁰ Münâ adlı genç bir kızla evlenme yoluna girmiştir. Hâlid karakterinin koşulsuz itaatine şahit oluyoruz. “Ben mutluyum mutlu olmasına ama ne diyeceğimi bilemiyorum. Benim şu anki durumum aynı ilk evlilikteki durumum gibi büyük şeyh emretmişti, boyun eğdim, küçük şeyh (Şeyh İbrahim)⁹¹ çağırdı, icabet ettim.”⁹²

Hâlid'in, Münâ'dan birden çok çocuğu olmuştur. Bundan sonraki tüm hayatını bu çocukların eğitimine adanmış, onlar için elinden geleni yapan idealist bir baba profili çizmiştir.

⁸⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 51.

⁸⁹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 78.

⁹⁰ Büyük Şeyh, Hâlid'in, Münâ ile evlenmesini tavsiye ediyor. Ancak ömrü yetmeyince oğlu olan ve onun yerine geçen Küçük Şeyh İbrahim nikâhlarını kıyıyor.

⁹¹ Tarikatlarda, şeyhe ilk intisap eden yani onun şeyh olduğunu ilk kabul eden/ler çoğunlukla yakın akraba çevresindekilerdir. Seyr-i sulûk ve liyakat cihetinden ehil olan kimseler de halife olabilirler. Ancak şeyhlerin halifeleri genellikle yakın akraba (kardeş, oğul, damat vb.) çevresinden tercih edilir. Bkz; Niyazi Usta, “Menzil Nakşılığı”, *Demokrasi Platformu* 6 (Bahar 2006), 35-36.

⁹² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 79.

Hâlid büyük memurlar gibi oğullarını okutmayı istiyordu,⁹³ Kur'ân'dan ezber yapmaları ve az çok yazı, hesap bilmeleri onu tatmin etmiyordu. Onları okullara ecnebi diline alışmaları, ecnebi kıyafetleri giymeleri, okullarda onlara Fehmi, Şevki, Subhi gibi Türkçe isimlerle seslenilmesi ve büyüdükleri vakit büyük memurlar olmaları için gönderiyordu.⁹⁴

2.4.2. Nefise

Nefise karakteri fiziksel olarak çirkin bir kızdır. Bu çirkinlik Nefise'de büyük bir buhrana neden olmuştur. Yüzünün çirkin olması onda onarılmaz yaralar açmış ve sürekli bunu düşünmesi onda psikolojik sorunlara sebebiyet vermiştir. “Allahu Teâlâ, ailenin iki tarafından toplanabilecek bütün çirkinlik ve sevimsizliği bu talihsiz kııda toplamıştı. Bu kız çocuğu özene bezene yetiştirilmişti.”⁹⁵

Nefise fiziksel çirkinliğinin yol açtığı olumsuz durumları hayatı boyunca yaşamıştır. Kendisine olan özgüven eksikliği yüzünden insanlara hep kuşku ile yaklaşmıştır. Psikolojik açıdan kendini yetersiz hissetmiş ve bu ruh hali onun akli dengesini de zamanla bozmuştur. Yalnız Nefise'nin anne ve babası onun bu çirkinliğini hiçbir zaman umursamamış onu erkek evlatlarından daha çok sevmişlerdir. Tüm sevgilerini Nefise'ye vermek için ellerinden geleni yapmışlardır. Ona o fiziksel çirkinliğin verdiği acıyı hissettirmemek için maddi manevi en iyi hayat şartlarını sunmuşlardır. Kaldı ki Nefise lüks hayatı seven ve böyle yaşamaktan zevk alan bir karakterdir.

Kız çocuğu, karışık duygularla büyümüşü. Lükse düşküdü, lüksü çok sevmekteydi. Çünkü böyle yetişmişti. Artık lüks, hayatının vazgeçilmez bir parçası olmuştu. Bu kız çocuğu çok dakik bir sezgiye sahipti. Özellikle kendisine uzak veya yakından bir şeye yöneldiği vakit etrafında onları çok iyi sezebiliyordu. Eziyet verecek vermeyecek üzecek üzmeyecek her şeyde kendini üzebiliyordu. Kendisinden bahsedilen her sözde sanki

⁹³ Mısır'da eğitim alanında 19. yy'dan 20. yy'a kadar çeşitli reformlar yapılmış ve yeni okullar açılmıştır. Ancak bu okulların ana problemi kalite olmuştur. Öyle ki yeni açılan bu okulların birçoğu hala ilköğretim derecesinde eğitim vermiştir. Her şeye rağmen eğitim sisteminin farklılaştırılması ve çeşitlendirilmesi devam etmiştir. Söz konusu yeni eğitim sisteminin kalite noksanlığı ve zayıflıklarına rağmen Mısır için mühim sonuçları olmuştur. İlk olarak, eğitimsel başarı elit olmak için önemli bir oranda aranan bir kriter haline gelmiştir. Türk-Çerkez egemen sınıfı Mehmed Ali Paşa ve onun haleflerinin politikalarının bir sonucu olarak, kurulan yeni okullarda yetişmiş yerli elitler tarafından değiştirilmiştir. Bkz; Ahmed Emin Osmanoğlu, “Modern Mısır Eğitim Sisteminin Temelleri / the Roots of Modern Education System in Egypt”, *History Studies International Journal of History* 6/1 (Ocak 2014), 126.

⁹⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 118.

⁹⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 10.

kendisi ile ilgili bir ima varmış gibi düşünüyordu. Annesi ve babasının yanında mutlu kardeşleri ve insanların yanında da huzursuz ve mutsuzdu. Kendisi ile baş başa kaldığı vakit büyük ızdıraplar çekiyordu. Hangi tarafa gideceğini bilemiyordu. Acaba anne ve babası ile başbaşa kaldığı, onlarla karşılaştığı her vakit onların varlığını hisseden onların merhametini bulduğu şefkat ve sevgiye mi yönelmeli yoksa kardeşlerinden bulduğu yabancılaşma yalnızlığa mı yoksa ailesini ziyarete geldikleri vakit insanlardan gördüğü yapmacık sevgiye mi yönelmeliydi? Şüphesiz ki bu kızın ahlakı akranlarının ahlakına göre farklılık arz etmekteydi. Kızın ahlakını, isyan ile haline rıza göstermek arasındaki gelgitler şekillendiriyordu. Belki de ne tam bir hoşnut olma ne de tam bir isyan durumundaki bu iki şeyin arasında bir duruma mecburdu. Bu ise onun, her şeyden yüz çevirmesine, bunaltılmasına, içinin daralmasına ve onda sürekli bir endişeye sebep oluyordu. Bütün bunlar, anne ve babasının kendisine sevgi ve şefkatle yaklaşmasının ve ailenin üç çocuğundan en çok ilgi gören çocuk olmasının sebebiydi. Daha sonrasında şu an değinmeyeceğim bir talihsizlikle aile iki oğlunu kaybetmekle imtihan edilince genç kız, tek başına anne ve babasının sahip olduğu tüm sevgi ve şefkatin odak merkezi oldu.⁹⁶

Nefise'nin yüz çirkinliğinin onun tüm hayatını etkilediğini söylemiştik. Kocası Hâlid başta bunu problem etmese de doğan çocuklarından sonra eşinin çirkinliği gözüne batmış ve her fırsatta Nefise'ye çirkin olduğunu dile getiren alaycı sözler sarf etmiştir. Bu da Nefise'de derin acılara ve hayal kırıklıklarına yol açmıştır. Çünkü Nefise, kendine özgüveni olmayan, kırılgan, ruhsal sorunları olan bir kişiliktir. Bunu kendisiyle olan içsel hesaplaşmalarından da anlayabiliriz. Nefise'ye bir zaman sonra cinler musallat olmuş ve Nefise artık bir kadının, annenin ve eşin yapması gereken vazifelerini yapmaktan aciz hale gelmiştir. Öyle ki kendi kişisel ihtiyaçlarını bile yapamaz duruma gelmiştir. “Bu sözler Nefise'nin kalbinde ancak düşman hançer saplarsa o kadar acıtabilecek bir yara açmıştı. Hiçbir şey demedi. Sadece hıçkırarak hıçkırarak ağlayabilmişti, odasına çekildi ve günlerce kaldı. Ancak o günden itibaren eşine düşman kesildiğini hissediyordu, biliyordu.”⁹⁷

Nefise karakteri daha küçüklüğünden beri fark ettiği fiziksel çirkinliği sebebiyle hiçbir zaman tam anlamıyla kendini seven, beğenen ve öz saygısı olan bir insan kişiliğine bürünmemiştir. Tabiri caizse Hâlid ile olan evliliğini bile ne için yaptığını bilememiştir. O da Hâlid gibi başkalarının rızası doğrultusunda bu evliliği kabul etmiştir. Kendi içinde daha çocukluktan gelen ruhsal çöküşleri onu ne bir anne ne de bir eş yapmıştır.

⁹⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 11.

⁹⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 29.

Nefise'nin hayatı tamamen acıya dönüştü, suskunluğu korkunç bir devamlılığa evrildi, sesi duyulamayacak kadar kısıldı, konuşması anlaşılmayacak kadar kopuk, karmaşık bir hal aldı. En basit şeyleri yapmaktan bile aciz kaldı (elden ayaktan düştü); O neredeyse sayıları dahi söyleyemiyor. Sadece on rakamını biliyor, yirmi, otuz, kırk diye sayamıyordu. İki tane on, üç tane on, dört tane on diyordu. Bilmiyorum yüzden sonrasını nasıl diyecek? Onu tüm bu durumlara, bu bahtsızlığı ve üzüntüsü sürükledi.⁹⁸

Tâhâ Hüseyin, Nefise karakterini ince bir çizgiyle çizmiştir. Nefise'deki bu psikolojik buhranın aslında şeytanın vesvesesi olduğunu, bu vesvesesinde onu sahip olduğu tüm vasıflardan yoksun bıraktığını ve ruhsal sorunları olan bir bireye dönüştürdüğünü bizlere aktarmıştır. Nefise'nin psikolojisini ve ruhsal çöküşünü aşağıdaki kesitlerden görmemiz mümkündür.

Şeytan Hâlid ile uğraştığı kadar Nefise'yle de uğraşıyordu. Ama farklı bir şekilde, Şeytan onu günah işlemeye ya da fitneye sebep olmaya çağırıyordu. Ona yüzünü her gördüğünde yüzünün çirkinliğini hatırlatıyor sonra da güzel, alımlı kızları aklına getiriyordu. Kalbine eşinin onların hayalini kurduğunu, onları düşündüğünü, onlara kavuşmayı umduğunu düşürüyor ve arkadaşlarının, akranlarının, akrabalarındaki kadınların bir daha evlenmeye ve eve kuma getirmeye teşvik ettiklerini fısıldıyordu. Sonra ona kumaların hayatını, çıkacak iğrenç kini, en küçük şeyde yarışmalarını, aralarındaki haset ve entrikaları, eşini sürükleyecekleri utanç ve günahı tasvir ediyordu. Şeytan Nefise evden çıkınca peşinden ayrılmaz, eşiyile karşılaşır karşılaşmaz eşini, ondan yüz çevirmiş, bıkmış, ilgisiz kalmış, eşinin sesini duyar duymaz kelimelerin buğuz ve nefretle ağzından dökülmüş gibi gösterirdi. Bununla birlikte şeytan Nefise'nin kalbin'deki sevgiyi de alevlendiriyordu. Daha önce hiç katlanmadığı kadar eşine şimdi katlanıyordu. Daha önce hiç bu kadar, şimdi istediği gibi eşinden ilgi ve yumuşaklık istememiş, şimdi ihtiyaç duyduğu kadar da eşinin şefkat ve sevgisine ihtiyaç duymamıştı. Buna rağmen tüm bunlardan olabilecek en kötü şekilde mahrum kalmıştı. Hal böyle olunca ikisine de hayat cehennem olmuştu. Hâlid bir gece eve dönüyordu, merdivenleri çıkarken acıklı hıçkırık sesleri duydu. Adımlarını sıklaştırdı, bi baktı ki önünde saçları dağılmış, elbisesi parçalanmış, yüzü yaralanmış hatta kanlar içinde kalmış, göğsüne vurarak kalpleri parçalayacak kadar hüznü feryat figan eden eşi var, ilk başta Hâlid dona kalmıştı. Sonra eşine yumuşakça yaklaştı ve ona ne olduğunu sordu. Eşi ancak iki inlemede cevap verebilmişti: "Bu gece karşıma evin perisi(cin) olduğunu söyleyen bir kadın çıktı, merdiven boşluğunu mesken tuttuğunu ve senin bugün ya da yarın

⁹⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 84.

evleneceğini söyledi” dedi. Ve inlemelerine devam etti, bir yandan da yüzüne ve göğsüne sertçe yumrukluyordu, Hâlid bir elini diğerine vurarak “İnna lillahi ve inna ileyhi raciun (Allah’tan geldik ve Allah’a gideceğiz)” dedi.⁹⁹

Hâlid o gece uyuyamadı, eşinin yanında Allah’ı zikrederek, Kur’ân okuyarak, dua ederek, şeytandan Allah’a sığınarak eli eşinin başında yüksek sesle okuduğu bu âyetlerin ve duaların çoğunda iman ve korku olduğu halde odayı doldurduğundan ve aynı zamanda şeytanları da kovduğundan emin olarak geceyi geçirdi. Okudukları tüm damarlarında kanıyla birlikte dolaştıktan sonra sanki sıcak latif bir ruh gibi tüm uzuvlarından çıkıyordu. Şüphesiz ki: bunların bazısı bu kederli, alev sarmış bu başa ulaşıyor sonrasında Nefise’nin tüm bedenine yayılıyor ve sakinliğin, huzurun tatlılığını, rahatlığın verdiği serinliği tüm vücudunda dolaştırıyordu. “Nefise ağlamaya ve ataklarına devam ediyordu. Sonra titremesi hafıflıyor, gözyaşları diniyor, inlemeleri kesiliyordu. Bu hali gece ilerleyene kadar devam etmişti. Sonra Nefise’nin gücü, kuvveti tükenmiş, yerinde bir süre hareketsizce oturmuş sonra da devrilmiş bir bina gibi yanı üstüne yatmıştı. Nefise panikle uyanmış, ayağa kalkmış ve yeniden bağırarak ağlamaya, elleriyle yüzünü, göğsünü dövmeye başlamıştı.”¹⁰⁰

Nefise’nin karakterini ele aldığımızda onun evlendikten sonraki ruh hali ve bu ruh halinin vermiş olduğu değişimin aslında çocukluğundan kalan bir travma olduğunu anlamak pek mümkündür.

Anne ve babası onun lüks ve zevk içinde bir hayat yaşaması için elinden geleni yapmış ama ona kendisini kusurlarıyla sevmesi gerektiğiyle ilgili hiçbir şey yapmamışlardır. Nefise eğer bu travmatik durumu küçüklüğünde sağlıklı bir şekilde atlatabilseydi kendi öz saygısını kazanan bir birey olurdu.

Nefise ve Hâlid’in evlenmesine sebep olan şeyh, Hâlid’e, Nefise’nin onun için uygun bir eş olmadığını hatta Nefise’nin evlenmeye uygun bir insan olmadığını söyleyip boşanmaları gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hâlid Nefise’yi boşamıştır. Nefise’nin bu boşanmadan sonra tamamen içine kapandığını, çok az konuştuğunu ve Hâlid’in adını bile zikretmediğini görmemiz mümkündür. “Nefise, Ona, ‘sen onun kim olduğunu çok iyi biliyorsun.’ dedi. Zübeyde hemen Hâlid’i kastettiğini anladı. Hâlid’ten bahsettiği zaman ismini söylemez, sadece zamir (o) kullanırdı.”¹⁰¹

Yazar Nefise karakterinde duygu geçişlerini yoğun bir şekilde vermiştir. Bu karakter üzerinden bizlere kaderin nasıl tecelli ettiği mesajını da vermiştir. Fiziksel

⁹⁹ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 35.

¹⁰⁰ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 36.

¹⁰¹ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 100.

çirkinliği sadece çocukluğunu değil tüm hayatını etkilemiştir. Kendini sevmeme, beğenmeme duygusu yüzünden eşi ve diğer insanlar tarafından da kabul görmemiştir. Bu kabul görmeyişlik onun kaderini de belirlemiştir.

Hâlid'in annesi, oğlunun Nefise ile olan evliliği için evlerine ızdırap ağacından başka bir getirisi olmayacağını söylemişti.

Şeyh Alî'ye bir bakmıştı ki onun gözlerinden iki yaş süzülüyor, yanaklarından akıp sakalının arasında kaybolup gidiyordu. Alî, 'Allah'ım Ümmü Hâlid'e rahmet et! Beni, büyük şeyhi ve Abdurrahmân'ı bağışla! Bana, o iki genci evlendireceğim sıra bunun evimize ızdırap ağacı dikmemden başka bir şey olmadığını söylemişti. Vallahi ben evime ızdırap ağacını diktim. Yeryüzüne iyice kök saldı, dalları gökyüzüne yükseldi, acı pis meyvelerini vermeye başladı.' dedi.¹⁰²

Tâhâ Hüseyin romanda Nefise'yi ana karakterlerden biri gibi gösterse de ona pasif bir konum vermiştir. Çok konuşmayan, kendini ve duygularını ifade etmekten yoksun bir kişilik olarak karşımıza çıkar. Sadece yaşadıklarını, evliliğinde ona söz hakkı verilmeyişi ve hissettiği duygu durumlarını görebiliyoruz. Nefise, eşi Hâlid tekrar evlendikten sonra daha çok hastalanmış ve kendi kızları dâhil olmak üzere kocasının yeni eşi ve çocukları tarafından sözüne itimat edilmeyen, konuştuğunda sanki bir deli konuşuyor gibi davranılan biri olarak görülmüştür.

Nefise çok az ayak uydurduğu ailenin dışında kalmaya alışmıştı; Ailenin herhangi bir işine karışmaya çalışsa ya sözlü ya da fiili muhakkak bir yanlış yapardı. Aile ona güler o da kendine güler ve sakin ve huzurlu inzivasına çekilirdi. Mutlu mu kızgın mı olduğu bilinemez. Ama büyük ihtimalle o ne mutlu ne kızgın her yönden olumsuz bir hayat yaşıyordu. Gündüzünü bir şey demeden ve yapmadan, sadece tüttürerek, kahve içerek, evdeki hareketleri izleyerek, etrafındaki konuşmaları dinleyerek, az anlayıp çok anlamayarak geçiriyordu. Geceyle birlikte kimsenin onun uyuyup uyumadığını bilmeden yatağına giriyordu. Ama hep belirli bir saatte yatağına giriyor, hep belirli bir vakitte çıkıyordu. Bu saatler arasında ise ne yaptığını bir tek Allah biliyordu. Büyük ihtimalle Nefise de az bir şey biliyordur. Kızı Semîha'nın doğum yaptığı, çocuk kaybettiği haberleri geliyordu. Bunların hepsi önünde söyleniyor duyuyor ama duymuyor gibiydi, yüzü tepkisiz duruyordu. Bu hayat sahibine düşünce ve irade hakkı tanımayan mekanik bir hayattı. Münâ, Semîha'dan gelen haberlere seviniyor ya da üzülüyordu. Onun yanına tebrik ya da taziye için gidiyor, bazen de Semîha'yı başına gelen belayı unutmaya ve teselli

¹⁰² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 101.

bulması için yanlarına getiriyordu. Semîha annesinin yanına girince tebessüm ediyor, sonra üzülen başını öptüyordu. Hüzünlü tebessümü dışında da bir şey olmuyordu.¹⁰³

Ruhunu saran bir karamsarlık vardı; bu karamsarlık onu içe kapanmaya, hayatın köşelerine sıkışmaya zorladı. Kendini, varlığını bu dünyada bulmuş, ona ait olduğunu düşündüğü bu dünyadan kopuk hissetmeye başladı. Sanki hayatın kendisine, ona yaşam veren bir mezar açmış gibi hissediyordu. Ölüler mezarında gömülü, fakat yine de hayatta gibi yaşamak zorunda olduğunu düşünüyordu.¹⁰⁴

Son olarak, Nefise karakteri ömrü boyunca fiziksel çirkinliğinin acı boyutuyla karşılaşmıştır. Bir ruh gibi sessizce hayatındaki insanların önünden geçmiştir.

2.4.3. Münâ

Hâlid'in ikinci ve son eşidir. Münâ, zengin bir tüccar olan Hacı Mesûd'un kızıdır. Büyük Şeyh'in emir ve isteğiyle bu evlilik olur. Zira artık Nefise hastalanmıştı ve Şeyh bu yeni evliliği uygun görmüştü. Münâ ile Hâlid'in nikâhı Münâ henüz çocuk yaştaiken¹⁰⁵ büyük Şeyh tarafından kısılr.

Oğulcuğum, Allah senin iyiliğini versin, Allah sana bereket versin, Fatıha okuyalım ruhuna, evliliğe gelince istediğin zaman yaparsın. Münâ hala daha çocuk. Dedi ve eliyle ses çıkardı, hizmetçi geldi, ona 'bana Hacı Mesûd'u çağır' dedi. Hacı Mesûd geldi. Şeyh onu yakınına çağırır ve onu sağına oturttu. Hacı Mesûd bundan rahatsız olmuştu, çünkü o şeyhin önünde ayakta durmak şimdi de küçük şeyhin önünde ayakta durmak istiyordu. Sadece emredilince oturuyordu. Şeyh onu yakınına alıp sağına oturtunca etkilenmiş ve ağlamıştı.

Şeyh: Son zamanlarda gözyaşlarından bizi pas geçmeyecek misin? Birazcık olsun dur, elini uzat, şeyhin vasiyetini yerine getirme vakti geldi. Hacı Mesûd elini uzatmış, el sıkışmışlar, üç fatıha okumuşlar ve Hacı Mesûd okurken ağlamıştı.¹⁰⁶

Hâlid, Münâ ile evliliğine çok mutlu olur. Henüz evliliklerinin birinci yılı tamamlanmadan Münâ dünyaya bir erkek çocuğu getirir ve adını da Muhammed koyarlar.

¹⁰³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 125.

¹⁰⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 129.

¹⁰⁵ "Evlilik için küçük" ibaresindeki "küçük" ifadesi içerdiği yaş rakamı, topluma ve zamana göre farklılık arz etmektedir. Bu sebeple bütün toplumları ihata edecek netlikte ve şekilde bir rakamdan söz etmek mümkün değildir. Zira dün için büyük diye nitelendirilen evlilik yaşı bugün için küçük olarak görülebilir. Yahut bir toplumda evlenme yaşı için küçük olarak görülen yaş başka bir toplum yapısında yeterli görülebilir. Bkz; Zekiye Demir - Ülfet Görgülü, "Farklı Topluluklarda Erken Yaşta Evlilik Olgusuna Genel Bir Bakış: Kız Çocukları Özelinde Bir Değerlendirme", *KAİDE DERGİSİ ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi* 2/1 (Yaz 2024), 34.

¹⁰⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 71.

Münâ bir süre sonra ikinci erkek çocuğunu dünyaya getirir. Hâlid, Nefise ile olan o mutsuz evliliğinden ve ızdırıp ağacı olarak gördüğü o evlilikten sonra Münâ ile yaptığı evliliğini ise adeta bir saadet ağacı olarak görür.

Sen bir iki talihsiz kızlarından sonra kısmet bolluğu ve güzellik getiren bu çocuğunun gelmesiyle ne kadar mutlu olduğunu düşün. Allah, akılların idrak edemediği, derin hikmetin sahibidir. Babası evine ızdırıp ağacını dikmiş, bundan hem annesi hem Nefise ve ailesi hem de çocuklar sıkıntı çekmişti. Şimdi ise Hacı Mesûd ise evine saadet ağacı dikmiş, onunla hem Hâlid hem Münâ hem de ailesi mutlu olmuşlardı. Keşke Ümmü Hâlid yaşasaydı da bu torununu görüp, bu mutluluğa ortak olsaydı. Hâlid'in kalbi bu nimetleri her andığında küt küt atıyor, ne kadar da çok bunları söylüyor duruyordu! Çünkü o, bu mutluluğun ortasında babasının evinde yere köklerini salmış, göge dallarını uzatmış menfur ağacın meyvelerinin düşmesinden endişeleniyordu. Allah'ın nimetleri Hâlid'e peş peşe gelmişti. Münâ bir tane daha erkek çocuk sonra bir tane daha vermişti. Öyle ki eşiyle birlikte bu ard arda hep erkek gelen bu çocuklara¹⁰⁷ hasetçilerin haset etmesinde korkmuşlardı.¹⁰⁸

Münâ, Şeyh İbrâhîm (Küçük Şeyh)'in eşi Hâlid'e şehirde bulduğu işi için şehir merkezine taşınması haberinden pek memnun olmaz. Hatta bunun için bir tartışma yaşanır. Ayrıca Münâ Şeyh İbrâhîm'in küçüklüğünü hatırladığını ve onun manevi herhangi bir yönünden çekinmediğini ve bu işi istemediklerini belirtip bunları şeyhi gördüğü takdirde yüzüne de söyleyeceğini ifade eder. Münâ'nın köyden ayrılmak istememesinin nedeni ailesine yakın olma isteği olup kendilerinin daha fazla para kazanma gibi bir dertlerinin olmadığını belirtir. Münâ gerçekçi ve ayakları üzerinde duran, ne istediğini bilen bir karakter olarak tasvir edilir.

Gecenin ilerleyen saatlerinde Alî ve Mesûd evlerine dönmüşlerdi. Hâlid sabah olunca mahkemedeki işine gitmişti. Eve dönünce evde bir farklılık ve huzursuzluk görmüş, bunu Münâ'ya sormuştu, Münâ da gülerek şeyhin ona bu bölgede farklı bir şehirde farklı bir iş bulunduğunu, annesinin de kızından ve torunlarından ayrılmak istemediği için buna karşı çıktığını söylemişti. İsteddiği zaman özlerse onları sabah, akşam görmek, istedikleri vakit onları ziyaret etmek ve kendisi istediği vakitte ziyaretlerini sıklaştırmak istediğini, at,

¹⁰⁷ Yüksek bir ahlak ve hakiki bir adalet anlayışı ile zuhur eden İslam Dini, erkek ile kadına aynı önemi ve değeri göstermiştir. Hz. Peygamber kadınlara daha yüce bir anlam atfetmiştir. "Kadın erkekle eşittir ve toplumun bir yarısıdır". "Hanımının haklarını gözetken kimse iyi bir Müslümandır", "Cennet anaların ayakları altındadır." Gibisinden hadisler kadının İslam toplumundaki yerine işaret etmektedir. Fakat İslam Dinini bilimsel bir şekilde idrak edemeyen Araplar zaman zaman kadını arka plana itmişlerdir. Arap ve Fars gelenkleri Türk kültürüne de sirayet etmiş ve Türklerin de kadını arka plana itmesine neden olmuştur. Bkz; Hanım Halilova, "Dünya Tarihinde Kadın-Erkek Eşitliği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 8/38 (01 Temmuz 1997), 543.

¹⁰⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 103.

deve, eşek üzerinde ya da çirkin trenle gidilen bu şehirde bir işi olamayacağını, kızıyla arasını hiçbir şeyin açmasına izin vermeyeceğini ve ölümün sevenleri birbirinden ayırmasının yettiğini söylemişti. Annesine maaşın yüksekliği, kızının bolluk içinde yaşayacağı söylenince bunla alay etmiş, omuzlarını kaldırarak: ‘Hâlid’in yüksek maaşa, insanların hediyesine ihtiyacı mı var? bizde neye ihtiyacı varsa bol bol var. Hâlid ya da ailesinden biri ellerinin sıkışık olmasından, geçinememekten mi şikâyetçi?’ demişti. Annesine bu işi şeyhin bulduğu ve bunun için Hâlid’i seçtiği söylenince onu bir hiddet almış ve ‘Şeyhin arkasından gelen delikanlı, güçlü kuvvetli, yaşlı nice adamlar var. Ona ne oluyor ki Hâlid’i seçmiş? Şeyhle arama girmeyin, onu gördüğüm yerde bundan caydırırım, vazgeçiremesem de açık açık sözünü dinlemeyeceğimi söylerim; benim şeyhten korktuğumu veya çekindiğimi mi düşünüyorsunuz? Ben onun yürümeye başladığı zamanı bilirim, on yaşından önce onunla oynar, şakalaşırdım; siz onu şeyhiniz kabul edin. Benim şeyhim öldü. Şayet yaşasaydı kızımın beni ayırmazdı.’ dedi.¹⁰⁹

Münâ, eşi Hâlid’e dördü erkek diğer dördü ise kız olmak üzere sekiz çocuk verir. Bununla beraber kız çocuğuna sahip olduktan sonra Cülnâr’a olan davranışları da değişir. “Aylar sonra da Münâ ona dördüncü erkek evladını müjdelemişti.”¹¹⁰

Sonrasında da evdeki kız çocuklarının sayısı arttı ve dört kız oldular. Cülnâr onların arasında büyüdü. Münâ’nın kızları olduktan ve kızları hızla büyümeye başladıkça, Münâ’nın Cülnâr’a olan bakışı yavaş yavaş değişti. Sanki Allah, kalbine sadece kendi kızlarına yetebilecek bir sevgi koymuş gibiydi. Bu yüzden, Cülnâr’a karşı olan bakışları sertleşmeye başladı, onunla konuştuğunda sesi daha keskin hale geldi ve davranışları her geçen gün daha katı oldu. Cülnâr ise başlangıçta bu durumun farkında değildi, sonra katlandı, ardından bu durumdan rahatsızlık duymaya başladı ama yine de sabretti.¹¹¹

Hâlid ile Münâ şehre taşındıktan sonra Selîm ara ara onları ziyarete gelir. Yine bir gün bu tarz bir ziyarette, Hâlid ile Münâ’ya Nefise’nin hastalandığını ve bakıma ihtiyacı olduğunu söyler. Bunun üzerine Münâ, evinin Nefise’nin evi olduğunu ve Nefise’nin yanına gelmesini ister. Hâlid ile Selîm buna çok sevinirler.

Selîm ciddiyetle: O zaman ne yapacaksın? Nefise’nin durumu dayanılmaz, şimdiki haline bakmak mümkün değil. Hâlid cevap vermeye yeltendi ama Münâ önce davranarak: Nefise’nin yeri burası, bu ev. Yanımdakilerle ben ona bakarım, kızlarının babası da bu şehre gelmeden önce yakından alakadar olduğu gibi şimdi de alakadar olur.

Hâlid ve Selîm birlikte: Yapacak mısın?

¹⁰⁹ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 105-106.

¹¹⁰ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 108.

¹¹¹ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 127-128.

Münâ: Niye yapmayım ki? Kızları kızlarım olacak, Allah bana dört erkek nasip etti, bir tane bile kızım olmadı.¹¹²

Selîm, Cülnâr'ın beşik kertmesi olan oğlu Sâlim ile Hâlid'in evine gelirler. Cülnâr'ı değil de Münâ'nın öz kızı olan Tüfide'yi istemeye gelirler. Hâlid'in yukarıda andığımız hadiseden dolayı bu işe gönlü yoktur. Ancak Münâ'yı çok seven Hâlid, tabiri caizse bu hususta hanımına mağlup olur. Nihayetinde Hâlid, eşi Münâ'yı kıramaz ve istemeyerek de olsa bu işe “evet” demek zorunda kalır.

Hâlid zaten onları beklemektedir. Zira Selîm daha öncesinden geleceğini haber eder. Münâ bu ziyaretin sebebini tahmin eder ve gizliden gizliye mutlu olur. Selîm oğlu Sâlim için Münâ'nın kızı Tüfide'yi istemeye gelir. Hâlbuki Sâlim Cülnâr ile beşik kertmesidir ancak Sâlim Cülnâr'ı istemez. Münâ'nın bu işe gönlü vardır ancak Hâlid kardeşi olarak gördüğü Selîm'i ve bu işe gönlü olan Münâ'yı kırmak istemez. Sebebi de Sâlim Cülnâr'ın beşik kertmesidir.

Birazda şaşırtan bir telgraf gelmişti; Mektupta Hâlid'in arkadaşı ve kardeşi olan Selîm'in yarın ziyarete geleceği, yanında oğlu Sâlim'inde olacağı yazıyordu. Gençler yanlarında kaldıkça mutluluk veren şen şakrak genç Sâlim'in gelmesinden dolayı çok mutlu olmuşlardı. İkinci kılınırken Münâ'nın yüzü gülüyordu, Cülnâr bunu ilk fark edendi. Bu Cülnârı daha da endişelendirmişti; ama Hâlid büyük oğullarını yanına çağırarak, onlara belli etmemeye çalıştıkları birkaç olacak şeyden bahsetmişti. Selîm oğlunu evlendirmek için istemeye gelmiş, ama Cülnâr'ı değil Münâ'nın en büyük kızı Tüfideyi istemişti. Hâlid büyük bir şaşkınlık içinde kardeşine nasıl cevap vereceğini bilememişti; Kabul edip de bahtsız Cülnâr'ı gözden mi çıkarsaydı yoksa daha önce kardeşinin isteklerini geri çevirmemesine rağmen bunu reddedip kardeşini kırsa mıydı? Bu meseleyi eşine açmış o da bunu reddetmemişti. Bu da kabul etmediği takdirde sadece kardeşini değil aynı zamanda eşi Münâ'yı ve Sâlim'i de kırması demekti.¹¹³

“Bütün bunlara rağmen Münâ'nın istediği olur ve Tüfide Sâlim ile evlenir.”¹¹⁴

2.4.4. Büyük Şeyh

Ebû Hâlid, Ebû Sâlih ve Hâlid'in müridi oldukları şeyhtir. Romana adını veren ve *ızdırıp ağacı* diye nitelenen, Hâlid ile Nefise'nin evlilikleri bu şeyhin isteğiyle olur. Müritleri arasında otoritesi çok güçlü olan şeyhin gerçekleşmesini istediği bu evliliğe,

¹¹² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 109.

¹¹³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 141-143.

¹¹⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 144.

Ebû Sâlih ve Ümmü Hâlid dışında hiç kimse karşı çıkmaz. Ebû Sâlih'in durumu da bir karşı çıkıştan ziyade, kızının durumunu bilmesine binaen bir tereddüttür.

Tasavvuf ehline göre bir tarikata intisap edip seyrüsülûkünü tamamlayan ve şeriat, hakikat ve tarikat ilimlerinde yüksek bir mertebeye erişen kimeyse şeyh denir. Tasavvufta şeyhlik makamı tarikat yolunun en yüksek derecesi, Allah'a davet hususunda peygamber vekilliğinin en üstün metebesi olarak görülmüştür.

Şeyh iki arkadaşa doğru yöneldi, üçüncü defa dediklerini tekrarladı ve aynı âyeti bir daha okudu. Alî tekrardan yine sormaya kalkıştı ancak şeyh gülerek 'subhânallâh' dedi. Sonra arkadaşı Abdurrahmân'a yönelip 'Nefise'nin durumu nedir?' dedi. Sonra zikrin başlamasını emretti. Artık iki arkadaş şeyhlerinin muradını tam anlamıştı ve hiçbir şey diyemediler. Alî, 'Aslında ben ilk geceden bunu anlamıştım ama emin olamıyor, onu sana nasıl anlatacağımı bilemiyordum.' dedi. Abdurrahmân 'Aslında bunu ben hiç düşünmemiştim. Şeyhin benim bir kızım ve adının Nefise olduğunu bildiğini bilmiyordum. Şeyhin müritlerinin ve talebelerinin herhangi bir işi gizli kalmaz.' Dedi.¹¹⁵

Tarikatlar tarihsel süreç içerisinde başta kültürel olmak üzere siyasi, içtimai, iktisadi ve dinî hayatın hemen her yönüyle ilgili roller üstlenmişlerdir. Bu hususlardan bazıları şunlardır; dini bilgilerin yanı sıra okuma-yazmanın ile matematiğin öğretildiği bir okul, âlimlerin bazen hukuk, tarih gibi ilmi ve dinî meseleleri münakaşa ederek karara bağladıkları bir meclis; seyyahların, ziyaretçilerin ve hacıların konakladıkları bir han; sakat, hasta ve çaresizlerin sığındığı bir darülaceze ve hastane; yoksulların yiyecek, içecek ve giyecek bulabildiği bir imarethane; haber alınıp haber ulaştırılan bir sivil haberleşme merkezi ve zengin bir kütüphane şeklinde sıralamak mümkündür.¹¹⁶

Şeyh bir yandan bütün gününü ibadetlerle geçirmesine rağmen yanına torpille kendilerini işe almasını isteyen Hâlid ile Selîm'i işe koyar.

Akşam olmadan şeyhin yanına gitmişlerdi, durumlarını anlatmışlardı. Bir anlık sessizlikten sonra şeyh, İnşallah söylerim. Ancak işiniz olana kadar kimseye bir şey bahsetmeyin demişti. Birkaç gün geçmişti ki Alî'nin kalbi mutluluk ve sevinçle dolmuş, içecekler dağıtılmış, zengin fakir herkes kana kana içmişti. Alî'nin evinde kurbanlar kesilmiş, zikir halkası kurulmuş, insanlar doyurulmuştu. Alî bazı duaları sıkça okuyordu; Kendisine ve oğullarına hasetçilerin haset etmesinden korkuyordu; Selîm müdürlükte, vekil ile müdür arasında gidip gelen bir kâtip, Hâlid ise şeriat mahkemelerinde, Kadı ve

¹¹⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 15.

¹¹⁶ İsmail Kaya, "Tarikatların Dinî Gruplar Tipolojisindeki Yeri ve Sosyal Fonksiyonları", *Danışname Beşeri Ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (Eylül 2020), 71.

müftü arasında oturan bir kâtip olmuştu. Yetkililerden evlilik ve boşanma belgelerini alıyordu. Her birine aylık dört cuneyh maaş bağlanmıştı.¹¹⁷

Tarikatlarda, şeyhe ilk intisap eden yani onun şeyh olduğunu ilk kabul edenler çoğunlukla yakın akraba çevresindekilerdir. Seyr-i sulûk ve liyakat cihetinden ehil olan kimselerin de halife olması doğal görülür. Ancak Şeyhlerin halifeleri genellikle yakın akraba (kardeş, oğul, damat vb.) çevresinden tercih edilir. Menzil Nakşiliği'nde bu şekildedir.¹¹⁸ Ayrıca yakın zamanda Adıyaman'ın Kâhta ilçesinin Menzil köyünde bulunan ve halk arasında “Menzilciler” diye bilinen menzil tarikatının şeyhi, kendisinden sonra halife tayin etmemiş ve kardeşler bu yetkiyi kendi aralarında paylaşmışlardır.

Şeyhe sürekli hediyeler gelmektedir. Ancak Şeyh bunların halka dağıtılacağını belirtir ve bu malları kendinden sonra halifesi olarak ilan ettiği oğlu İbrâhîm rahat bir hayat sürsün diye biriktirilmeyeceğini ifade eder. Ayrıca Şeyh her zaman kendine bir gizem katma eğilimindedir. Kendisine gelen hediyeler ve malların Allah'ın bir bereketi veya kendisinin bir kerameti olarak gösterme arzusu bu minvalde zikredilebilecek şeylerden bazılarıdır.

Ancak şeyh huzur ve sükûnet içinde: Benimle Kahire'ye gelenler benim bu yolculuğumdaki gibi daha önce elimin hiç bu kadar hayır ve nimetle dolmadığını bilirler. Kahire'ye gelmeyenler ise muhakkak kıyıya demir atmış tonlarca ağırlıkta olan bir sürü gemiden çeşit çeşit hediyeler ve hayırlar geldiğini görmüştür.

Ben, bu yıl insanlara ne olduğunu bilmiyorum; Hepsi cömertlik hastalığına mı tutuldu? Hepsi, Allah'ın verdiklerinden vermeye mi koyuldu? Elimizde tek başımıza bitiremeyeceğimiz nimet tolandı. Bu Allah'ın malıdır ve Allah'a geri gitmesi gerekir. Bazıları konuşmaya kalkıştı ama şeyh onlardan önce ‘Rahat olun! Biz bu hayırları İbrâhîm'in bizden sonra keyifli bir hayat sürmesi için beklemiyoruz. İbrâhîm, benim aranızdaki halifemdir. Siz ona emanetsiniz.’ demişti. O anda meclisi bir titreme almış, insanlar hıçkırıklarla ağlamaya başlamıştı. Şeyh onlara Nasr suresini (Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tesbihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü o tövbeleri çok kabul edendir.)¹¹⁹ okuyarak tebessümle bakmıştı. Sonra biraz başını önüne eğdikten sonra şöyle demişti: ‘Allah Rasulünü rüyamda gördüm. İmam Gazali Peygamberin rüyada görülemeyeceğini söylemişti. Ama vallahi böyle düşünmemeliydin Gazali! Ben başımdaki şu gözlerimle, bineğine binmiş bir vaziyette onu gördüm. Tatlılıkta ve

¹¹⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 54.

¹¹⁸ Usta, “Menzil Nakşiliği”, 35-36.

¹¹⁹ Nasr 110/1-3.

yumuşaklıkta eşi benzeri olmayan bir sesle bu sureyi okurken duydum. Kâinatın efendisinin rüyalarını sure inmesine tevil ettiği gibi ben de bu rüyamı tevil ettim. Sonra sustu ve başını eğdi. Etrafindakiler de onun gibi sustular ve kaskatı kesilmiş bir halde başlarını öne eğdiler. Sonra şeyh kafasını kaldırıp (Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez, hiç kimse nerede öleceğini bilemez.)¹²⁰ âyetlerini okumuştur. Yüce Allah doğruyu söyledi.

Şeyh ve yakınları fakir ve orta halli aileleri araştırıp şeyhten hiç kesilmeyen, gece gündüz getirdikleri yiyecekleri ikram ediyorlardı. Eğer paşa şeyhin müritlerinden, sevenlerinden, ona inananlardan olmasaydı bu cömertlik onda şüphe uyandırır ve sultana karşı olabilecek sonuçlardan dolayı çekinirdi. Ama paşa şeyhin davetine en hızlı icabet eden ve sofrasına en çok oturandı. Şeyhi de kasrına davet etmeyi ihmal etmemiş, iki kere çağırmıştı. Şeyh de âdeti olduğu üzere bir sürü müridiyle bu davetlere icabet etmişti.¹²¹

Yukarıda geçen son paragraf yine Şeyhin devlet kademesindeki nüfuzunu göstermesi bakımından dikkate değer bir kesittir.

“Tarikat temelli din -devlet münasebeti”, tekke-medrese münasebetinin sorunsuz bir biçimde işlediği dönemlerde müspet neticeler vermiştir. Fakat tekke - medrese ya da bilim -tasavvuf münasebetinin kesintiye uğramasıyla beraber medresede ideolojik mezhepçi yönelimler, tekkelere hurafeler ve İslam dışı uygulamalar zuhur etmeye başlamıştır. Bunun neticesinde tarikatlarda ortaya çıkan çürüme din - devlet münasebetinin ahlaki zeminini bozmuştur. Cumhuriyet rejimiyle beraber din - devlet münasebeti, belli bir oranda kesintiye maruz kalmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk zamanlarında DİB’in kurulmasıyla beraber resmi bir kimlik kazanan din - devlet münasebeti, altmışlı yıllardan sonra belli bir süre gayr-i resmi ve gizli, seksenli yıllardan sonra ise gayr-i resmi olmasına rağmen açık bir şekilde “cemaat temelli din - devlet ilişkisi” şeklinde ortaya çıkmıştır.¹²²

Büyük Şeyh bir Ramazan bayramı gününde hayata veda eder.

Şehir, oruç ayına mutlu mesut başladığı gibi şimdi de bitiriyordu. Ramazan bayramı nimet ve huzur içinde gelmişti. Ancak şehir ve o bölge, bayramın üçüncü günü bir haberle sarsılmıştı; Şeyh müritleriyle birlikte akşam namazına durmuş, üçüncü rekâtı bitirip teşehhüde oturunca daha selam vermeden yüz üstü yere yığılmıştı. Onu gören insanlar telaşlanmış ve hemen şeyhin yanına gitmişlerdi. Ama o, Hakkın rahmetine çoktan kavuşmuştu. O andan itibaren şehir halkı ve bölge sakinleri Allah’ın şeyhe bulunduğu bu

¹²⁰ Lokman 31/34.

¹²¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 58-60.

¹²² Hasan Ayık, “Din - Devlet İlişkileri Bağlamında İslâmî Cemaatlerin Devletle İlişkileri Üzerine”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 2/24977 (01 Ocak 2016), 66.

lütufdan ve onu namaz kılarken yanına çağırmasının sıddıklar ve şehitler arasındaki mertebesini göstermiş olduğundan hiçbir şüphe duymamışlardı.¹²³

2.4.5. Şeyh İbrâhîm

Büyük Şeyh kendisinden sonraki halife olarak oğlu Şeyh İbrâhîm'i göstermiştir.¹²⁴ Beklendiği gibi olur ve babasının vefatından sonra oğlu İbrâhîm yeni Şeyh olur. Şeyh, babasının yolunu takip etmiş, eksik kalan işlerini tamamlamıştır.

Hacca giden genç Şeyh'i dönüşünde herkes ziyaret eder. Hâlid de gelip şeyhi ziyaret eder. Genç Şeyh, Hâlid'e babası Büyük Şeyhin, Hacı Mesûd'un kızını kendisine istediğini bildiğini ve bu konuda ne yaptığını sorar. Hâlid de eski kayınbabası Abdurrahmân'ın vefatının sene-i devriyesinin dolmadığını ve bu sebeple beklediklerini söyler. Bunun üzerine genç Şeyh, Hâlid ile Münâ'nın nikâhını kıyar.

Hâlid'de ziyaretini yapmış, şeyh de onu elini öpmesine müsaade ederek güzel karşılamış ve ona 'Ziyaretler bitince yanıma gel, demem gereken şeyler var.' demişti. Günler sonra Hâlid şeyhin yanına gitmiş, şeyh onu görünce yanına çağırmış, bekletmiş, insanlar gidince de ona: Ben şeyhin, sana Hacı Mesûd'un kızını istediğini bilmiyor muyum? der. Hâlid: Elbette bilirsiniz.

Şeyh: Peki ne yaptın?

Hâlid utanarak: Abdurrahmân'ın vefatının üzerinden bir yıl geçmedi.

Şeyh: Oğulcuğum, Allah senin iyiliğini versin, Allah sana bereket versin, Fatiha'nızı okuyalım (söz keselim)¹²⁵, evliliğe gelince istediğin zaman yaparsın. Münâ hala daha çocuk dedi ve eliyle ses çıkardı, hizmeçi geldi, ona 'Bana Hacı Mesûd'u çağır'dedi. Hacı Mesûd gelince, şeyh onu yakınına çağırdı ve onu sağına oturttu. Hacı Mesûd bundan rahatsız olmuştu, çünkü o büyük şeyhin önünde ayakta duruyordu. Şimdi de küçük şeyhin önünde ayakta durmak istiyordu. Sadece emredilince oturuyordu. Şeyh onu yakınına alıp sağına oturtunca etkilenmiş ve ağlamıştı.

¹²³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 62.

¹²⁴ Şeyhlerin halifeleri genellikle yakın akraba (kardeş, oğul, damat vb.) çevresinden tercih edilmekle beraber bazen de seyr-i sulûk ve liyakat cihetinden ehil olan kimseler de halife tayin edilebilmektedir. Detaylı bilgi için bkz; Usta, "Menzil Nakşılığı", 35-36.

¹²⁵ Anadolu Müslümanlarının örfünde, nişan merasiminden önce evlilik sözü alınan 'söz kesme' töreninde Fatiha Suresi okunur. Bu uygulamaya binaen Ortadoğu Arap geleneğinde evlilik sözü alma töreni zamanla 'Fatiha' ya da 'Fatıhasını okuma' şeklinde anılmaya başlanmıştır. Anadoludaki gelenek için bkz; Gülsüm Tarçın, "Geçmişten Günümüze Kilis'te Evlenme Gelenekleri", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 5/2 (21 Aralık 2020), 416. Ortadağdaki gelenek için bkz; Sihâm Hillîti, *İktirânu'l-hitbatı bi'l-Fâtıha fî kanûni'l-usrati'l-Cezâiriyye ve'l-Mudevvene el-Mağribiyye* (Cezayir: Zeyyan Aşur Üniversitesi Cezayir/Celfa Hukuk Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 6.

Şeyh: ‘Artık gözyaşlarından bizi pas geçmeyecek misin? Birazcık olsun dur. Elini uzat, şeyhin vasiyyetini yerine getirme vakti geldi.’ dedi. Hacı Mesûd elini uzatmış, el sıkışmışlar, üç Fatıha okumuşlardı. Hacı Mesûd ise okurken de hıçkırıyordu.¹²⁶

Genç Şeyh, Hâlid’e şehirde yeni bir iş ayarlar. Münâ ailesinden uzak kalacağı için gitmek istemez ancak Hâlid Şeyh’e minnet borçludur. Zira Şeyh, Münâ ile nikâhlarını kıymış ve bugün mutluydu bunu Şeyhe borçluydu. Bu sebeple şehre taşınacaktır.

Şeyh, Hâlid’e şehir mahkemesinde şimdiki maaşının iki katı ve helal ek kazançları da olan daha güzel bir iş bulunduğunu söylemişti. Bu krallık ofisinin bazı tesislerindeydi... Ancak tek sıkıntı Hâlid’in şehrini, ailesini ve akrabalarını, kuzey uçtaki dairenin bulunduğu şehre gitmek için terketmesinin gerekmesiydi. Ama Hâlid için bunda bir problem yoktu.

İki şehir arasındaki mesafe öyle çok uzun değildi... Hâlid şeyhi hayal kırıklığına uğratmak ve böyle bir fırsatı kaçırmak istemiyordu.¹²⁷

Şeyh’in asıl amacı tarikatının nüfuzunu genişletmektir. Öyle ki Hâlid’i göndermek istediği şehir genç Şeyh’in nüfuz alanına dâhil değildi. Hâlid’i o şehre göndererek yanına gidip orada misafir olacağı ve etki alanına genişleteceği bir müridini onların arasına yerleştirmek ister.

Şeyh bu işi bulurken ve bu iş için Hâlid’i seçerken sadece onu ve ailesini düşünmüyordu, aynı zamanda kendini ve tarikatını da düşünüyordu. Hâlid’i çalışması için göndermek istediği şehir, etraftaki şehirler arasında kendisine teveccüh etmeyen tek şehirdi. Bayramlarda hediyeler göndermezler, oradan kafiler gelmezdi. Ne fakirlerinden ne de zenginlerinden kendi nafakası ya da şeyhin nafakasıyla, onunla hacca gitmek isteyen kimse çıkmamıştı. Şeyh binekler üstünde müritleriyle uğrasa ya da Nil’den geçerken uğrasa şeyhe aldırış etmezlerdi. Oradan geçerlerken şeyh Zehebiyyesinden inmez, onu takip eden gemilerdeki müritleride inmezdi. Hatta şehir ahalisi bu yolculara saldırırdı. Şeyh, kimsenin gemilerden inmesini ve başlarına bir şey gelmemesi için o şehre demir atmalarını da istemezdi. Bunun sebebi aslında o şehrin ve civar köylerinin şeyhleri ya da etrafında toplandıkları, onunla övündükleri ve musibetlerde sığındıkları bir tekkelerinin olması, diğer şeyhlere ve tekkelere karşı ona yanında yer almaları idi.¹²⁸

Büyük Şeyh bu tarz şeylerle ilgilenmezdi. Ancak genç Şeyh öyle değildir. Büyük Şeyh kendini sadece dinine adarken genç Şeyh ise hem dünyayı hem de dinini ihmal etmezdi.

¹²⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 71.

¹²⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 103.

¹²⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 103.

Büyük şeyh Allah ona rahmet etsin bunlarla pek ilgilenmez, böyle küçük şeyleri önemsemez, kendisine kimin teveccüh ettiğine kimin etmediğine bakmazdı; çünkü o hâkimiyet, şan ve ününün ötelere ulaşmasını istemezdi. O hayatını Allah yolunda cihatta görüyordu; kim ona sığınırsa onu güzel karşılar, Allahın öğrettiklerini öğretir, kim ondan uzak durursa onun hakkında sadece ona istiğfar etmeyi ve hakkında en hayırlısını istemeyi düşünürdü. Genç şeyhe gelince o Allah'ın hakkını gözetme birlikte dünyayı ihmal etmiyordu. O diğer şehirlerin arasında şaibeli, asi olarak kalmasını istemiyordu ya oraya bir elçi göndermeyi ya davetçi yerleştirmeyi ya Nil'den gelirken ya da kara yoluyla geçerken uğrayacağı bir ev olmasını arzuluyordu... Şeyhin, babasına yüz çeviren ama kendisine yüz çeviremeyecek olan bu şehirde zikir halkası kurduğunu hayal edince, içini garib bir sevinç alıyordu.¹²⁹

2.4.6. Ebû Sâlih (Abdurrahmân)

Ebû Sâlih Kahireli olup ticaretle uğraşan bir aileye mensup olup kahve, şeker, pirinç gibi malzemelerin ticaretini yapmaktadır. Babasından aldığı bu işi büyüttmüş ve şehirlerarası bir ticaret haline getirmiştir.

Yakın zamandan beri ailesinin ticareti güzel ilerlemekteydi. İşler Abdurrahmân'ın babası Mustafa'ya kalınca ticareti biraz daha geliştirmişti. Sonra Ebû Sâlih Abdurrahmân başa geçti ve ticaretlerini çok geliştirdi. Kahire ticaretlerini, Kahire'yi aşarak uzak yakın farklı farklı beldelere taşıdı. Kahve şeker pirinç ve sabun ticareti yapıyordu. Genelde ticaretleri bu maddeler arasındaydı. Abdurrahmân, Kur'ân-ı Kerîm'in bir kısmını ezberlemiş ve Ezher'de eğitim alıp ilim sahibi olmuştur. “Kahire'nin adet ve örfüne uygun bir şekilde Harenfeş Mahallesinde ailesinin evinde büyümüşü. Kur'ân kurslarında gitmiş ve Kur'ân'dan bir kısmını ezberlemişti. Sonra Ezher-i Şerif'e devam etmişti ve ilim sahibi olmuştu.”¹³⁰

Kur'an'ın cariyelere dair getirmiş olduğu en mühim uygulamalardan bir tanesi de onların evlendirilmelerinin emredilmesi hususudur. Bu şekilde onları hem içerisinde bulundukları aşağılayıcı durumlarından kurtarmak hem de onlara insan olarak en yüce değeri kazandırmaktır. Konu ile ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır: “İçinizdeki bekârları, köle ve cariyelerinizden salih (evlenmesi uygun) olanları evlendirin. Eğer fakir iseler,

¹²⁹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 103-104.

¹³⁰ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 10.

Allah Zülfüyle onları zengin eder. Allah lütuf ve ihsanı geniş olandır, O her şeyi bilendir.”
(24/ 32)¹³¹

Ebû Sâlih, köle pazarından satın aldığı Habeşli cariyesini azat etmiş ve onunla evlenmiştir. Bu evlilikten biri kız ikisi oğlan olmak üzere üç çocuğu olmuştur. Erkeklerden birinin adı Sâlih idi. Sâlih’in ölüm nedeni ve zamanı ile ilgili bilgi verilmemiştir. Ancak Sâlih’in büyüdüğünün ve babasına işlerinde yardım edebilecek yaşa kadar geldiğini anlıyoruz. Abdurrahmân’ın künyesinin oğlu Sâlih’ten geldiğini ve Sâlih’in Abdurrahmân’ın en büyük oğlu olduğunu Ebû Sâlih künyesinden¹³² anlıyoruz. Abdurrahmân’ın diğer oğlu ise Muhammed olup o, herhangi bir ilim tahsil etmemiş ihmalkâr bir gençti. Fakat Sâlih ve Muhammed ölmüş sadece kızını Nefise hayatta kalmıştı.

Abdurrahmân Kahire’deki köle pazarından Habeşli veya Habeşli olduğu iddia edilen bir cariye satın aldı. Ancak her nereden olursa olsun netice itibari ile aldığı cariye siyah tenli yani zenciydi. Abdurrahmân bu cariye ile güzel geçinmiş, onu azat etmiş ve kendisi onunla evlenmişti. Ondan 3 tane çocuğu olmuştur. İkisi erkek olup birisinin adı Sâlih idi. Sâlih, babası gibi yetiştikten sonra babasının ticaretinde ona yardımcı olmuştur. Diğer çocuğu Muhammed ise ne ilim tahsil etmişti ne de ticarete meyletmişti. İhmalkâr bir genç oluvermişti... Üçüncü ve son çocukları ise bir kız çocuğuydu ve adı Nefise idi.¹³³

Ebû Sâlih şehirlerarası ticaret yaparken Kahire’de kendisi gibi ticaretle uğraşan Ebû Hâlid (Alî) ile tanışır ve dost olur ve birlikte ticaret yaparlar.

Tüccar arkadaşlarından kendisine birtakım arkadaşlar yapması gerekmekteydi. Farklı farklı şehirlerde oldukları vakitte kendilerine sığınacak arkadaşlar edinmesi gerekmekteydi. Kendisinin yaptığı yolculuk gibi ticaret amacı güden kimselerin Kahire’ye indikleri vakitte sığınacağı arkadaşlar edinmeliydi. Bu şehirde arkadaşı, Ebû Hâlid Bin Selâm idi. Abdurrahmân şehirlerarası ticaretini yaptığı dönemlerde tren ya da arabalar yoktu. O dönemlerde daha çok gemiler mevcut olup gemilerle ticaret yapmak istediği şehirlere giderdi. “O vakitlerde ise ne tren vardı ne de arabalar vardı. İnsanlar o

¹³¹ Hüseyin Çelik, “Kur’an-ı Kerim’de Cariyelerle Evlilik Meselesi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (Aralık 2011), 149.

¹³² Kişilere künye vermenin birbirinden farklı sebepleri vardır. Bunlar üç kısımda ele alınabilir: 1) Ağza alınması hoş bulunmayan bir şeyin künye vasıtasıyla ifade edilmesi. 2) Birisini övme babında bazı künyelerin tercih edilmesi. 3) Künye ismin yerine geçip sahibinin daha çok o künyeyle tanınması. Mesela Ebû Leheb’in adı Abdül’uzzâ (عَبْدُ الْوَزَّاءِ) şeklinde olmasına rağmen O, Allah’ın kendisine verdiği Ebû Leheb (أَبُو لَهَب) künyesiyle daha çok tanınması. Ayrıca künyelendirme meselesi kişinin çocuk sahibi olup olmaması durumuna göre iki farklı şekilde daha yapılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz; Fadime Kavak, “Arap Kültüründe Künyeleme Geleneği ve Çöl Faunası Üzerindeki Yansımaları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2013), 113.

¹³³ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 10.

vakitlerde ya bineklerle ya da kendilerine bazen yükselerek bazen de alçalarak sıkıntı çıkaran Nil nehrinin üzerinde giden gemilerle seyahat ederlerdi.¹³⁴

Ebû Sâlih, romana konu olan Nefise ile Hâlid'in evliliğini tasvip etmemiştir. Zira kızının fiziksel özelliklerinin farkındadır.

Ebû Sâlih: ben bu evlilik gerçekleşti gerçekleşeli kızımı gördüğüm her vakit onunla evlenen gence acıdım merhamet ettim şefkat besledim. Ben kızımdan daha çirkin bir kadını, ondan daha sevimsiz bir kadını, erkekler için ondan daha az çekici olan bir kadını görmedim rastlamadım.¹³⁵

Ebû Sâlih, Şeyh ve müritlerini evinde ağırlayacak kadar cömert, misafirperver ve samimi bir insandır.¹³⁶

Abdurrahmân:

-Efendim takdir sizin ama bizde akşam ve yatsı namazlarını kılıp zikir halkasını düzenlemeniz bizi onurlandıracaktır.

Şeyh:

-Peki, öyle olsun.

Bu her akşam Abdurrahmân'ın evinde onlarca adamın Kahire'ye şeyhle birlikte gelen Kahire'den veya civar şehir ve köylerden şeyhi ziyarete gelen onlarcasının katılacağı akşam yemeği çıkması demekti. Abdurrahmân misafirperver bir adamın en güzel yerine getirebileceği şekilde bu vazifeyi hakkıyla yerine getirmişti; Sabah olduğu vakit bu fırsattan istifade ederek kiraladığı hizmetçiler şeyhe ve müritlerine kahvaltılarını götürüyordu. Sonra şeyh ve yakınlarıyla birlikte kabirdeki ölmüşleri, evlerdeki insanları ziyaret ediyor, ehli beyt mescitlerinden bir mescitte öğleyi kılıyorlardı. Sonra Abdurrahmân'ın evinde hazırlanmış akşam yemeği için eve dönüyorlardı.¹³⁷

Abdurrahmân samimi, hoşgörülü, sabırlı ve dindar bir karakterdir. Öyleki iki oğlunu kaybetmiş olmasına rağmen kendini salmamış ve sabretmiştir. Eşine de merhametli ve şefkatli davranan biridir.

Abdurrahmân pek müsamahakâr, sabırlı ve güçlü birisiydi, Zaman ondan iki evladını alarak imtihan etmişti. Ama kendini salmamış, her zamanki heybetinden ödün vermemişti. Ancak kalp acısını tatmış ve acısının ateşi gönlünü kül etmişti. O sendelemeyecek kadar güçlü, talihsizliklerin yıkamayacağı kadar vakarlıydı. İnsanlar ona hem acır hem şaşırır hem de imrenirlerdi. O hayatına yüklerini sırtlayarak, fırtınalara

¹³⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 12.

¹³⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 9.

¹³⁶ Mürid; şeyhin tarikata intisap etmesini uygun gördüğü kişi veya kişilere denir. Mürid; sözlükte irâda eden, buyuran, bir şeyhe veya zata bağlı olan kimse demektir. Müridler şeyhin ilk dersi vermesiyle tarikata girerler. Şeyhleriyle olan irtibatlarını devam ettirmek ve sorunlarını şeyhle konuşmak ve son olarak onun ikazlarına uymak zorundalar. Bkz; Tatlılıoğlu, "Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış", 118-119.

¹³⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 55.

göğüs gererek devam ediyordu. Camiye beş vakit namazına gidiyor, gecenin sonlarında virt edindiği Kur'ân'ı okuyordu. Gece ve gündüz dükkânına gidiyor. İşçilerin çalıştığını görüyordu. Az konuşur çok susardı. Kalbi daima zikreder, imtihanlarından daima dersler çıkarırdı. Eşine merhamet duyar ve şefkat gösterirdi. Neredeyse eşini bunaltacak kadar üstüne düşerdi. Neşeyi sevmediği gibi ağlamayı da sevmezdi.¹³⁸

Samimi ve dindar bir şahsiyet olan Abdurrahmân, şeyh ve müritlerini en iyi şekilde ağırlamak için büyük bir borcun altına girmiştir. Sonraki zamanlarda borcunu kapatmış olsa da bunalım geçirmiş ve bir süre sonra da vefat etmiştir.

2.4.7. Ebû Sâlih'in eşi

Kur'an'ın cariyelere dair getirmiş olduğu en mühim uygulamalardan bir tanesi de onlann evlendirilmelerinin emredilmesi hususudur. Bu şekilde onları hem içerisinde bulundukları aşağılayıcı durumlarından kurtarmak hem de onlara insan olarak en yüce değeri kazandırmaktır.¹³⁹

Ebû Sâlih'in eşi, Nefise'nin de annesidir. Ebû Sâlih, onu köle pazarından satın alır¹⁴⁰ ve onunla evlenir. Bu evlilikten üç tane çocukları olur. “Ebû Sâlih Kahireli olup ailesi hep ticaretle uğraşmış ve ailesinin ticaretini ilerilere taşımıştır. Köle pazarından Habeşli bir cariyeye alır ve üç çocuğu olur. İki erkek ki bunlar talihsiz bir olay yüzünden vefat ediyorlar.”¹⁴¹

Romanda kendisinden pek fazla bahsedilmeyen bir karakterdir. Arkası doldurulmayan karakterlerden biri olup dekoratif bir karakter olarak da gösterilebilir.

¹³⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 39.

¹³⁹ Çelik, “Kur'an-ı Kerim'de Cariyelerle Evlilik Meselesi”, 149.

¹⁴⁰ Mısır'da kadın köleler, siyah köleler ve diğerleri muhtelif gayelerle hizmet etmişlerdi. Mesela zengin Türklerin haremelerini çoğunlukla Çerkez kadın köleler oluştururken, yerli halkın yani Mısırlıların haremî ise siyahî cariyelerden oluşmaktaydı. Orta sınıf Mısırlıların cariyeleri genellikle Habeşli kadınlardan müteşekkildi. Zenci erkek ve kadın köleler ev işlerinde kullanılmak üzere tercih ediliyordu. Yine dikkat çeken bir husus var ki o da, siyah hadım köle edinme hakkı sadece Mehmet Ali ailesi ve zengin Türklerin hakkıydı. Bunun dışında köle edinmek bütün tabakaların sahip olduğu bir hak idi. Tüccarlar, zanaatkarlar, din adamları, hekimler, memurlar fellahlar, köy ileri gelenleri ve askerler ile göçmenler söz konusu sosyal tabakaların içindeydi. Bu tabakların yanı sıra Yahudiler ile Hristiyanlar da köle edinebiliyorlardı. Detaylı bilgi için bkz; Sevda Özer, “19. Yüzyılda Mısır'da Kölelik ve Köle Ticareti”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 5/1 (01 Ocak 2007), 74.

¹⁴¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 10.

2.4.8. Ebû Hâlid (Alî)

Ebû Hâlid, çiftlik hayvanları ticareti yapan bir ailenin çocuğu olarak Mısır'ın bir köyünde dünyaya gelmiştir. Ebû Hâlid de arkadaşı Ebû Sâlih gibi mesleğini içerisinde doğup büyüdüğü ailesinden miras olarak almış ve öğrenmiştir. “Ebû Hâlid, Güney Mısırdaki köylerden birinde büyümüşü. Çiftlik hayvanları ticareti yapan ve bundan da güzel kâr eden bir ailede yetişmişti.”¹⁴²

Aile aslen Güney Mısırlı olup çiftçilik yapmak istemedikleri ve oluşabilecek problemlerden korktukları için Mısır'ın kuzeyine göç etmiştir. Aile daha önce olduğu gibi yine ticaret ile uğraşmış ancak bu defa uğraş alanı değişmiştir. Hayvan ticareti yerine sabun, kahve, pirinç gibi eşyaların ticaretine başlamışlardır.

Sonra (Ebû Hâlid Alî'nin) babası (Selâm) bir gün köy ahalisinin arazileri sahiplenmeye ve arazileri dikip biçmeye zorlandıklarını, mecbur bırakıldıklarını gördü. Babasının en nefret ettiği şey bir tarla sahibi olup orayı ekip biçmekti. Hükümet veya efendilerine karşı bir kusur işledikleri vakit vücutlarının maruz kaldığı kırbaçlardan, çiftçilerin maruz kaldığı sıkıntı ve problemlere maruz kalmaktan nefret ediyordu. Ya da hükümetin kendilerini kusur işlemekle töhmet altında bırakmasından nefret ediyordu. Selâm ve ailesi altın ve gümüşü ile Kuzey Mısır'a kaçtı. Orda bir şehre yerleşti ve ticaret hayatına tekrardan başladı. Bu sefer çiftlik hayvanlarıyla değil kahve şeker pirinç sabun ticaretiyle uğraştı. Ticareti gelişti. Artık oğlu Alî ile kaydadeğer bir servet bırakabilirdi.¹⁴³

Babası, oğlu Alî'yi herhangi bir sisteme boyun eğmeyecek kadar hürriyetine düşkün olarak yetiştirmiştir. Öyle ki Alî yani Ebû Hâlid askeri yoklamadan kurtulmak için başparmağını kesmekten çekinmemiştir.

Sanki Selâm oğluna (Alî) sistemin gücünün dayattığı hayata boyun eğmemeye gayret göstermesi, sultandan kaçınması uzak durması ve hürriyet sevgisi gibi kendisini ayrıcalıklı kılan şeyleri miras olarak bırakmıştı. Alî artık genç bir delikanlı olmuş o vakitte ise devletin insanları zorla askere çağırdıklarını görmüştü. Bunun sonucunda başparmağını kesmekten çekinmemişti. Bu, askeri yoklama geldiğinde ondan muaf olabilmek içindi.¹⁴⁴

Selâm devlet okullarına karşı olduğu için oğlu Alî'yi devlet okuluna göndermemiş onun yerine Kur'an kursuna göndermiştir. Alî de evlenmiş ve Hâlid adında oğlu olmuştur. Ebû Hâlid künyesi de buradan gelmektedir. Alî de bu davranış ve tutumları

¹⁴² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 12.

¹⁴³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 12.

¹⁴⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 12.

babasından miras alıp oğlu Hâlid'e yansıtmıştır. Bu arada devlet okullarında eğitim dili Türkçe ve Fransızca idi ve çocuklara bu iki dil öğretiliyordu. Alî aynı zamanda da Türkleri ve Fransızları sevmezdi. Nasıl Selâm oğlu Alî'yi okula göndermeyip Kur'an kursuna göndermişse, Alî de oğlu Hâlid'i okul yerine Kur'an kursuna göndermiştir.

Babası onu Kur'an kursuna göndermişti o da oğlu Hâlid'i Kur'an kursuna gönderdi. Ancak hükümetin insanları kendi devlet okullarında okumaya mecbur kıldığını anlayınca bununla birlikte devlet okullarını büyük bir cinayet ve suç olarak görüyordu ve şehirden oğlunu kaçırdı. Oğlunu şehirden kendi örf ve adetlerine uygun yetiştirmek için kaçırdı. Ona lif hasırları üzerine oturarak Kur'an'ı ezberletti. Çocukların hiçbir şey öğrenemediği bu medreselerden oğlunu kurtarabilmişti. Okullarda çocukların dilleri Türkçe veya Fransızcaya evriliyordu. Türkleri hiç sevmezdi. Türkleri haksız ve zalim olarak bilirdi. Türkler ne adalet ne kanun ne de tevazu bilirdi. Fransızları da hiç sevmezdi. İnsanların Fransızlar hakkında bahsettiği kötü şeyleri gayet iyi biliyor ve hatırlıyordu. Ancak Fransız parasını sever ve onu tercih ederdi. Eline biraz altın ve gümüş biriktiği vakit hemen onu Fransız parasıyla değiştirirdi.¹⁴⁵

Türkler sayıca az olmalarına rağmen Mısır'ın büyük şehirlerinde halk içerisinde önemli bir unsur olup sosyal konumu en güçlü olan gruptu. Onlar nüfus açısından İskenderiye ve Kahire'de yoğun olarak yaşıyorlardı. Mısır Hidivi Türk bir aileye mensuptu. Saray dili de Türkçeydi. Bunun yanı sıra gerek sivil gerekse askeri önemli mevkilere sürekli Türkler getiriliyorlardı. Öyle ki Kahire'deki güvenlik hizmetlerindeki önemli görevlerde bulunanlar hatta Avrupalı konsolosları koruyan birim bile tamamıyla Türklerden müteşekkildi. Şeyhü'l-Beledler'in fellahlara karşı olan kötü muameleleri her yere yayılmıştı. Öyle ki onlar hâkim Türkler olarak şiddet kullanmayı dâhi kendilerinin bir hakkı olarak görüyorlardı. Söz konusu dönemlerde devlet idaresinde işlerin bozulduğu, rüşvetin varlığı bilinmektedir. Fakat Türklerden daima kötü idareciler diye bahsedilmesi tarafgir bir tutumu sergilemektedir.¹⁴⁶

Günümüzde bu algının büyük bir oranda değiştiğini söylemek mümkündür. Bunu da etkileyen ve birbirinden farklı birçok etken bulunmaktadır. İlk Ortadoğu halklarının fazlasıyla özlemine çektiği demokrasi, mevcut hükümetin dış politikası, birkaç yıldır Arap dünyasını kasıp kavuran Türk dizileri ve son olarak Mısırlı aydınlar ile akademisyenlerin

¹⁴⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 12.

¹⁴⁶ Özcan Taşçı, "Oryantalizm Çalışmalarının Osmanlı Hakimiyetindeki Mısır'a Yansıması", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (24 Mart 2014), 88-89.

algı ve tutumları gibi etkenler Türkiye ve Türklere karşı bir sempati beslenmesini sağlamaktadır.¹⁴⁷

Ebû Hâlid, oğlu Hâlid'in Nefise ile evliliğinden bir çıkar beklentisi vardı. Çünkü Ebû Sâlih'in Nefise'den başka çocuğu kalmamıştı. Böylelikle arkadaşı Ebû Sâlih vefat ettikten sonra onun servetine konmuş olacaktı. Bu anlamda hiçbir engel tanımamıştır ve bu evliliğe karşı çıkan Ümmü Hâlid'i bile boşamakla tehdit etmiştir.

Aslında o, oğlunu arkadaşının kızıyla değil kendisini arkadaşının servetiyle evlendirecekti. Alî ancak bu yüklü servete ortak olabilmek için bu iki talihsizi kurban ediyordu. Artık canına tak ettiği vakit Alî yavaşça ayağa kalktı. Sakince hanımının yanına yaklaştı. Bağırarak istediği bir ses tonuyla ancak arkadaşının alçak konuşmaya mecbur bıraktığı bir ses tonuyla karısına seçimini yap ya bu evlilik gerçekleşecek ya da seninle benim aramdaki nikâh düşecek Allah'a yemin olsun ki evimize dört kişi olarak döneceğiz ya da sen ailenin yanına tek başına döneceksin.¹⁴⁸

Alî, eşi Ümmü Hâlid vefat ettikten sonra başlangıçta evlenmek istememiştir. Ancak Şeyhi evlenmesini isteyince evlenmiş¹⁴⁹ ve hatta çok eşliliği, bir dini vecibe olarak telakki etmeye başlamıştır.

Alî eşinin vefatından sonra göreceğin üzere çok uzun yıllar yaşadı. Ancak Ümmü Hâlid'i bir gün bile olsun unutmamıştı. Hiçbir zaman ölümün aralarına girmesine izin vermemiş her zaman eşi olarak kaldığından, onunla bu evde yaşadığından ve kalbindeki yerini terk etmeyeceğinden emin olmuştu. Bundan da öte bekâr olarak yaşayamamasına rağmen şeyhe emredinceye ya da oğluna söyleyinceye kadar evlenmeye kalkışmamıştı. Bir gece Şeyh, Hâlid'e: Hâlid! Babanın seni evlendirdiği gibi sen de babanı evlendir, baban rahiplerin hayatı gibi bir hayata dayanamıyor dedi. Alî, nasıl ki şeyhin emriyle oğlu için bulduğu gelini oğlu kabul etmişti şimdi de yine şeyhin emriyle oğlunun bulduğu gelini kabul etmişti. Daha sonra Ebû Hâlid izdivaca devam etmiş ve birçok eş edinmişti. Allah Teâlâ'nın erkekler için birden çok evliliğe tanıdığı ruhsatı gerçekleştirmişti.¹⁵⁰

Alî, Ümmü Hâlid'in vefatından sonraki evlilik hayatı boşanma ve nafakalarla geçmiştir. "İşte böyle Alî'nin hayatı evlilik ve boşanma, bunun gerektirdiği nafakaları

¹⁴⁷ Ahmet Uysal, "Ortadoğu'da Türkiye Algısı: Mısır Örneği", ed. Murat Çemrek, *Strateik Düşünce Esntitüsü*, (Nisan 2011), 40-41.

¹⁴⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 19.

¹⁴⁹ Tasavvufun temel gayesi, ayrılığı ortadan kaldırarak Allah indinde nefsinin yok saymak ve o yoklukta varlığa ulaşmaktır. Bu anlamda Allah'a ulaşmak için de ayrı bir rehber (pir-şeyh) ihtiyaç duyar ve şeyhine mutlak bir teslimiyet gösterir. Bkz; Tatlıhoğlu, "Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış", 108.

¹⁵⁰ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 27.

yüklenmesi, çoluk çocuk yüzünden yine gereken nafakaları üstlenmesi, gün geçtikçe artan çocuklarını ihmal etmesi şeklindeydi.”¹⁵¹

Ebû Hâlid, evlilik hayatında olduğu gibi ticari hayatında da buhranlar yaşamış ve bir süre sonra ticareti gerilemeye başlamıştır. Her ne kadar toparlamaya çalışsa da başarılı olamamıştır.

Alî'nin hayatı iyice çıkmaza sokan, gam ve kederini arttıran diğer bir hususta ticaretinin aylar ve yıllar geçtikçe dağılmaya yüz tutmasıydı. İlk başta bunun sebeplerini anlamamış, üzülmüş ve bunalmıştı. Ticaretini tekrar yoluna koymaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Alî'nin hayatı böylece malı ve ticaretini etkilemişti. Şehri çekirge gibi istila eden bu şeytanlar hayatını ve ticaretini böyle etkilemişti. Darlık ve sıkıntı çekmesi artıyor ve çetinleşiyordu.¹⁵²

2.4.9. Ümmü Hâlid

Ebû Hâlid'in eşi, Hâlid'in annesidir. Ümmü Hâlid'in fiziki tasviri hakkında bilgi verilmezken karakter olarak güçlü bir kadın olduğunu anlıyoruz. Ümmü Hâlid, Nefise'yi görür görmez bu evliliğe karşı çıkar ancak eşini ikna edemez.

Ancak şu da bir gerçektir ki Ümmü Hâlid Nefise'yi görür görmez endişelenmiş kalbini bir endişe sarmış ve içi ürpermiştir. Şayet Ümmü Hâlid kararlı ve güçlü bir karaktere sahip olmasaydı o genç kızı ve annesini üzecek kaygılarını ortaya döker ve kalbindekini endişelerini ortaya çıkarırdı. Ve bir kalemde şeyhin emrini çizer atardı. Ancak sinirini tutmuş kendine hâkim olmuş ve biraz sonra da odasına çekilmişti. Uzunca bir müddet ağlamıştı. Bir kadın kocasına yaklaşabileceği en kötü şekilde kocasına yaklaşmış ve kocası ve şeyhi hakkında söylenebilecek en kötü sözleri sarf etmişti.¹⁵³

Ebû Hâlid eşinin ısrarlarına aldırılmaz ve eşine ya bu evlilik gerçekleşir ya da onu boşayacağını söyleyince mecburen razı gelir.

Artık canına tak ettiği vakit Alî yavaşça ayağa kalktı. Sakince hanımının yanına yaklaştı. Bağırarak istediği bir ses tonuyla ancak arkadaşının alçak konuşmaya mecbur bıraktığı bir ses tonuyla karısına seçimini yap ya bu evlilik gerçekleşecek ya da seninle benim aramdaki nikâh düşecek Allah'a yemin olsun ki evimize dört kişi olarak döneceğiz ya da sen ailenin yanına tek başına döneceksin. Ümmü Hâlid bu tehdidi duymuş ve bunun karşısında korkudan dona kalmış eşine uzunca bir müddet bakmıştı.¹⁵⁴

¹⁵¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 44.

¹⁵² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 45.

¹⁵³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 19.

¹⁵⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 19.

Ümmü Hâlid eşi Ebû Hâlid bu işten dolayı pişman olacağını söyler ve bu evliliğe razı olmak zorunda kalır. Eşinin kocasını dinleyip oğlunu da bu evlilikten soğutmak için öyle bir çaba içerisine girmedi. Ancak oğluna nasihat edip kızın güzel olmadığını ona söyler. “Ancak sen bu evliliği tamamlarsan evine Izdırap ağacı dikmekten daha fazla bir fayda sağlamayacağından ve eninde sonunda bu kalkıştığın işten pişman olacağından emin ol dedi.”¹⁵⁵

Ümmü Hâlid oğlunu bu evlilikten soğutmaya oğlunun aklını çelmeye çalışmadı zaten bunu yapması da uygun olmazdı. Kocasının sözünü dinlemesi gerekir nitekim kocaların sözlerini dinlemek onlara itaat etmektir. İstemeye istemeye kocasına boyun eğmişti. Yine aynı şekilde oğlunu babasına karşı fitillemesi gerekmezdi. Zaten oğluna da son nasihatini söylemişti. İstedikleri kızın güzel olmadığını söylemişti.¹⁵⁶

Ümmü Hâlid eşine itaat eder ancak diğer yandan da bir süre sonra oğlu Hâlid’in Nefise’nin çirkinliğini fark edip ondan soğuyup mutsuz olmasından endişe duymaya başlar. Ümmü Hâlid bütün bu sıkıntıları içine atar ve bir süre sonra da hastalanır. Daha fazla dayanamaz ve bir süre sonra hayata veda eder.

Ümmü Hâlid bu duyduğu tüm duyguları kederleri, hüznleri içine gömdü. Zayıf kalbinin tahammül etmeye çalışacak kadar gücü kuvveti kalmamıştı. Oğlunun evliliğinin üzerinden biraz zaman geçmişti ki ümmü Hâlid kendisinde bir çökme hissetmişti. Hatta artık Kahire’den tiksiniyordu ve kocasına artık evine dönmek istediğini söylemişti. Evine geldiği vakit odasına kapanmış ve ordan çıkmamıştı ancak onu odasından çıkaracak şey kabirdi.¹⁵⁷

Gece gündüz odaya mahkûm eden bu şiddetli ağrılar misafirleri karşılıyordu. Sabahtan akşama kadar kendisini yiyip bitiren bir ateş içerisinde kalıyordu. Alî bu hastalıktan dolayı çok kederlenmiş ve üzülmüştü. Ancak o da bunun eşini ölüme sürükleyeceğini evliliğe bu kadar ısrarcı olmasının hastalığa yol açacağını en azından sebeplerinden bir sebep olacağını hiç düşünmemişti. Bununla birlikte bir gün artık eşinin dünyada son anlarını ahirette ise ilk anlarını yaşadığının farkına varınca, şayet hakiki bir Müslüman olmasa isyan edecek kadar üzülmüştü. Eşinden ona karşı işlemiş olabileceği hatalar ve suçlardan dolayı affetmesini istiyordu. Sakallarından gözyaşları akarak, sesi titreyerek, eşinin gönlü kırk gitmediğini öğrenmek için ona, ‘Allah’a benim için hayır dua ediyor musun?’ diye soruyordu. Ümmü Hâlid: Cılız, zayıf bir sesle ‘hastalığım ve ölümüm, oğlumuzu bu kızla evlendirerek işlediğin cinayete kefarete olsun!’ demişti. Alî boğazında

¹⁵⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 20.

¹⁵⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 21.

¹⁵⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 23.

kelimeler düğümlenerek ‘Şeyh emretti’ dedi. Ümmü Hâlid: ‘O zaman ölümüm ve hastalığım o Şeyh’e de kefarete olsun!’ dedi.¹⁵⁸

2.4.10. Hacı Mesûd

Hacı Mesûd, Münâ’nın babası, Hâlid’in kayınbabasıdır. Hac Mesûd, yumuşak kalpli, iyi huylu ve duygusal bir kişiliktir. Hac Mesûd karakteriyle, Şeyh’in dediklerinden çıkmayan ve sadık bir mürid¹⁵⁹ canlandırılır.

Hac Mesûd akabinde hemen ayağa kalkmış ve şeyhin yanına gidip elini öpmüş ve şeyhin elini gözyaşlarıyla ıslatmıştı. Mesûd, yumuşak kalpli idi ve çabuk ağlardı. Gözyaşlarının kestiği bir sesle; ‘Bilakis Allah seni başımızdan eksik etmesin, ömrünü uzun kılsın, efendim, zaten diğer kızlarımı senin söylediklerinle evlendirdim.’ dedi.¹⁶⁰

“Şeyh: Artık gözyaşlarından bizi pas geçmeyecek misin? Birazcık olsun dur, elini uzat.”¹⁶¹ Hacı Mesûd, ümmi olsa da hem samimi bir dindar hem de sadık bir müridtir. Kendi kendine Kur’an-ı Kerîm’den ezberler yapardı. “Hacı Mesûd o zamanlar oralarda bulunan nadir insanlardandı. Okuması yazması yoktu, ümmiydi. Buna rağmen bazen tilavetinde karıştırmasaydı yapılabilecek en güzel şekilde Kur’ân’dan ezber yapmış olacaktı. Belki de tilaveti uyarı ve müjde bulunduran her âyeti okuduğunda bastıran gözyaşları sebebiyle kesiliyordu.”¹⁶²

Hacı Mesûd’un babası Hacı İmran, oğlu Mesûd’u okula göndermez. Hacı Mesûd da oğlunu okula göndermez. Hacı Mesûd, asli işlerinin ticaret olduğunu düşünmektedir ve eğer hesap, kitap işleri olursa bunun için bir Kıpti tutulur şeklinde düşünmektedir.

Babası, onun gibi ümmiydi ya da neredeyse o babası Hacı İmran kadar ümmiydi.” Mısır köylerindeki yaşlılar için ümmilik bir ideolojidi. Oğlunu okuma yazmaya göndermemişti; çünkü babası da onu göndermemişti O şöyle diyordu: Hesapla kitapla ihtiyacımız olduğunda işimizi gören bu Kıptiler uğraşsın, biz eğer tacirsek malımızı çoğaltalım, ticaret yapalım, yok eğer çiftçiysen tarlamızı ekelim, biçelim, bu ikisi de

¹⁵⁸ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 25-26.

¹⁵⁹ Mürid; şeyhin tarikata intisap etmesini uygun bulduğu kişiye denir. Müridin sözlükteki anlamlarından biri de bir şeyhe bağlı olan kimse demektir. Müridler şeyhleriyle olan irtibatlarını devam ettirmek ve sorunlarını şeyhle konuşmak ve son olarak onun ikazlarına uymak zorundalar. Bkz; Tatlılıoğlu, “Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış”, 118-119.

¹⁶⁰ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 61.

¹⁶¹ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 71.

¹⁶² Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 72.

değilsek yeryüzünü bozgunculukla dolduralım, yağmalayalım. Olur da hesaba, kitaba ihtiyacımız olursa bu Kıptiler bize yardım eder.¹⁶³

Hacı Mesûd hem zengin bir tüccar hem de Şeyhin nezdinde büyük kıymeti olan bir şahsiyettir. “Alî’nin Hacı Mesûd’a damat olmayı istemesine şaşmamalı, bu adamın şerefi, şeyh nezdindeki kıymeti, zengin ticareti, geniş serveti, kale gibi surların ardındaki evleri vardı. Bu büyük servet Güneşin doğmasıyla çıkıyor, batmasıyla da tekrar geri dönüyordu.”¹⁶⁴

2.4.11. Semîha

Hâlid’in ilk eşi Nefise’den olan kızıdır. Semîha, annesinin aksine çok güzel bir kızıdır. Onun güzelliği babasının annesine olan duygularının değişmesine neden olur. Tabiri caizse gözlerinin açılmasını sağlar.

Hâlid’in eşinden Semîha ismini verdiği bir kız çocuğu olmuştu. Allah bu kız çocuğunu babasının, aklını ve zevkini köreltmış olan örtüyü aralamasını ve ailesini, sevdiklerinin çoğunu böyle bir hikmetten, insanları yaptıkları ve yapmadıklarında, mecbur kaldıklarında kuşatan derin sırlardan dolayı hayrete düşürmesini dilemişti. Semîha tam bir güzellik timsaliydi. Özellikle büyüdükçe daha da güzelleşiyordu.¹⁶⁵

Semîha da annesi gibi sıkıntılar çekmiştir. Semîha evlenmiş ancak kuma olarak gitmiş ve eşi de yaşlıdır. Evlilik yaşı açık bir şekilde söylenmese de satır aralarından onun genç yaşta evlendirildiğini anlarız. Aynı zamanda birden fazla kuması vardır.

Semîha ayrıntılarını anlatmaya gerek duymadığımız üçüncü bir hayata başlamıştı. Bu üçüncü hayatı devamlı bir hüznün ve kalıcı bir azaptı. Hayatlarını, ölüme hızlıca ulaşmak ya da ölümün hızlıca gelmesi için yaşayan oğulları, kumalarının büyük oğullarının göz koyduğu bir servet ve yaşı ilerlemiş yavaş yavaş yaşlanan, gittikçe bencilleşen ve bu nesepli, şerefli, güzel eşine karşı zorba bir eş... Semîha daha on yedi yaşını doldurmadan gözyaşlarını tanımış, yetmiş yaşını geçmesine rağmen hayatında bir günü gözyaşı dökmeden, ağlamadan geçirdiğini bilmiyordu. Hayatı süregelen bir hüznünden ibaretti: çocuğunu yitirdiği, eşinin zorbalığı, kumaların oğullarının hilekârlıkları son olarak eşini kaybettiği için çektiği ve bunların hepsinden sonra sağ Sâlim kalan evlatlarının yaşantısı, düştükleri talihsizlikler, durumlardan dolayı çektiği ızdıraplar ve gözyaşları.¹⁶⁶

¹⁶³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 72.

¹⁶⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 76.

¹⁶⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 29.

¹⁶⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 122.

2.4.12. Cülnâr

Hâlid ile Nefise'nin ikinci kızları, Semîha'nın da kız kardeşidir. Ayrıca Cülnâr fiziksel özellikleri açısından annesine benzemektedir. “Aylar geçti. Kahire’den bir tane daha kız çocuğu olduğu ve isminin de Cüllenar (Narçiçeği) koyulduğu haberi geldi. Hâlid ve Alî Allah’ın bu nimetine çok mutlu oldular.”¹⁶⁷

“Şeytan, Hâlid’e karşı çok mahir ve kurnazca yaklaşıyordu; Kalbinin kıvrımlarında, bedeninin her köşesinde kendini haftalarca, aylarca saklıyordu. Semîha ve annesinin tartışmalarında, Cülnâr ve annesinin korkunç benzerliği hakkında hiçbir vesvese vermiyordu.”¹⁶⁸ Cülnâr henüz altı aylık iken Zübeyde onu iki yaşındaki oğlu Sâlim için ister. Cülnâr ile Sâlim beşik kertmesi yapılır. Hanımlar arasındaki bu konuşmaya şahit olan Hâlid ile Zübeyde’nin eşi Selîm de bu işe razı gelirler.

Beşik kertme nişan, nikâh kuvvetinde olmasına, nikâh kıyılmış gibi görülmesine rağmen, yine de çocuklar evlenme yaşına geldiklerinde kıza dünür gidilip istenirdi. Dede Korkut öykülerinde de aynı gelenek söz konusu idi. Beşik kertme nikâhını bozmak isteyenler, onu ancak iki şahit huzurunda bozabilirlerdi. «Kert» ya da «Kirt» kökü, «And», «İnanış» ve «Sadakat» kavramlarını ifade eden «kertü», «Kirtü» sözcüğüyle aynıdır. Bu geleneğin söz verme ve sadakat anlamlarına gelmesi, adından anlaşılmaktadır. Vazgeçme, onurla oynanma ve saygınlığı zedeleme olarak görülür.¹⁶⁹

Cülnâr altıncı ayını doldurur doldurmaz Zübeyde’nin iki yaşındaki oğlu Sâlim için istemesiydi. İki kadın bu istemeye gülmüşler ve Nefise arkadaşına: Oğlunun seçim hakkını elinden alıyorsun. Semîha’yı görmüyor musun? Ne kadar zarif ve güzel. Zübeyde gülerken: Semîha Sâlim’den büyük, Ben Cülnâr’ın olmasının daha iyi olacağını düşünüyorum, ismi çok hoşuma gidiyor, ismi popüler isimlerden. Beni, oğlumun eşine ‘Cülnâr’ diye seslenmesi mutlu eder. Semîha ise senin, benim ismim gibi yöresel isim. Semîha, Hamide, Hatice arasında ne fark var? Ben sana dedim: Cülnâr’ı istiyorum. Oğlum Cülnâr ile evlenecek. İki kardeşle çok uzakta oturmuyorlardı, bu konuşmalarını duyunca güldüler.

Hâlid: Duyuyor musun?

¹⁶⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 31.

¹⁶⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 33.

¹⁶⁹ Mahmut Tezcan, “Beşik Kertme Nişanlı Geleneği ve Çayırbağı Köyü Uygulaması”, *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences* 13/1 (10 Eylül 2019), 240.

Selîm: Duyuyorum

Hâlid: Razı mısın?

Selîm: Razıyım

Hâlid: Elini ver, Fatiha okuyalım. Selîm elini uzattı Fatiha okudular. İki ailede o Vakit'ten itibaren Sâlim ve Cülnâr'ı eş kabul ettiler.¹⁷⁰

Cülnâr fiziksel özelliklerinin ve sınırlıklarının farkındadır. Bu durum onu psikolojik olarak olumsuz etkiler. Diğer yandan da üvey kardeşleri onun bu fiziksel özellikleri ile alay etmektedirler.

Hayatı nimetler içinde geçiyordu, ama o tam manasıyla mutlu değildi; O çirkinliğini, meymenetsizliğini biliyor, bundan rahatsız oluyor ve kendini suçluyordu. Genç kardeşleri onla uğraşmaktan dalga geçmekten geri durmuyordu, bazen ciddi bazen de şaka yollu yapıyorlardı. Ama her hâlükârda ona sıkıntı çektiriyorlardı.¹⁷¹

Cülnâr, Sâlim ile olan sözlerinin neden gerçekleşmediğini sorgulamıyor ve aynaya baktığından sebebini anlamakta zorluk çekmiyordu. Zaten Sâlim de Cülnâr ile evlenmek istemediğini babasına açık bir şekilde söyler. “Cülnâr, Sâlim ile yapılan düğünün neden ertelendiği ya da evliliğin neden gerçekleşmediği gibi nedenleri sorgulamak için bir sebep aramıyordu. Annesinin yüzüne bakması ve aynada kendi yansımalarını görmesi, tüm sorulara yanıt veriyordu.”¹⁷² “Bir gün babasına, ‘Bana Cülnâr hakkında konuşma, çünkü onu istemiyorum, onunla evlenmek aklımın ucundan bile geçmedi.’ dedi.”¹⁷³

Cülnâr, beşik kертmesine rağmen Sâlim ile değil kardeşi Alî ile evlendirilmiştir. Ancak o, gerçekleşmeyen evlilik sözü hakkında hiç kimseye tek kelime bile etmiyor, duygularını ya da neler hissettiğini hiç kimse sormuyordu. Bu arada Sâlim Cülnâr'ın üvey kardeşi Tüfide ile evlenir. “Selîm oğlunu evlendirmek için istemeye gelmiş, ama Cülnâr'ı değil Münâ'nın en büyük kızı Tüfideyi istemişti.”¹⁷⁴

Sâlim ile Tüfide evlenmiş, Cülnâr da Alî ile evlenmişti. Bu, çıkmazdan kurtulmak için Selîm'in hilesiydi. Gençler küçük kardeşlerinin evlenip ablalarının evde kalmasına razı olmuyorlardı; O zaman ikisini de evlendirelim. Madem Sâlim Tüfideyi seviyor ve istiyor onunla evlendirelim, babasının ısrarı sonucunda Alî de Cülnâr ile evlenmekte bir sakınca

¹⁷⁰ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 53.

¹⁷¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 123.

¹⁷² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 129.

¹⁷³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 130.

¹⁷⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 143.

görmediğine göre Münâ ve Hâlid'in rızasıyla bu evlilikte olsun. Bu evlilikler Tüfideye ve Cülnâr'a sorulmamıştı. Alışlagelmiş bu tablo gerçekleşmişti.¹⁷⁵

Cülnâr kısa süre içinde boşanıp babasının evinde tekrar eski günlerdeki gibi çalışmaya devam eder. Güçlü görünmeye çalışır ve duygularını hiç kimseye belli etmemeye çalışır.

Cülnâr eskiden olduğu gibi evde çalışmaya devam ediyordu. O haliyle evlenmeden önce hizmet ettiği kardeşine evlendikten sonra da hizmet ediyor ve eskiden sevgisini umduğu ve umudunun kalmadığı günlerde hizmet ettiği gibi kalbini ondan çevirmiş ona bu iğrenç ihaneti tattıran eve yeni yerleşene de hizmet ediyordu. Ama bu merhametsizliğin ihanetle bitmesini beklemiyordu, Cülnâr'ın kimse onun üzgün ve kırgın olduğunu söylemeden eskiden olduğu gibi çalışmasına ve hayatına devam ettiğinin de itiraf edelim, bunun sebebi ya hiç kimseye üzüldüğü göstermemesi ya da aile hüznünü görüp karşılık vermemesi veya hüznünü fark edememiş olmalarıdır.¹⁷⁶

Bir gün Hâlid ile hemen hemen aynı yaşlarda bir adam Hâlid'e gelip ondan kızı Cülnâr'ı ister. Hâlid olumlu konuşur ve ailesiyle istişare edeceğini belirtir. Eşi Muna'ya durumu açar ardından Cülnâr'ın da fikrini alır ancak Cülnâr evlenmek istemediğini belirtir.

2.4.13. Selîm

Hâlid'in amcasının oğludur. Henüz iki yaşındayken babası vefat eder. Bunun üzerine amcası Ebû Hâlid, yeğeni Selîm'i yanına alır. Selîm on yaşına geldiğinde bu defa annesini kaybeder. Ebû Hâlid ve Ümmü Hâlid, Selîm'i oğulları Hâlid'ten ayırmazlar. Öyle ki Hâlid büyüyüp bazı şeyleri daha iyi anlamaya başlayınca Selîm'in abisi değil de amcasının oğlu olduğunu anlar. Ancak yine de onu abisi gibi görmeye devam eder.

Hâlid'in şimdiye kadar değinmediğimiz bir amcaoğlu vardı. –şu andan itibaren hakkında çokça konuşacağız gibi duruyor- ismi Selîm idi. Daha iki yaşını doldurmadan babası vefat etmiş. Annesi Hatice'yi de Selîm daha on yaşını doldurmadan kaybetmişti. Yakını olarak Alî onu yanına almış, bağrına basmış ve evini açmış ve Hâlid'e kardeş olarak kabul etmişti. İkisine de sevgisini, şefkatini eşit gösterirdi. Ümmü Hâlid' bu çocuğu güzel karşılamış, ona aynı oğlu gibi iyi davranmış ve arkadaş olmuştu. Allah Ümmü Hâlid'e rahmet etsin! Her yönden hayırsever, iyi kalpliydi. Ümmü Hâlid oğluna Selîm'den

¹⁷⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 144.

¹⁷⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 145-146.

bahsederken ‘Amcanın oğlu şöyle dedi, şöyle yaptı.’ demez, onun yerine ‘Kardeşin şöyle dedi, şöyle yaptı.’ derdi.

Selîm, Hâlid’ten üç yaş daha büyüktü. Ümmü Hâlid, her zaman oğlunun kalbine Selîm’in onun abisi olduğunu ve abinin kardeşi üzerinde hakları bulunduğunu fikrini yerleştiriyordu. Hâlid çocukluğunu Selîm’in abisi olduğunu kabul ederek geçirmiş, aralarındaki akrabalık ancak ilerleyen vakitlerde ortaya çıkmıştı. Ama bu Selîm’e karşı davranışını hiç etkilememişti her zaman en sevdiği, büyüğü, saygı duyduğu, sayıları arttıktan sonra da kardeşleri arasında el üstünde tuttuğu abisiydi. Üvey annelerinden olan kardeşlerine mutedil bir şefkat ve az bir meyil gösteriyordu. Ama Selîm’e tüm sevgisini, tüm kardeşliğini veriyordu hatta insanlar bu iki genç arasındaki sevgi ve hoşgörüyü örnek olarak gösteriyorlardı.¹⁷⁷

Selîm büyüdüktan sonra amcasının yanından ayrılır. Ayrı bir eve çıkar ve sevdiği kadınla evlenir. “Selîm çalışmış, çabalamış, zenginleşmişti. Sevdiği, onunda kendisini sevdiği kadınla evlenmiş ve kendine özel bir eve çıkmıştı.”¹⁷⁸

Selîm ve Hâlid, Şeyh’in yanına giderek kendilerini bir memuriyete katmasını isterler. Selîm müdürlükte, Hâlid de şariat mahkemelerinde kâtip yapılırlar. Her ikisi de bu memuriyetten aylık dört cüneyh kazanacaktı. Selîm, amcası Ebû Hâlid zor zamanlar geçirdiğinde ona yardım ederek kendisini büyütüp yetiştiren amcasına vefasını gösterir.

Baban yokluktan sıkıntıya düşmüşken onun için bir çare bulmamız gerekirdi Yarın olunca bende aynı miktarda vereceğim senin üzerinde ne kadar hakkı varsa benim üzerimde de o kadar hakkı vardır. Sonra sandığın yanına gitti, açtı ve sandıkta ki küçük çekmeceyi açıp altın alıp Hâlid’in eline tutuşturdu.¹⁷⁹

Selîm yeni görevinde insanlardan rüşvet alır ve bunu hakkı veya hediye olarak görür. Ona göre hükümet onların yaşam koşullarını iyileştirirse bu tarz şeylere gerek kalmayacaktı.

Selîm: Verdiğimiz hizmetin bedelini insanlardan alıyoruz.

Hâlid: Yani rüşvet.

Selim: Sen rüşvet de ama ben hediye ve hak ettiğim bir ücret diye isimlendiriyorum.

Hâlid: İsimler gerçeği değiştirmez. Siz ay sonu yaptığınız işin karşılığını alıyorsunuz. İnsanlardan topladıklarınız helal değildir. Çünkü bu ne eksik ne fazla rüşvettir.

Selîm: helal ya da değil, bu en son düşüneceğimiz şey, her şeyden önce yaşamamız lazım, aldığımız maaş bizi geçindirmeye yetmez. Biz insanların cebimize koyduklarından, evimize getirdiklerinden şikâyetçi değiliz. Onlar bunu rızalarıyla yapıyorlar. Bunları geri

¹⁷⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 52.

¹⁷⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 52-53.

¹⁷⁹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 91.

çevirmek onları üzer. Farz et ki hizmetçin Nesim'e geçinebileceklerinden daha az para verdin, Nesim aç karınlarını doyurmak için hırsızlık yapsa sen ona kızar mısın?¹⁸⁰

Tâhâ Hüseyin aslında Selîm karakteri ile dünya ve hayat görüşü itibariyle durağan ve sabit fikirli bir insanı tasvir eder. Selîm dünya hayatına yönelik herhangi bir hırsı yoktu. Yukarıdaki değindiklerimizden de dini açıdan bir hassasiyetinin olmadığı anlaşılır.

Selîm'e gelince ilk şehrinde karsız öylece kalmış, ilk işini değiştirmemiş, her zamanki âdetini bozmamıştı; etrafındaki her şey yenilenirken o olduğu gibi kalmıştı. İlerlemeyi, yenilenmeyi hiç sevmezdi. Onun mevki atlamaya iştahı, tamahkâr davranma gibi bir huyu yoktu. Allah'ın ona verdiğiyle yetinir ve bunun en son gayesi en uç noktası olduğunu düşünürdü. O gecesinden, gündüzünden ve hayatın getirdiklerinden şikâyetçi değildi, eşlerinin şerleri ve zararlarıyla meşguldü.¹⁸¹

Selîm taklidi denilebilecek geleneksel düşünen ve babasının kendisine öğrettiği ya da babasından öğrendiği şekilde düşünen veya yaşayan biridir. Mesela eğitimin belli bir elit tabaka olan zengin Mısırlılar ve Türkler için olduğunu düşünen ve çiftçi kesimin çocuklarını okula göndermemeleri gerektiğin zira ahlaklarının bozulacağını düşünen bir şahsiyettir. "Okullar orta halli, çiftçilerin oğulları için inşa edilmedi, zengin Mısırlılar ve Türklerin oğulları için inşa edildi." demişti, ama onlar kulak tıkamış ve nasihat dinlememişlerdi. Şimdi de kibrin acılığını tadıyorlar, inat meyvesini tecrübe ediyorlardı."¹⁸²

Selîm'e gelince o böyle şeyleri hiç sevmez, babasının onu okula göndermediğini, babasının da babasının onu okula göndermediğini ve oğullarını okullardan kaçırdığını biliyordu. Bu medreselerin, çiftçiler için yapılmadığını, sadece nüfuslu kişilerin oğulları için yapıldığını biliyordu. Çiftçilerin oğulları okullara gittikleri vakit ahlakları bozulduğunu, babalarıyla anneleriyle bağlarının koptuğunu, güç yetiremedikleri şeyleri istediklerini ve iyice bozulduklarını biliyordu.¹⁸³

Selîm'in Sâlim ve Alî adında iki oğlu vardır. Selîm çocuklarını da kendi hayat felsefesine ve dünya görüşüne göre yetiştirmeye çalışır. "Selîm oğlu Sâlim'i ayakkabıcılığı öğrenmesi için bir ayakkabıcının yanına vermiş, oğlu Alî'yi Avrupai elbise dikimini öğrenmesi için terzinin yanına vermişti."¹⁸⁴

¹⁸⁰ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 91.

¹⁸¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 117.

¹⁸² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 134.

¹⁸³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 118.

¹⁸⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 118.

2.4.14. Zübeyde

Zübeyde Selîm'in eşi, Sâlim ile Alî'nin anneleridir. Selîm ile severek evlenir. Ortalama bir güzelliğe sahip olan Zübeyde ince ruhlu, masum ve çekinden bir karakterdir. Orta tabaka bir ailenin kızı olan Zübeyde Kahire'de büyümüştür.

Sevdiği, onunda kendisini sevdiği kadınla evlenmiş ve kendine özel bir eve çıkmıştı... Selîm'in eşi Zübeyde ortalama bir güzelliğe sahipti ama ince ruhlu, masumluk, çekingenlik ve berraklık içinde gülmeyi ve şaka yapmayı severdi. Nefise ile aralarındaki muhabbetin sebebi genelde çocukluklarındaki ve özelde dış görünüşlerin'deki farklılığa dayanıyordu; Nefise, Kahire'de zengin bir evde, lüks içinde büyümüştü. Zübeyde ise bu şehirde, neredeyse orta tabakaya ulaşamayacak bir ailede büyümüştü.¹⁸⁵

Zübeyde, eşi Selîm ile bir konuşmasında eşine erkeklerle ilgili iğneleyici bir şekilde konuşur ve dönemin toplumundaki yaygın bir kanıyı eleştirir. Erkeklerin kendi çıkarları doğrultusunda yorumladıkları bazı şeyleri eleştirir.

Gülerek; tabii siz erkeklerin çoğu Cennete, azı da Cehennemdedir; çünkü sizde itaatkârlık yaygındır, günaha düşme nadirdir, çünkü siz kimseye eziyet etmez, kimseye hoşlanmadığı bir şeyi yapmazsınız. Siz şerhsiz safi katıksız hayırlısiniz ve acıelmasız halis balsınızdır. Eşlerinize azap etmeniz, onları hırpalamanız ise kesinlikle onları edeblendirmek içindir. İtaat haklarınızı alır, onları edeblendirerek Allaha yaklaşırsınız. Kadınlarınızı istemedikleri acı ve kedere hapsetmeniz, keskin boşama kılıcını boyunlarına yaslamanız, kalplerin derinliklerine kadar işleyen bu mızrağı göğüslerinize saplamanız... Kuma evliliği mızrağını, evinde oturan karınıza saplıyor, ona hayatı zehir ediyorsunuz. Onlara hasedin sefaletini ve kıskançlığın acısını tattırıyor, onu nifak, hile ve vefasızlık çukuruna atıyorsunuz. Ve bunların hiçbirisi sizin için sıkıntı değil. Siz Allah'ın tanıdığı ruhsatla, hakla sefa sürüyorsunuz. Olurda kadın bundan dolayı sıkılır veya istemez veya karşı koyarsa o nimet nankörü, güzellik düşmanı, Allaha isyan etmiş olur, işte bu yüzden Cehennemin kahir ekseriyetini oluşturacak emsalleriyle birlikte ateşe gidecek. Selîm ciddi bir tavırla: Ben seni hiç bugünkü olduğun gibi tartışmaya ve polemiğe istekli görmedim; Sen nereden biliyorsun bu kadar şeyi? Sana nerden geliyor bu fesahat? Senin kalbine musallat olan, sana bu çirkin sözleri söyleten bu şeytan da nedir?¹⁸⁶

¹⁸⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 53.

¹⁸⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 81-82.

Zübeyde, geleneksel hale gelen erkeğin tahakkümünü eleştirirken, geleneğe bağlı birisi olarak oğlu iki yaşındayken onu, altı aylığını dolduran henüz bebek olan Cülnâr ile beşik kertmesi yapar.

2.4.15. Sâlim

Selîm ile Zübeyde'nin oğludur. Sâlim kendini talihsiz ve şansız gören biridir. Yetim büyür ve bu durum da onu olumsuz etkiler. “Zübeyde'nin henüz daha yaşı gelmeden ecel kapısını çalmış, gerisinde eşine Sâlim ve Alî isminde iki evlat bırakmıştı.”¹⁸⁷

Bu genç, büyük bir öfkeyle büyümüşü; kendini talihsiz, kötü şanslı biri olarak görüyordu. Henüz çocukluktan çıkmamışken annesini kaybetmiş ve yetim olmanın acısını tatmıştı. Zamanla, bir ayakkabı ustasında çalışmaya başlamıştı. Kuzenlerinin okula ve derslere gittiğini, şık giysiler giydiklerini, güzel bir görüntü sergilediklerini görüyordu. İçlerinde bir kibir ve kendine güven vardı. Bu da onları özel hissettiriyordu.¹⁸⁸

Sâlim kardeşi Alî'ye göre daha zekidir. İki kardeş de kendilerini ezilmiş olarak görmektedirler. Sâlim zanaatını geliştirir fakat daha sonra işini bırakır ve sürekli iş değiştirir.

Alî, bu sıkıntıyı paylaşan tek kişiydi. Alî de, evdeki yaşam zorluklarından, babalarının kendilerine zorla dayattığı bu işten memnun değildi. İki genç arasında büyük bir fark vardı; Selîm'in zekâ konusunda şansı vardı, ancak Alî'nin ise büyük bir cehaleti vardı. Her ne olursa olsun, her ikisi de bu duruma karşı bir öfke hissetmekte birleşmişti. İkisi de kendini sıkıntılı ve ezilmiş olarak görüyor ve bu durumdan kurtulmanın yollarını arıyorlardı. Selîm, zanaatını iyi yapmayı başardı ama bu işten vazgeçti. Onu bu yüzden babası kınadığında, kararlılıkla şöyle yanıtladı: "Sen bu zanaatı bana geçimimi sağlamam ve sana yük olmamam için öğrettin. Şimdi ben yaşayacağım ve sana yük olmayacağım."¹⁸⁹

Henüz çocuk yaşta Cülnâr ile beşik kertmesi yapılan Sâlim babasına Cülnâr'ı istemediğini açıkça söyler. Babası onu ben senin için istedim dese de kabul etmez ve babasına kendi görüşünü almadığını belirtip istemediğini tekrar ifade eder

¹⁸⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 115.

¹⁸⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 129-130.

¹⁸⁹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 129-130.

Hâlid arkadaşı Selîm ile eşi Münâ'yı kırmak istemez ve bu evliliğe razı gelir. Sâlim Tüfide ile evlendirilir. “Selîm oğlunu evlendirmek için istemeye gelmiş, ama Cülnâr'ı değil Münâ'nın en büyük kızı Tüfideyi istemişti.”¹⁹⁰

2.4.16. Alî

Selîm ile Zübeyde'nin oğludur. Alî de abisi Sâlim gibi evdeki yaşam zorluklarından şikâyetçidir. Sâlim gibi ona da mesleği dayatılır. Zekâ konusunda da birtakım sıkıntılar yaşar. “Zübeyde'nin henüz daha yaşı gelmeden ecel kapısını çalmış, gerisinde eşine Sâlim ve Alî isminde iki evlat bırakmıştı.”¹⁹¹

Alî, bu sıkıntıyı paylaşan tek kişiydi. Alî de evdeki yaşam zorluklarından, babalarının kendilerine zorla dayattığı bu işten memnun değildi. İki genç arasında büyük bir fark vardı; Selîm'in zekâ konusunda şansı vardı, ancak Alî'nin ise büyük bir cehaleti vardı. Her ne olursa olsun, her ikisi de bu duruma karşı bir öfke hissetmekte birleşmişti. İkisi de kendini sıkıntılı ve ezilmiş biri olarak görüyor ve bu durumdan kurtulmanın yollarını arıyorlardı.¹⁹²

Terzi olan Alî, abisi Sâlim gibi babasına hiçbir şey söylemez ve memnun olmasa da işini yapmaya devam eder. Tembel ve üşengeç bir karakter olan Alî eğitim için bir hocaya gitse de hocasından hiçbir şey öğrenemez. Gelecek kaygısı olmayan ve sürekli neşeli olan bir şahsiyettir.

Alî, abisi Salîm'in aksine, babasına hiçbir şey söylemedi ve zorunda kaldığı terzilik mesleğinden vazgeçmedi. Abisi gibi kendi işlerini yoluna koymadı. Gündüzleri hocasına gidiyor ama ondan hiçbir şey öğrenmiyordu. Hocası, Alî'nin dikkatsizliği ve tembelliğinden dolayı, onu tali işlerinde kullanıyor ama ona hiçbir şey öğretmiyordu. Akşam olunca, camilerde ve zikir halkalarında dolaşıyor, burada dua ediyor, orada zikir çekiyordu ama bu ibadetlerden hiçbir zevk alamıyordu. Bazen babasının evine gidip oradan biraz yiyecek alıyordu, sonra boş yaşamına geri dönüyordu. Gece geç saatlerde yatıyor, sabah olunca tembellik ve boşluk içinde yaşamına devam ediyordu. Hem babası hem de kardeşi için bir yük haline gelmişti.¹⁹³

¹⁹⁰ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 143.

¹⁹¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 115.

¹⁹² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 129-130.

¹⁹³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 131.

Alî Cülnâr ile evlendirilmesine itiraz etmez ve kabul eder ancak daha sonra bu işten vazgeçer ve Hâlid'in evine Cülnâr'ın boşama mektubu gelir. "Aylar geçmiş, Yaz tatili gelmişti... Bir gün Hâlid'e, Cülnâr'ı boşama evrağı olan mektup gelmişti."¹⁹⁴

2.5. Dekoratif Kişiler

Romanda günlük hayat akışını saklamak üzere olay örgüsünde kendilerine yer verilen karakterlere dekoratif karakterler denilir.

2.5.1. Mahmut

Mahmut, Ebû Hâlid'in evinde çalışan hizmetçidir. "Sabah namazını kıldıktan sonra yedi kere Yasin suresini okumayı ve her defasında meşhur duayı ardından yapmayı ihmal etmedi. Bitirdikten sonra biraz uyudu sonra kalktı. Ona kuru ekmek, biraz tuz ve iki fincan kahve getiriyordu."¹⁹⁵

2.5.2. Nesîm

Nesîm, Ebû Hâlid'in çalışan azatlı bir cariyedir.

Ümmü Hâlid'in kanun gereği hür olan zenci bir cariyesi vardı. Ama hür olmasına rağmen efendisine sadık kalmıştı. Ümmü Hâlid ölünce de Hâlid'e hizmet etmeye başlamıştı. Onunla ilgileniyor ve işlerini düzenliyordu. Hâlid bu koca evde bu koca ailede sadece iki kişiyi seviyordu: Babası ki onu pek görmüyordu ve cariyesi Nesim.¹⁹⁶

2.5.3. Hacı İmran

Dekoratif bir karakter olan Hacı İmran, Hacı Mesûd'un babasıdır.

O, babası Hacı İmran gibi ümmiydi. Mısır köylerindeki yaşlılar için ümmilik bir ideolojidi: Oğlunu okuma yazmaya göndermemişti. Çünkü babası da onu göndermemişti. O şöyle diyordu: 'Hesaba kitaba ihtiyacımız olduğunda işimizi gören bu kiptiler uğraşsın. Biz eğer tüccar isek malımızı çoğaltalım, ticaret yapalım, yok eğer

¹⁹⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 144.

¹⁹⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 46.

¹⁹⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 70.

çiftçiysek tarlamızı ekelim, biçelim. Bu ikisi de değilsek yeryüzünü bozgunculukla dolduralım, yağmalayalım. Olur da hesaba kitaba ihtiyacımız olursa bu kıptiler bize yardımcı olur.’ diyordu.¹⁹⁷

2.5.4. Öğretmen Markas

Adından anlaşılacağı üzere öğretmen olan Markas, dekoratif karakterlerden biridir. Okuma yazma bilen ancak okuryazarlığı ile zenginlere hizmet etmesinden ötürü Hacı Mesûd tarafından okumanın önemsizliği için örnek verilen bir şahıstır. “Yaşça yakın ihtiyara işaret ederek demişti ki: ‘Şu öğretmen Markas’a bakın o, babam için hesap yaptı, benim içinde de hesap yaptı, şimdi benim gibi yaşlanmaya başladı.’”¹⁹⁸

2.5.5. Corcis Hoca

Corcis Hoca, ziynet satın alan veya satan bir karakterdir. “Corcis Hocaya satılıyordu, eline ziyneti alır, uzunca bakar sonra tartıp parasını Hâlid’e verirdi.”¹⁹⁹

2.6. Zaman

Zaman romanın en önemli öğelerinden bir tanesidir. Zaman bütün varlık fiillerini kapsamına alan bir kavramdır. Yazar anlatma fiilini olayların meydana gelişinden farklı bir vakitte yapar. Bu yüzden roman ve hikâye gibi türlerde iki farklı zamandan bahsetmek mümkündür. Bunlar: vaka zamanı ve anlatma zamanıdır.

Anlatma zamanı: “Romanda meydana gelen hadiselerin herhangi biri tarafından öğrenilip aktarıldığı, bildirildiği, okuyucuya takdim edildiği zamandır.”²⁰⁰

Roman 1944 yılında yayınlanmış gerçekçi bir roman olup, yayınlandığı tarihte ikinci dünya savaşının devam etmesinden ötürü romanda psikolojik yönün ağır basması romanı ve meydana gelen olayları gerçekçi kılar.

¹⁹⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 73.

¹⁹⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 73.

¹⁹⁹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 136.

²⁰⁰ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 133.

Tâhâ Hüseyin üç kuşak süresince bir ailenin 19.uncu yüzyılın sonları ile 20.nci yüzyılın başlarında mısırın sosyal yaşamındaki değişmeyi ve bu değişimin aile yaşamını hangi ölçüde etkilediğini göstermektedir.²⁰¹

Şeceratu'l-bu's, Tâhâ Hüseyin'in yazmış olduğu en ciddi romanı olarak kabul edilir.²⁰² Bu anlamda romanın hangi yüzyıla dayanarak yazılmış olduğu bilindiğinden zaman olgusunu bilmemiz açısından netlik kazanmıştır.

Yalnız Tâhâ Hüseyin romanda olayları aktarırken gün, ay, yıl gibi kesin bir zaman kavramını kullanmamıştır. Yazarın böyle bir yol izlemesinin sebebi romanda aktarılan hadiselerin sadece mısır toplumunda değil aynı zamanda farklı coğrafyalarda da yaşanmış olabileceği düşüncesi olarak gösterebiliriz.

Vaka zamanı: “Roman, tiyatro ve hikâyede, olayların başlama noktası ile bitiş noktası arasında geçen zamana denir. Bir başka söyleyişle roman, tiyatro ve hikâyede anlatılan olayların veya olay örgüsünün içinde yaşandığı zamandır.”²⁰³

“Gerçek hayatta olduğu gibi hayal dünyamızda da yaşadığımız olay ve durumlar mutlak bir zaman diliminde meydana gelir. Eksik ya da fazla her vaka ve kişi içinde bulunduğu zamanın belirtilerini nakletmektedir.”²⁰⁴ Bu nedenle okuyucular romanı okurken haliyle meydana gelen olayların ne zaman geçtiğini bilmek ister. Vaka zamanındaki olaylar üç şekilde aktarılabilir. Birinci olarak objektif zamanda geçtiği haliyle aynen aktarılır. İkinci olarak kopmalarla son olarak ise genişletilerek aktarılabilir.”²⁰⁵

Tâhâ Hüseyin bu romanında olay zamanını aktarırken bütün metotları becerikli bir şekilde işlemiştir. Romanda, vakaların saate tabi olarak aktarıldığı, konuşmanın ise birdenbire karşılıklı sohbete döndüğünü görmekteyiz.

Aşağıdaki cümlelerde olayların belli bir saate bağlı veya karşılıklı bir sohbete dönüştüğünü görmekteyiz.

Tüm bu fikirleri şeyh sunmuştu; Her yıl yolculuktan döndükten sonra yaptığı gibi bu yılda Kahire'den dönünce üç gün müritlerinin yanına çıkmamış, dördüncü gün çıkmış ve onlarla sohbet etmeye başlamıştı. Gece yaptıkları bu muhabbet esnasında şeyh ‘Oruç ayı yaklaştı.’ demiş sonra Hâlid’ e gülerek dönmüş ve ‘yarından sonra kadı, bize oruç tutmayı emredecek.’ demişti. Sonra başını önüne eğmiş, bir müddet sonra kaldırıp ‘Ay’ı görünce

²⁰¹ Er, *Tâhâ Hüseyin ve Üç Romanı (Du'au'l-keravân, Edib, Şeceratu'l bu's)*, 229.

²⁰² Er, *Tâhâ Hüseyin ve Üç Romanı (Du'au'l-keravân, Edib, Şeceratu'l bu's)*, 229.

²⁰³ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş/2*, 96.

²⁰⁴ Mehmet Narlı, “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”, *Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/7 (01 Mayıs 2002), 94.

²⁰⁵ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 131.

oruca başlayın, Ay'ı görünce orucu bitirin, eğer gökyüzü kapalı olur da göremezseniz Şaban ayını otuz güne tamamlayın. Ben yarın gökyüzünün kapalı olacağını ve Şabanı otuza tamamlayacağımızı görmüyorum. O zaman yarından sonra oruç tutacağız.²⁰⁶

Oğlunu sabahın bu saatinde, bu odada görmeye alışık değildi. Sesini yükselterek 'Allahu ekber kebiran velhamdulillahi kesiran vesubhanallahi vete'âlâ bukreten ve asıla.' dedi. Sonra oğluna yöneldi: hayırlı sabahlar oğlum! hayırdır inşallah, dedi.

Oğlu alçak bir sesle, hayırlı sabahlar babacığım! hayır olacak inşallah. Nefise biraz rahatsızlandı.

Alî: Nesi var?

Hâlid: Şeytanların ona iliştiğini düşünüyorum. dedi ve kısaca olanları anlattı.²⁰⁷

Aşağıdaki paragraftan da zamanın ileri yönlü uzandığını anlayabiliyoruz.

Evlilik tamamlana kadar oğlunu yanından ayırmadı. Birkaç gün sonra hanımını gördü. Hanımına bir tiksinti beslemedi, onu hor görmedi ve ondan yüz de çevirmedi. Kadın mutlu oldu bundan. Kendisinin istediği ve Rabbinin emrettiği evliliği hanımının tatlı dili, göz alıcı güzelliği, ince ruhlu ve güzelliğine kani olarak gerçekleştirmiş olmaktaydı. Namazlardan sonra Allah'ın huzurunda, karısının kendisinin çıktığı marifeti elde etme takvayı elde etme yolundan çevirecek bir fitne yapmaması için Allah'a dua ederdi.²⁰⁸

Vakaların tüm detaylarını aktarmak yerine özetlendiği birçok detayın göz ardı edildiği, kısaltıldığı fakat etkisinin uzmanca verildiği Hâlid ve Nefise'nin evlilik olayını ve aynı şekilde Sâlim-Tüfide, Alî –Cülnâr evliliğini de özetlemeye örnek verebiliriz.

Sonra oğluna sordu, mescitte buldular ve getirildi. Ona olaylar haber edilince utanarak şöyle dedi. Mademki bunu şeyhimiz emretmiş o zaman hayırlı olan budur. Aradan çok gün geçmeden bir gemi Abdurrahmân ve ailesini Kahire'ye doğru götürüyordu. Bir aydan daha az vakit geçmeden bir gemi Alî ve ailesini şehirlerine, kaldıkları şehre taşıyordu. Artık ailelerinin sayısı artmış ve 4 kişi olmuşlardı.²⁰⁹

Evlenmişlerdi, Sâlim ile Tüfide evlenmiş, Cülnâr da Alî ile evlenmişti. Bu çıkmazdan kurtulmak için Selîm'in hilesiydi. Gençler küçük kardeşlerinin evlenip ablalarının evde kalmasına razı olmuyorlardı. O zaman ikisini de evlendirelim. Madem Sâlim Tüfide'yi seviyor ve istiyor onunla evlendirelim, babasının ısrarı sonucunda Alî de Cülnâr ile evlenmek de bir sakınca görmediğine göre Münâ ve Hâlid'in rızasıyla bu evlilikte olsun. Bu evlilikler Tüfideye ve Cülnâr'a sorulmamıştı. Bu alışıla gelmiş bu tablo gerçekleşmişti: Hâlid iki kızının vekili olmuş, Selîm de iki oğlunun vekili olmuştu. Bu

²⁰⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 59.

²⁰⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 37.

²⁰⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 25.

²⁰⁹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 17.

haberlerde her biri bir yerdeki oğullarına gönderilmişti, onlar da bir şey yapmamışlardı; çünkü zaten ellerinden bir şey gelmezdi.²¹⁰

Yazar, Şeyh'in yardımıyla bir nevi torpiliyle Hâlid ve Selîm'in devlet dairesinde nasıl iş bulduklarını aynı şekilde olayları uzun uzadıya aktarmadan özetleme tekniğine başvurarak aktarmış.

Akşam olmadan şeyhin yanına gitmişlerdi, durumları anlatmışlardı. Bir anlık sessizlikten sonra şeyh, İnşallah söylerim. Ancak işiniz olana kadar kimseye bir şey bahsetmeyin demişti. Bir kaç gün geçmişti ki Alî'nin kalbi mutluluk ve sevinçle dolmuş, içkiler dağıtılmış zengin fakir herkes kana kana içmişti. Alî'nin evinde kurbanlar kesilmiş, zikir halkası kurulmuş, insanlar doyurulmuştu. Alî bazı duaları sıkça okuyordu; Kendisine ve oğullarına hasetçilerin haset etmesinden korkuyordu; Selîm müdürlükte vekil ve müdür arasında gidip gelen bir kâtip, Hâlid ise şeriat mahkemelerinde Kadı ve müftü arasında oturup gelen bir kâtip olmuştu. Yetkililerden evlilik ve boşanma belgelerini alıyordu. Her birine aylık dört cenih maaş bağlanmıştı.²¹¹

Bu durum böyle devam etmiş, günler gelmiş geçmiş, çocuklar büyümüş, orta yaşlılar yaşlanmış, yaşlılar iyice yaşlanmıştı, insanlardan kiminin zamanı gelmiş ölmüş, kiminin zamanı gelmeden ansızın ölmüş, geride yas ve hüznü bırakmıştı. Zübeyde'nin henüz daha yaşı gelmeden ecel kapısını çalmış, gerisinde eşine Sâlim ve Alî isminde iki evlat bırakmıştı. Selîm üzölmüş, ağlamış, teselli olmuştu. Sonra ikinci ve üçüncü eşlerini almıştı. Eğer eşlerinde her türlü cefayı görmemiş, hadiseler onun aklını başına getirmemiş olsaydı yaşlı amcasının yolundan gidecekti. Şimdi elinden gelse birini boşardı, âmâ o boşamayı hiç doğru bulmaz, boşadığı takdirde sıkıntıya düşebileceğinden dolayı onlara acırdı. Onlarla yaşayışı çetindi.²¹²

Yazar, *Şeceratu'l-bu's* romanında özetleme tekniğinin tam tersi olan genişletme metodunu da ele almış ve bunu romanda görmemiz pek tabiidir. Bu yöntem geniş bir zaman diliminde vuku bulan olayların kısaltılarak aktarıldığı özetlemenin aksine geriye dönüş teknikleriyle, gelecekte haber verme ve tekrar ileri zamana sıçrama metoduyla ayrıntılı bir şekilde aktarılır.

Modern romanın ortaya çıkmayasıyla beraber edebiyatçıların çokça kullandığı bir yöntemdir. Çok uzun yılların özetlenmesinde kullanılabildiği gibi çok kısa bir sürecin

²¹⁰ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 144.

²¹¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 54.

²¹² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 115.

özetlenmesinde de kullanılmaktadır. Özetleme tekniği romanlarda çokça tercih edilen bir yöntemdir.²¹³

Romanı meydana getiren unsurlardan olan insan, nesne, duygu ve zamanın bir geçmişi vardır. Yazar bu söz konusu unsurları canlandırmak için bazen geçmişe başvurur. Bunu da geriye dönüş yöntemini kullanarak yapar. Anlatıcı, bazen nesnel zamandan çıkarak geçmişe döner ve önceki zamanda meydana gelen hadiseleri bu teknikle okuyucuya sunar.²¹⁴

Ebû Sâlih'e gelince Kahireli bir kimsedir. Ve aynı zamanda Ebû Sâlih geçen asrın ortalarında Mısırlılara hürriyetleri iade edildiği vakit ve maddi güçleri kendilerine bir refah imkânı sunduğu vakit, yavaş yavaş durumları ortaya çıkan orta halli kimselerdendir. Çok uzun zamandan beri ailesi ticaret ile meşgul olmaktaydı. Abdurrahmân ismindeki Ebû Sâlih böyle bir ortamda büyüdü. Ebû Sâlih Abdurrahmân büyürken babasının ticaretlerini çok çok geliştirdi. Kahire ticaretlerini, Kahire'yi aşarak uzak yakın farklı farklı beldelere taşıdı. Kahve şeker pirinç ve sabun ticareti yapıyordu. Genelde ticaretleri bu maddeler arasındaydı. Kahire'nin adet ve örfüne uygun bir şekilde harenfeş mahallesinde ailesinin evinde büyümüşü. Kur'ân kurslarına devam etmiş ve Kur'ân'ın bir kısmını ezberlemişti. Sonra ezheri şerife devam etmişti ve ilim sahibi olmuştu. Daha sonra Babasına ticarette yardım etmiş ve bu ticareti farklı farklı şehirlere ulaştırmıştı. Daha sonrasında babasının ticareti tamamen kendisine kaldı ve tüm işlerin başına geçti ve ticaretlerini çok çok büyüttü. Abdurrahmân Kahire'deki köle pazarından Habeşli veya Habeşli olduğu iddia edilen bir cariye satın aldı. Ancak her nereden olursa olsun netice itibari ile aldığı cariye siyah tenli yani zenciydi. Abdurrahmân bu cariye ile güzel geçinmiş, onu azat etmiş ve onunla evlenmişti. Ondan 3 tane çocuğu olmuştu. İki erkek olup birisinin adı Sâlih idi. Sâlih, babası gibi yetiştikten sonra babasının ticaretinde ona yardımcı olmuştu. Diğer çocuğu Muhammed ise ne ilim tahsil etmişti ne de ticarete meyletmışti. İhmalkâr bir genç oluvermişti... Üçüncü ve son çocukları ise bir kız çocuğuydu ve adı Nefise idi.²¹⁵

Sonra adamlar sakince yavaşça kahvelerini içtiler. Birbirlerine bir şey demiyorlar. Yanında nargilesi olan kişi nargilesini tüttürmeye başladı. Diğerleri ise cebinden yumurtamsı şeklindeki bir kutuyu çıkardı ve parmaklarında gezdirdi. Sonra parmaklarını burnuna kaldırdı ve ince bir nefes çekti. Sonra kutuyu tekrar cebine koydu. Sanki bir şey

²¹³ Hasan Harmancı, "Abdurrahman Munîf'in El-Eşcâr ve İğtiyâlu Merzûk Adlı Romanının Teknik Yönden İncelenmesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 30 (13 Şubat 2015), 94.

²¹⁴ Figen Akay, "Ahmed Emîn İlive'nin el-'Endelüsîyyü'l-'ahîr İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelenmesi", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/22 (31 Aralık 2022), 282.

²¹⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 10.

bekliyormuş gibi önüne baktı sessizce durdu. Sanki derin düşüncelere dalmak istiyormuşçasına.²¹⁶

Tâhâ Hüseyin romanda Hâlid'in yeni bir iş bulması sebebiyle gideceği şehrin mesafesini düşünürken bineceği treni uzunca bir şekilde anlatması yine zaman kavramından bağımsız olarak ve kısaca tren diyebilecekken onu açıklamaya çalışması genişletme yöntemine örnektir: "Kahire'den bayadır gelen yeni bir icat olan demir üzerinde giden önünden duman çıkartan, toz kaldıran, etrafındaki havayı gürültü, cızırtı ve ısıyla delen tren diye isimlendirdikleri demir yığınının binildiği takdirde aradaki mesafe bir saate veya daha az bir zamana düşerdi."²¹⁷

Romanı meydana getiren unsurlardan olan insan, nesne, duygu ve zamanın bir geçmişi vardır. Yazar bu söz konusu unsurları canlandırmak için bazen geçmişe başvurur. Bunu da geriye dönüş yönteminin kullanarak yapar. Anlatıcı, bazen nesnel zamandan çıkarak geçmişe döner ve önceki zamanda meydana gelen hadiseleri bu teknikle okuyucuya sunar.²¹⁸

Bu romanda birçok yerde zaman dizimi parçalanarak (kronoloji kırılarak) şimdiki zamandan geçmişe dönüldüğü, geriye dönüş metodunun kullanılmasıyla birlikte içinde bulunulan andan geleceğe yönelik tüyolar verildiği görülmektedir. Romana dikkat çekici bir giriş yaparak okuyucunun merak unsurunu arttırmakla birlikte okuyucunun roman üzerinde düşünmesini sağlayarak zihninde bazı sorular meydana getiren Tâhâ Hüseyin, vakaların bir sonuca ulaşması ve merak unsurunun giderilmesi için okuyucuları uzun bir süre bekletmektedir. Bu hususta sayfa on ikiden itibaren yazarın geriye dönüş biçiminde sunduğu roman geriye dönüş tekniğine şu paragrafla başlar.

Ebû Hâlid, Güney mısırda köylerden bir köyde büyümüşü. Çiftlik hayvanları ticareti yapan ve bundan da güzel kâr eden bir ailede yetişmişti. Sonra babası bir gün köy ahalisinin arazileri sahiplenmeye ve arazileri dikip biçmeye zorlandıklarını, mecbur bırakıldıklarını gördü. Babasının en nefret ettiği şey bir tarla sahibi olup orayı ekip biçmekti. Hükümet veya Efendilerine karşı bir kusur işledikleri vakit vücutlarının maruz kaldığı kırbaçlardan, çiftçilerin maruz kaldığı sıkıntı ve problemlere maruz kalmaktan, hükümetin kendilerini kusur işlemekle töhmet altında bırakmasından nefret ediyordu. Selam ve ailesi altın ve gümüşü ile kuzey mısırda kaçtı. Orda bir şehre yerleşti ve ticaret hayatına tekrardan başladı. Bu sefer çiftlik hayvanlarıyla değil kahve şeker pirinç sabun

²¹⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 9.

²¹⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 104.

²¹⁸ Akay, "Ahmed Emîn İlive'nin el-'Endelüsîyyü'l-'ahîr İsimli Romaninin Teknik ve Tematik İncelemesi", 282.

ticaretiyle uğraştı. Ticareti gelişti. Artık oğlu Alî'ye kayda değer bir servet bırakabilirdi. Sanki selam oğluna sistemin güçlünün dayattığı hayata boyun eğmemeye gayret göstermesi sultandan kaçınması uzak durması ve hürriyet sevgisi gibi kendisini ayrıcalıklı kılan şeyleri miras olarak bırakmıştı. Alî artık genç bir delikanlı olmuş o vakitte ise devletin insanları zorla askere çağırdıklarını gördü. Bunun sonucunda başparmağını kesmekten çekinmedi ve kesti. Bu, askeri yoklama geldiğinde bundan muaf olabilmek içindi. Onun, Hâlid isminde bir çocuğu oldu. Nasıl ki babası onu Kur'ân kursuna göndermişti o da oğlu Hâlid'i Kur'ân kursuna gönderdi. Ancak hükümetin insanları kendi devlet okullarında okumaya mecbur kıldığını anlayınca, devlet okullarını büyük bir cinayet ve suç olarak gördüğü ve kendi örf ile adetlerine uygun yetiştirmek için şehirden oğlunu kaçırdı. Onu lif hasırları üzerine oturttarak Kur'ân'ı ezberletti. Çocukların hiçbir şey öğrenemediği bu okullardan oğlunu kurtarabilmişti. Okullarda çocukların dilleri Türkçe veya Fransızcaya evriliyordu. Türkleri hiç sevmezdi. Türkleri haksız ve zalim olarak bilirdi.²¹⁹ Türkler ne adalet ne kanun ne de tevazu bilirdi. Fransızları da hiç sevmezdi. İnsanların Fransızlar hakkında bahsettiği kötü şeyleri gayet iyi biliyor ve hatırlıyordu. Ancak Fransız parasını sever ve onu tercih ederdi. Eline biraz altın ve gümüş biriktiği vakit hemen onu Fransız parasıyla değiştirdi.²²⁰

Alî'ye bi bakmıştı ki: onun gözlerinden iki yaş süzülüyor, yanaklarından sakalının arasında kaybolup gitmek için akıyordu.

Alî: Allah'ım Ümmü Hâlid'e rahmet et, beni, büyük şeyhi ve Abdurrahmân'ı bağışla bana o iki genci evlendireceğim sıra bunun evimize ızdırap ağacı dikmemden başka bir şey olmadığını söylemişti. Vallahi ben evime ızdırap ağacını diktim. Yeryüzüne iyice kök saldı, dalları gökyüzüne yükseldi, acı pis meyvelerini vermeye başladı.²²¹

Bir romanda zamanla ilgili söz konusu oluşum vakıa şahıslarının yaşadıkları zaman dilimlerini idrak şekilleridir. “İç zaman” dediğimiz bu zamanın algılanışında subjektif ve objektif tavırlar söz konusudur.²²²

²¹⁹ Türkler sayıca az olmalarına rağmen Mısır'ın büyük şehirlerinde halk içerisinde önemli bir unsur olup sosyal konumu en güçlü olan gruptu. Onlar nüfus açısından İskenderiye ve Kahire'de en yoğun olarak yaşıyorlardı. Mısır Hidivi Türk bir aileye mensuptu. Saray dili de Türkçeydi. Bunun yanı sıra gerek sivil gerekse askeri önemli mevkilere sürekli Türkler getiriliyorlardı. Öyle ki Kahire'deki güvenlik hizmetlerindeki önemli görevlerde bulunanlar hatta Avrupalı konsolosları koruyan birim bile tamamıyla Türklerden müteşekkildi. ‘Şeyhü'l-Beledler'in fellahlara karşı olan kötü muameleleri her yere yayılmıştı. Öyle ki onlar hâkim Türkler olarak şiddet kullanmayı dâhi kendilerinin bir hakkı olarak görüyorlardı.’ Söz konusu dönemlerde devlet idaresinde işlerin bozulduğu, rüşvetin varlığı bilinmektedir. Fakat Türklerden daima kötü idareciler diye bahsedilmesi tarafgir bir tutumu sergilemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Taşçı, “Oryantalizm Çalışmalarının Osmanlı Hakimiyetindeki Mısır'a Yansıması”, 88-89.

²²⁰ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 12.

²²¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 101.

²²² Narlı, “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”, 93.

Nefise'nin hayatını göz önünde bulundurduğumuzda onun psikolojik travmalarının olduğu görülür. Psikolojik bir eser olarak da değerlendirebileceğimiz bu romanda, kahramanların ruh dünyasının çözümlenmesinde iç zamanın genişlediği görülür:

Hâlid bir gece eve dönüyordu, merdivenleri çıkarken acıklı hıçkırık sesleri duydu. Adımlarını sıklaştırdı, bi baktı ki önünde saçları dağılmış, elbisesi parçalanmış, yüzü yaralanmış hatta kanlar içinde kalmış, göğsüne vurarak kalpleri parçalayacak kadar hüznü feryat figan eden eşi var, ilk başta Hâlid dona kalmıştı. Sonra eşine yumuşakça yaklaştı ve ona ne olduğunu sordu. Eşi ancak iki inlemede cevap verebilmişti. “Bu gece karşıma evin perisi(cin) olduğunu söyleyen bir kadın çıktı, merdiven boşluğunu mesken tuttuğunu ve senin bugün ya da yarın evleneceğini söyledi” dedi. Ve inlemelerine devam etti, bir yandan da yüzüne ve göğsüne sertçe yumrukluyordu, Hâlid bir elini diğerine vurarak “İnna lillahi ve inna ileyhi raciun (Allah’tan geldik ve Allah’a gideceğiz) dedi.”²²³

Tâhâ Hüseyin’in, bu romanda öyküsünü ele aldığı vaka zamanı şahsidir. Yazar hadisleri de sosyal ve toplumsal bir düzleme oturtarak romandaki başkahramanlar üzerinden toplumsal içerikli mesajlar vermektedir.

Yazar, romanda geriye dönüş, olayları anımsama ve okuyucuyu bilgilendirmek için öğle, ikindi, akşam, gece, gündüz, ertesi gün, ay, yıl gibi zaman bildiren zarfları sıklıkla kullanmıştır. Maziye dönüşlerin zikredildiği bu cümlelerle okuyucu, roman hakkında ayrıntı ve şahısları anlatan işaretlere sahip olur. “Günler, aylar, yıllar geçti. Bir nesil gitti bir nesil geldi.”²²⁴ “Ertesi gün olunca şehir, civar köyler ve mezralar Ramazan ayı boyunca şeyhin misafirleriyle dolmuştu.”²²⁵ “Ramazan’ın bitmesine üç gün kala Abdurrahmân’ın vefat haberi Kahire’den gelmişti.”²²⁶ “Gündüz ayaktayken, gece uyurken kalbinde hep onu canlandırıyordu.”²²⁷

Tâhâ Hüseyin, romanda geriye dönüşlerin yanı sıra gelecekte bahseden kesitlere de yer vermiştir. Buna Ümmü Hâlid’in, Nefise ve Hâlid’in evliliğinin evlerine sadece Izdırap ağacı dikeceğini önceden söylemesi buna örnek verilebilir. “Ancak şundan emin ol ki bu kalkıştığın işten eninde sonunda pişman olacağından emin ol. Ancak sen bu evliliği tamamlarsan evine ızdırap ağacından daha fazla bir fayda sağlamayacağından ve eninde sonunda bu kalkıştığın işten pişman olacağından emin ol dedi.”²²⁸

²²³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 35.

²²⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 52.

²²⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 60.

²²⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 62.

²²⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 124.

²²⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 20.

2.7. Mekân

Mekân, anlatmaya bağılı türleri analiz etmede önemli bir türdür. Genel bir çerçeveden baktığımızda ise karakterin içinde yaşadığı, geliştiğı ve bir harekette bulunduğı daha net bir ifadeyle kendini var ettiğı alandır diyebiliriz. Mehmet Narlı mekân kavramını; “Vakanın varlık bulduğı yer, şahısların içinde yaşadığı, kendi oluşlarını fark ettikleri alandır.” şeklinde ifade eder.²²⁹

Romandaki olay örgüsüne bakacak olursak yazar olayları tek bir mekânla sınırlandırmamış, hadiseler birden fazla yerde geçmiştir. Yani olaylar geniş bir mekâna yayılmıştır. Tâhâ Hüseyin’in bu romanında mekân olarak seçtiğı yerler zihninde tasarladığı yani hayali yerler değil, aksine bizzat gördüğü kendi yaşadığı dünyadan yani gerçek etrafından olan yerlerdir. Romanda mekân kavramı açık ve kapalı diye iki bölüme ayrılır.

Açık mekân; daha çok olay örgüsünün ağırlıklı bir düzeyde olduğu romanlarda karşımıza çıkmaktadır. Açık mekân, daha çok yaşanan olaylar arasında bir ilişki kurmak ve kahramanların fiillerini anlamamız açısından çok önemlidir.

Açık mekânlar, olayların meydana geldiğı kasaba, dağ, deniz, ova, mahalle, semt, ülke gibi alanlardan ibaret iken kapalı mekânlar ise ev, oda, apartman, dükkân, otel, okul gibi yerlerdir.²³⁰

Kapalı ve dar mekânlar; roman kahramanının yetişmesini engelleyerek onun zihinsel ve ruhsal olarak çıkmaza girmesine sebep olmaktadır. Bu tür mekânlar kahramanı psikolojik açıdan olumsuz etkilemektedir. Açık ve geniş mekânlar ise kahramanın özüne ve öz değerlerine rahat bir şekilde bürünüp onun ruhsal ve zihinsel olarak gelişmesine katkı sağlar. Bu tür mekânlar kahramanın zihin karmaşasından sıyrılıp rahatladığı mutluluğa eriştiğı yerlerdir.²³¹

Yazar Tâhâ Hüseyin, bu romanında açık ve kapalı mekânlara yer vermeye özen göstermiştir. Nefise karakterinin yaşadığı ruhsal ve psikolojik bunalımlar kapalı mekânlarda cereyan eder. Kahire’de yaşadığı aile evinde başlayıp, gelin olarak geldiğı evinde de bu bunalımlar devam eder. Aynı şekilde Ebû Hâlid’in (Alî’nin) eşi Ümmü

²²⁹ Narlı, “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”, 98.

²³⁰ Dindaroğlu, *Tâhâ Hüseyin’in Du’â’u’l-kerevân Adlı Romanının Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi*, 75.

²³¹ Veysel Şahin, “Kurmaca Tekniğı Bakımından Halide Edip Adıvar’ın ‘Handan’ Romanı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/2 (2008), 120-121.

Hâlid'in vefatından sonra onun odasında geçirdiği zamandan hissettiği mutluluk, huzur her ne kadar oda kavramı kapalı mekân olsa da eşine duyduğu vefa duygusundan dolayı 'oda' ona açık mekân hissiyatı vermiştir. Bu durumun mekânın şahıslar üzerindeki etkisinin bir neticesi olduğu söylenebilir.

Romandaki mevcut mekânlar karakterlerin ruh dünyalarına göre biçimlenir. Karakterler mekânın iyi veya kötü oluşuna, yaşadıkları şeylere, ruh durumlarına ve görüş açılarına göre bir anlam kazanmışlardır.

Yazar, bu romanda açık mekan olarak Kahire'yi hep baz almıştır. Olaylar bu şehir etrafında şekillenmiştir. Romanda başkahraman her ne kadar Nefise ve Hâlid gibi görünse de aslında yazar romandaki tüm kişileri önemli tutmuş, hepsini âdeta başkahramanmış gibi olayın merkezine oturtmuştur. Dolayısıyla mekân kavramı karakterlerin konumundan ötürü önemlilik arz etmiştir.

Romanda geçen açık ve kapalı mekânlar şunlardır:

2.7.1. Refah odası

Bu oda romanda olayın başladığı yerdir. Abdurrahmân ve Alî sebep oldukları evlilik hakkındaki konuşmalarını, Abdurrahmân (Nefise'nin babası), bu evliliğin getirdiği olumsuzlukları, Nefise'nin aslında evliliğe uygun bir insan olmadığını ve onları evlendirmekle hata yaptıklarını bu odada yaparlar. Yazar, elit kesim olarak kabul edilen Türkleri taklit amaçlı, zengin kimseler tarafından yapılmış bu odayı tasvirlerle de anlatmıştır.

İki kişi, ikinci namazlarını bitirdiler. Adet olduğu üzere namaz aralarındaki yaptıkları tesbihatlarını, tekbirlerini ve dualarını bitirdikten sonra yerlerinden kalktılar refah odasının mekân köşelerinden bir sedire doğru yöneldiler. Bu sedir kerpiç ve çamurdan değil tuğladan yapılmış ve üstüne mermer döşenmiştir. Ve üstüne halılar ve yastıklar serilmiştir.²³²

2.7.2. Ümmü Hâlid'in odası

Bu oda, romandaki en önemli mekânlardan biridir. Olaylar çoğunlukla burada geçmiştir. Ümmü Hâlid, Alî'nin eşidir. Onun vefatından sonra Alî hep bu odaya sığınmış

²³² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 9.

ve onun hatırasına olan vefasını göstermeye çalışmıştır. Çoğu zaman burada uyumuş, sabahlamış, namaz kılmış ve eşi için dua etmiştir. Oda kapalı bir mekân olsa da Alî için açık mekân konumundadır. Onu psikolojik açıdan olumlu bir şekilde rahatlatmıştır. Burada geçirdiği her vakitten mutlu olmuş ve o güzel hissiyatı sonuna kadar hissetmiştir. Dolayısıyla bu mekân olay örgüsünün şekillendiği, vakaların anlam bulduğu yerdir. “Sonra Ümmü Hâlid’in odasına çekiliyor ve ilk eşinin gecesini namaz kılarak, dua ederek, Kur’ân okuyarak geçiriyordu. Bu halis amellerinin sevabını eşine hibe ediyordu.”²³³ “Çoğu zaman hizmetçisi Mahmut güneş doğduktan sonra Ümmü Hâlid’in odasına sabah kahvesini getirdiğinde onu, secdeyken uyuyakalmış veya yerini değiştirmeden yüzüstü yatmış ya da namaz kıldığı yerde bitkin düşünce yatağa gitmemiş olduğu yerde uzanmış olarak görürdü.”²³⁴ “Bu odadan çıkmıyordu. Çünkü Allah’ın izniyle Ümmü Hâlid’in can verdiği yerde can vermeyi ahdetmiş ve Allah’ın takdir etmesi ile Ümmü Hâlid in ruhunu teslim ettiği yerde ruhunu teslim etmişti.”²³⁵

2.7.3. Hâlid ve Nefise’nin evi

Bu ev, Hâlid ve Nefise’nin evliliklerinin başlangıç yeridir. Bu mekân her ikisi için kötü hatıraların biriktiği bir yer olmuştur. Nefise’nin bekârken var olan ruhsal sorunları evlendikten sonra yüzünün çirkinliğini daha çok içselleştirmesi ve Hâlid’in de eşinden gün geçtikçe uzaklaşması, soğuması gibi durumlar, Nefise’de büyük bir bunalıma yol açmış ve akli dengesini yitirecek duruma gelmesi hep burada gerçekleşmiştir. Bu yüzden bu mekân özellikle de Nefise için ızdırap niteliğindedir. Çünkü bu mekân, Nefise’nin psikolojisini alt üst edecek şekilde bozmuştur. Hem Hâlid hem Nefise bu evde huzuru bulamamıştır. Ayrıca bu ev olayların en önemli merkezlerinden biridir. Çünkü olayların başlama serüveni burasıdır.

Romanda bu ev, kapalı mekân konumundadır. Çünkü Hâlid ve Nefise’yi psikolojik açıdan etkilemiş, onların ruh dünyalarını, karakterlerini de olumsuz anlamda etkilemiştir. Nefise karakteri, burada ruhsal çöküşe geçmiştir. Hâlid ise Nefise’nin aslında ona uygun bir eş olmadığını tamamen başkalarının söylemine göre hareket edip evlendiğini ve bunun yanlış bir karar olduğunu bu evde anlamıştır. Aralarındaki eş kavramı da duygusal anlamda burada sonlanmıştır. “Hâlid artık evden çıkıp akranları ve

²³³ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 26.

²³⁴ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 26.

²³⁵ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 27.

arkadaşlarıyla konuşunca sükûnet ve rahat buluyordu.”²³⁶ “Şeytan, Nefise evden çıkınca peşinden ayrılmaz...”²³⁷ “Eşine kızının güzelliğini, onun çirkinliğini anlatıyordu. Buna eşine hayatı zehir edene kadar devam ediyordu ve eşi de hıçkıra hıçkıra ağlayarak, koşarak odasına gidiyordu. Ağlaması Hâlid’i güldürüyor, kaçması da keyif veriyordu.”²³⁸

Tâhâ Hüseyin romanda birçok mekân ismi zikretmiştir. Ancak bu mekânlardan bazılarını sadece isim olarak geçirmiştir. Çünkü bu mekânlar olay örgüsünün tam olarak şekillendiği yerler değildir. Olaylar tam anlamıyla burada varlık bulmamıştır. Geçmişte küçük bir etkiyle kahramanları etkileyen mekânlardır diyebiliriz. Yazar yalnızca isim olarak aktarmıştır.

Bu mekânlardan bazıları şunlardır: Harenfeş Mahallesi, Güney Mısır, Kuzey Mısır, Kahire’den çok uzaklardaki şehirler, Kahire köle pazarı ve Mısır köyleri.

2.7.4. Şeyhin evi (dergâhı)

Şeyh, dergâh, tekke, zaviye, hankâh veya ribat denilen bir yerde ikamet eder ve tarikat cemaatinde merkezi bir yer tutar. Şeyhin etrafında onunla yakın ilişkisi bulunan bir halka söz konusudur. Şeyhlerin dergâhlarında, tekkelerinde ve zaviyelerinde kendilerine has bir usul ve kaideleri vardır. Buralarda kendilerine intisap edenleri teşkilatlandırır.²³⁹

Yazarın romanda önem verdiği bir diğer mekân şeyhin dergâhıdır. Ana karakterler sürekli burada şeyhle buluşmuş ve şeyh onların hayatını çoğu zaman kötü anlamda etkileyen, tavsiye niteliğindeki konuşmalarını bu dergâhta yapmıştır. Bu yüzden şeyhin dergâhı olayların ilerleyişi, canlılığı bakımından önem arz etmektedir. Karakterler vakit namazlarını genellikle şeyhin dergâhında kıldıkları için aynı zamanda onun müritleridirler. Bundan dolayı şeyhe büyük bir aşkla bağlıdır. Yazar bu bakımdan da olay örgüsünü bu mekânda aktif hale getirmiştir. “İkindiyi kılınca şeyhin yanına gitmek için evden ayrıldı. Şeyhin evine gidince bazı müritlerini dinlediğini ve onlara bir şeyler anlattığını gördü.”²⁴⁰

Şeyhin yanına gittik. Talebe ve müritlerinin arasına oturduk ve bekledik. Alî, şeyhten duyduğu şey hakkında şeyhe soru sormak istiyor ama cüret edemiyordu. Ta ki böylece

²³⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 34.

²³⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 35.

²³⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 29.

²³⁹ Tatlıhoğlu, “Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış”, 111-125.

²⁴⁰ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 38.

vakit geçti ve akşam ezanı okundu. Şeyh, Alî'ye tebessüm ederek yöneldi. Ey Alî! Oğlunu evlendir ve bu hususta Abdurrahmân sana yardımcı olsun. Alî tam sormak istedi ve şeyh kalktı ve kıbleye yöneldi. Arkasından da öğrencileri ve müritleri namaza başladılar. Şeyh akşam namazını kıldıktan sonra kimseyle ilgilenmez ve yatsı namazı gelene kadar tesbihatla işigal ederdi ve son namazını kılardı.²⁴¹

“Her gün şeyhin yanına gidiyorlar.”²⁴² “Hava kararmaya yüz tutunca şeyhin yanına gittiler. Şeyhi, müritlerine vaaz ederken ve hadis okurken buldular. Birlikte şeyhi dinlediler, akşam ve yatsıyı kıldılar ve dualarını ettiler.”²⁴³ “Ertesi gün olunca şehir, civar köyler ve mezarlar Ramazan ayı boyunca şeyhin misafirleriyle dolmuştu.”²⁴⁴

2.7.5. Hâlid'in evi

Hâlid, Nefise ile boşanmasının ardından Münâ ile evlenmesiyle Hacı Mesûd'un (Münâ'nın babası) onlara hediye olarak verdiği bu eve taşınırlar. Yazar, Hâlid'in Nefise ile olan evliliğinde yaşadığı evdeki mutsuzluğunu, gamını, acısını ve Münâ ile yaşadığı bu evdeki mutluluğunu, sevgisini ve huzurunu ustaca kullanmıştır. Ayrıca Tâhâ Hüseyin burada eski ve yeni bu evleri zıt anlamda da karşılaştırmış, kıyaslamıştır. Ev kelimesi kapalı mekân olmasına rağmen yazar bu geçişleri okuyucuya güzel bir şekilde aktarmıştır. Hâlid'in karakterini, ruh dünyasını bu iki farklı ev, hem olumlu hem de olumsuz anlamda etkilemiştir. Hâlid ikinci evliliğini yaptıktan sonra farklı bir hayata başlar. Nefise'de bulamadığı tüm umutları, mutlulukları Münâ da bulur. Her ne kadar Münâ ile olan bu evliliği yine kendi rızası dahilinde olmasa da Münâ'nın ona birçok çocuk vermesi, zenginlik sunması Hâlid'i mutlu etmiştir. Bu serüven Hâlid için bambaşka bir dönüm noktasıdır. Bu yüzden bu ev diğer mekânlarda olduğu gibi önem arz etmektedir. Çünkü Hâlid'in geri kalan hayatı bu evde geçmiş ve haliyle olaylar zinciri de bu evde devam etmiştir. Tâhâ Hüseyin bu evi ve bu evde olan olayları tasvirlerle anlatmıştır. “Hâlid evlenmiş, ailesiyle ve Mesûd'un kızıyla ilgilenmeleri için verdiği bayan erkek hizmetçilerle birlikte oturmak için ayrı bir ev tutmuştu. Hâlid'in evi bolluk ve refah içindeydi. Mesûd'un çifte hediyeleri kesilmek bilmiyordu.”²⁴⁵

²⁴¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 14.

²⁴² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 32.

²⁴³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 40.

²⁴⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 60.

²⁴⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 96.

Hâlid'in evi şehir ve köy evlerinin karışımı garip bir evdi. Bunların hepsi evi gürültülü, sesli, canlı, hareketli ve bir hayatla dolduruyordu. Evdeki erkek çocuklar bunların hepsinden çok mutluydular, kendi hallerine bırakılsalar ne okula ne hocaların yanına giderlerdi. Vakitlerini bu canlılığın, hareketin içinde geçirmek isterlerdi.²⁴⁶

Ancak bir husus var ki bu ev Münâ ve Hâlid için olumlu hisler oluştursa da Cülnâr için tam tersi karanlık kör bir noktadır. Üvey annesi (Münâ) çocuklarının sayısı arttıktan sonra maddî yükün de artması dolasıyla evde bulunan hizmetçi sayısını azaltmış ve tüm iş yükünü Cülnâr'a yıkmıştır. Bu yüzden bu ev başlarda Cülnâr için huzur simgesiye, sonrasında sürekli bu evde iş yapması, kardeşlerine bakması onu çok yormuş ve hayattan bıkmak durumuna getirmiştir. "Cülnâr ise teyzesinin talimatları, azarlamalarıyla evle ilgileniyordu. Cülnâr'ın yükü artmıştı, çocukların sayısı çoğalmış, evin işleri de üst üste geliyordu."²⁴⁷

2.7.6. Şehir

Romadaki hadiselerin bir kısmı Mısır'ın başkenti Kahire'de geçer. Yazar, Harenfeş Mahallesi ve Ezher Üniversitesi gibi ifadeler kullanarak olayların Kahire'de geçtiğini bizlere aktarır. Ayrıca romanın ana karakterlerinden biri olan Nefise Kahirelidir. Orda doğmuş ve büyümüştür. Babası Abdurrahmân Kahire'de yaşamaktadır. Hâlid ve babası Alî Kahire'ye sık sık seyahatler yapmaktadır. "Kahire'nin adet ve örfüne uygun bir şekilde harenfeş mahallesinde ailesinin evinde büyümüşü."²⁴⁸ "Ben Ezher'deki şeyhlere, camilerde itikâfa giren Sâlih velilere, ehli beytin makamlarına sığınmışlara sordum ama bir netice elde edemedim."²⁴⁹

Daha açık bir ifadeyle bu romanda açık mekân olarak üç farklı ve önemli yerden bahsedebiliriz.

Birincisi Kahire, diğer ikisi de adı bilinmeyen ama yazarın sadece şehir diye bahsettiği olayların tam anlamıyla yaşandığı Mısır'ın iki yeridir. Şehir diye bahsettiği yerden ilki Abdurrahmân ve ailesi hariç diğer tüm kahramanların yaşadığı yerdir. İkinci şehir ise Hâlid'in, şeyhin ona bulduğu iş nedeniyle taşındığı yerdir. Romanda, Kahire, şehir 1 ve şehir 2 olaylar bu mekânlarda geçer. Yalnız daha önce dediğimiz gibi Tâhâ Hüseyin bu iki şehrin adını söylememektedir. "Şehir'e gelir gelmez şeyhi ziyarete

²⁴⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 123.

²⁴⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 137.

²⁴⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 12.

²⁴⁹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 47.

gitti.”²⁵⁰ “Şehir’deki insanlar Hâlid’i sever, sayarlardı, Babasının artık ticaretini oğluna bırakmasını, Hâlid’in hem dünyevi hem de uhrevi işlerini kendi yürütmesini isterlerdi.”²⁵¹ “Şehire sükûnet, emniyet, saadet ve ümit hâkim olmuştu.”²⁵² “Şehir oruç ayına mutlu mesut başladığı gibi şimdi de bitiriyordu.”²⁵³

Yukardaki cümlelerden de anlayacağımız üzere yazar romanda olay örgüsünün asıl iki mekânı olan bu yerlerin adını tam olarak zikretmemiştir.

Romanda geçmekte olan yerler Tâhâ Hüseyin’in aslında kendi gerçek yaşantısından, çevresinden olan yerlerdir. Mısır toplumundaki sosyal ve kültürel hayatı yansıtıcı bilgilerde sunmuştur.

İbn Teymiyye, Kur’ânda geçen talak ile alakalı ayetleri delil göstererek Allah’ın talaka ruhsat verdiğini ve genel hüküm açısından talakın mübah kılındığını ifade eder. Bununla beraber yapılan her talak için bu genel hükmün geçerli olmayacağını aksine kitâp, sünnet ve icmâ ile bazı talakların mübah bazılarının ise haram kılındığını aktarır.²⁵⁴ “Boşamaktan daha kolay ne vardı; Cilve yaptığını sanarak suratını asması ve kendini ağırdan sattığını sanarak soğuk davranması yeterliydi. Sinirli, köpürmüş olduğu esnada onu çağırması onun da geç cevap vermesi de yeterliydi. Hemen talak kelimesini yüzüne yapıştırıverirdi.”²⁵⁵

Babalar her şeydi. Ailenin durumunu belirleyen kararları onlar verir, ailenin sıkıntıları onlara söylenirdi. Çocuklar ise sadece babalarının birer gölgeleriydi. Hatta onlar, babalarının olmasını istediği profilleri tasvir eden yarım (eksik) birer gölgeydiler. Çocuklar, ancak babaları bu dünyadan göçünce veya yaşlılık ya da hastalık onları eve hapsedince, şahsiyetlerini ortaya koyabiliyorlar ve işlerle alakadar olmaya başlayabiliyorlardı.²⁵⁶

“Kahire’nin adet ve örfüne uygun bir şekilde Harenfeş mahallesinde ailesinin evinde büyümüşü.”²⁵⁷

Romanın temel unsurlarından biri olan mekân, oluşturduğu olumlu-olumsuz etkilerle karakterin psikolojisini destekleyerek kişi-mekân bağlantısını da sağlamaktadır.

²⁵⁰ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 31.

²⁵¹ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 52.

²⁵² Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 59.

²⁵³ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 62.

²⁵⁴ Cemile Yavuz - Yunus Araz, “İbn Teymiyye’nin Talak Çeşitleri ve Üç Talak İle İlgili Görüşleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (15 Mart 2021), 357.

²⁵⁵ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 44.

²⁵⁶ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 49.

²⁵⁷ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 10.

2.8. Romana Dair Dikkat ve Eleştiriler

Tâhâ Hüseyin'in *Şeceratu'l-bu's* adlı bu romanı, Dâru'l Me'ârif li't-Tıbâ'a ve-n'Neşr ve't-Tevzî' tarafından Kahire'de 1943 yılında yayınlanmıştır. Roman, Alî ile Abdurrahmân adında iki tüccar arkadaşın birbirlerine dünür olmaları ile başlar. Bu evlilik sıradan bir evlilik değildir. Zira Ümmü Hâlid, Nefise'nin çirkinliği nedeniyle söz konusu evliliğin gerçekleşmesi halinde evlerine "İzdirap ağacı" diyeceklerini söyler. Nitekim evlilik tamamlanır ve Ümmü Hâlid'in ön görüşü gerçekleşir.

Şeceratu'l-bu's adlı bu roman realist ve eleştirel unsurlar içermektedir. Tâhâ Hüseyin, romandaki karakterler vasıtasıyla Mısır toplumundaki bazı hadiseleri, okurlarına eleştirel bir üslûpla aktarır. Yazar, Mısır sosyal hayatında gözlemlediği bir takım düşünce ve inanışları karakterler vasıtasıyla eleştirel bir biçimde okurlarına sunar. Cahil köylü kesimin şeyh'in düşünce ve isteklerine inanıp hayatlarına yön vermeleri, şehre yerleşip bir devlet dairesinde memur olarak işe başlayan Hâlid'in çevrenin olumlu etkisi sayesinde fikir ve dünya görüşünün değişmesini, Hâlid'in ikinci karısı olan Münâ'nın erkek çocuklarına sahip olduktan sonra Cûlnar'a olan davranışlarının değişmesi ve Cûlnar'a sözlüsü Sâlim'i kendi kızı Tüfide ile evlendirmesi zikredilebilecek örneklerden bazılarıdır.

Yazarın birçok dile çevrilen eserleri olup Arapça kaleme alınan bu romanın başka bir dile çevirisi bulunmamaktadır. *Şeceratu'l-bu's* romanı, Tâhâ Hüseyin'in en önemli eserlerinden biridir. Bu eser günümüzde bile kültürel çevrede büyük bir ilgi görmüştür. Yazar bu eseriyle, dönemin Mısır toplumsal hayatının önemli bazı sorunlarına ışık tutmuştur. Tâhâ Hüseyin, dönemin Mısır sosyal hayatında sıradan, basit bir ailenin çektiği acıları, sıkıntıları ve ızdırabı eleştirel bir dille okuyuculara aktarır.²⁵⁸

Tâhâ Hüseyin, Hâlid'in babası Alî'nin kendi çıkarı uğruna gencecik iki insanın kararın hayat hikâyesine dikkat çeker. Ayrıca Alî'nin okullarda verilen eğitime karşı olan ve bu eğitimin çiftçi ailelerin çocukları için yapılmadığını, bunların nüfuzlu ailelerin çocukları için yapıldığı düşüncesini eleştirel bir dille anlatır. Yazar olay örgüsü içerisinde birtakım mesajlar verir ve insan davranışlarındaki bazı bozulmalara dikkat çeker.

²⁵⁸ "Rivayetu şeceretu'l-bu's, - Tâhâ Hüseyin", *Mevsua'tu ahdar li'l-kutub* (blog), 03 Mart 2021.

Yazar, şeyh karakteriyle insanların dini duygularının istismar edilmesi, Ali karakteriyle de bencil, kendi çıkarını düşünen, dinin evlilik anlayışını kendi menfaat ve zevkine göre yorumlayan bakış açılarını eleştirir. Tâhâ Hüseyin bu eleştiriye de sosyal bir çerçevede ve olay örgüsünde yer alan karakterler ve onların etrafında şekillenen olaylar bağlamında yapar. Yazarın olay örgüsü boyunca kendilerine yer verdiği karakterler, dönemin Mısır toplumunun içtimai, iktisadi ve kültürel değerlerini yansıtır.

Tâhâ Hüseyin, Hâlid'in yaşadığı toplumun sosyal eleştirisini ve yozlaşmış bakış açısını okurlara takdim eder. Babasının yaptığı yanlışın bedelini ödeyen Hâlid karakteriyle, geleneksel toplumlarda bazı evliliklerin amacına ve nasıl yapıldığına tanıklık ederiz.

Şeyhin kendi çıkarı uğruna şehre gönderdiği Hâlid'in şehir hayatının etkisiyle değişen sosyal hayatının ve dünya görüşünün değiştiğini görürüz. Hâlid, şehir hayatının kendisine sağladığı bu durumu kendi lehine çevirir. İstemeyerek ve gönülsüz bir şekilde sadece şeyhi istediği için içerisinden çıkmak mecburiyetinde kaldığı cahil toplumun örf ve adetlerini sürdürmek yerine krizi fırsata çevirir. Çocuklarının eğitime önem verir, onların eğitime devam edebilmeleri için eşinin ziynetini sattığını, Hâlid'in de daha önce pahalı kumaşlar giyerken onların eğitimi için bu anlamda kendinden ödün verip daha ucuz şeyler giymeye başladığını, çocukları eğitim için Kahire'ye göndermesi örnek olarak gösterilebilir. Aslında yazar bu durum ile eğitimin yanı sıra cahil, eğitimsiz, köyden çıkan bir insanın eğitilmemiş olsa da çevresindeki eğitimli insanların onun hayatına olumlu anlamda tesir edebileceğini göstermeye çalışır.

Bu asi şeytan gece gündüz Hâlid ve eşine 'Müdüre, mahkeme kadısına, merkez memuruna bak, biri oğlunu kadı olması için okutuyor, biri oğlunun mühendis olmasını istiyor, diğeri oğlunun doktor olmasını umuyor. Sizin oğullarınızla bunların oğullarının arasında ne fark var? Onlar hep birlikte ayakta kalıyorlar, sadece bu büyük memurların oğulları sizin dört tane evladınız varken onlar ayrılıp büyüüp gidecek değillerdir. Onlar hayata hep birlikte atıldılar, uzun yıllar boyunca ölene dek beraber yürüyecekler. Onlara ne oluyor ki sizden tabaka olarak ayrılıyor. Ölüm ve hayat arasında sizden farklı bir konumda oluyorlar!' diyordu.²⁵⁹

Tâhâ Hüseyin'in bu romanında şahıs kadrosu kalabalıktır. Ancak bununla beraber olay örgüsünde yer alan kahramanlar sade, halkın içinden gerçek dünyadan karakterlerdir. Romandaki olay örgüsü kahramanlar tarafından anlatılmayıp yazar tarafından anlatılmaktadır. Bununla beraber yazar, kişileri kendi aralarından konuşturmak ya da iç

²⁵⁹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 135.

monologlarla desteklemek suretiyle anlatımı zenginleştirir. Olay örgüsünün merkezinde babasının önce çıkarı uğruna arkadaşının kızı Nefise ile evlendirip hayatını çıkmaza soktuğu Hâlid'in, daha sonra Şeyh Mesûd'un kızı Münâ ile ikinci evliliğini yapması, bir süre sonra şehre taşınması ve buradaki şehir hayatına sağladığı uyum anlatılır. Yazar, olay örgüsünde yer alan diğer karakterleri ihmal etmez. Olay örgüsünde kendilerine yer verdiği diğer karakterlerin hayatlarının önemli kısımlarına geriye dönüş tekniği ile yer verip anlatımı zenginleştirir.

Yazarın herhangi bir âyeti, hadisi, şiiri, atasözünü, deyiimi, şarkıyı veya türküyü tamamen ya da mısralarından birkaçını metin içerisinde kullanmasına montaj tekniği denir. Bu tekniği kullanmadaki amaç, anlatımı zenginleştirmektir.²⁶⁰ Tâhâ Hüseyin, montaj tekniğine çokça yer verip anlatımını desteklemek veya zenginleştirmek istemiştir. Ancak yazarın bu tekniğe fazlaca müracaat etmesi okurları sıkılmaktadır. Tâhâ Hüseyin bu açıdan eleştirilebilir.

Alî bunları duyunca ayaklanmış, köpürmüştü. Biraz halim selim olmasaydı neredeyse kalkıp bir tane vuracaktı; bu adam şeyhe cüretkâr davranabileceğini zannediyordu. Kim şeyhe cüretkârlık yaparsa sonu hüsrân olur, bu adam Hâlid'e de dil uzatabileceğini zannediyordu. Eğer Allah Teâlâ 'Ama kim sabreder ve bağışlarsa, işte bu güçlü irade gerektiren işlerdendir.'²⁶¹ buyurmasaydı bu adamın ailesinin yanına eksiksiz dönmesine izin vermezdi.²⁶²

Kafile biraz ilerleyince şeyhe Alî'yi hatırlattılar. Hacca gelmediğini ve vedalaşmada bile olmadığını söylediler. İçlerinde birisi de, eğer onlar savaşa çıkmak isteselerdi elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah da onların sefere çıkmalarını istemedi, onları geri koydu. Onlara 'Oturun bakalım diğer oturanlarla beraber!' denildi.²⁶³ âyetini okumuştı.²⁶⁴

Tâhâ Hüseyin, olay örgüsündeki karakterler arasında çaresizlik, vefasızlık, hırs ve tutku gibi hislere yer vermiştir. Romandaki temel konu, Nefise ile Hâlid'in evlilikleri ve bu evlilikten dünyaya gelen çocukların aile içerisinde yaşadıkları ve aileye olan etkisi şeklindedir. Öyle ki bu yaşananlar Iızdırıp ağacı şeklinde ifade edilmiştir.

Güçlü bir olay örgüsüyle kaleme alınmış olan bu eser bireysel ve toplumsal içeriği ile harmanlanarak okurlara takdim edilmiştir. Bununla beraber olay örgüsünde birtakım

²⁶⁰ Ramazan Arslan, *Necip Mahfuz'un "Melhametu'l- Harafiş" Romanının Şekil ve Muhteva Açısından Tahlili* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 110.

²⁶¹ Şûrâ 42/43.

²⁶² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 77.

²⁶³ Tevbe 9/46.

²⁶⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 95.

eksikliklerin olduğu söylenebilir. Mesela Nefise'nin hastalığına sağlam bir gerekçe belirtilmemiştir. Cülnâr ile Sâlim'in sözlerinin bozulup yerine, Cülnâr'ın üvey kız kardeşi Tüfide ile Sâlim'in evlenmesi hadisesine geçişin çok iyi yapılmadığı ve eksik kaldığı söylenebilir.

2.9. Dil ve Üslûp

Dil, edebiyatın ham maddesi olan aktarmada ve haberleşmede bir vasıtaadır. Yazar bu vasıtayı kullanarak aktarmak istediği duygu ve düşünceleri bilinçaltı süzgecinden geçirerek okuyucunun daha iyi anlamlandırmasına olanak sağlamak amacıyla somut hale getirir. Roman yazarının asıl vazifesi ise dili daha işlevsel hale getirmesi, kendi zihin süzgecinden geçirdiği kelimelere yeni anlamlar yükleyerek çağrışım değeri yüksek yeni kelimeler meydana getirmesidir.²⁶⁵

Biçem (Üslup) ise dilin mecazi üstünlüğünü göstererek sanatçının duygu ve düşüncelerini zihinsel süzgecinden geçirerek dil dediğimiz malzemeyi özgürce yoğurması ve dile canlılık kazandırarak yeni bir ürün ortaya koyması demektir.²⁶⁶

Çetişli ise üslubu “Muhteva ve dil unsurlarının ferdi ve orijinal terkininde hayat bulmasıdır.”²⁶⁷ şeklinde tanımlamıştır.

Edebi dil ise bir milletin yazı ve konuşma dili ortaya çıktıktan sonra kültür dili olarak da adlandırabileceğimiz bir zeminde fazlaca hissedilen, bir tarafı ile itibari ve uçucu, bir tarafı ile hayatın gerçek değerleriyle bütünleşen estetik ve orijinal bir ifade biçimi şeklinde yorumlanabilir.²⁶⁸

Tâhâ Hüseyin'in bu romanında dili oldukça sade, üslubu yalın ve nettir. Edebiyat dilini kullanmıştır. Bu roman Arapçanın klasikleşmiş üslup ve ağır kullanımlarından uzak ve arınmış bir şekilde yazılmıştır. Yazar, okuyucunun romandaki olay örgüsünü en duru şekilde anlaması için çetrefilli bir dilden kendini soyutlamış, o çağın edebiyat dilini yani fasih bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Ancak her ne kadar halk diline yer vermeye özen gösterse de içinde doğup büyüdüğü bu olgudan kendini tamamen soyutlayamadığı görülmektedir. Romanda, Kahire veya Türkiye'deki Arap lehçelerinde de görülebilen bazı kullanımlara rastlanabilmektedir.

²⁶⁵ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 258.

²⁶⁶ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, 78.

²⁶⁷ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş/2*, 230.

²⁶⁸ Mehmet Önal, *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36 (Erzurum 2008): 25.

Romanda, az da olsa Fasih Arapça'da kardeş anlamındaki “ehun” kelimesinin, “hayyun” şeklinde halk dili ile kullanımına ve lehçelere has olan edatsız, vurgu ile soru cümlesi oluşturma olgusuna da rastlanmaktadır.²⁶⁹ “Kardeşinin hanımı idi (Kânet zevcu hayyike)...”²⁷⁰ “Şeyh topluluğa dönerek: ‘Yolunuz açık olsun hareket edin.’, ‘Seni yolculuktan önce göreceğiz Abdurrahmân?’ dedi. Abdurrahmân: ‘Hayır Efendim.’ dedi...”²⁷¹

Yazarın romanda sayfalar dolusu yazılabilecek olayları bir paragrafa veya birkaç cümleye sığdırması onun üslubunun yalın ve net olduğunu ortaya koyar.

Buna örnek olarak ta Hâlid ve Nefise'nin evliliğini örnek verebiliriz.

Sonra oğlunu sordu, mescitte buldular ve getirildi. Ona olaylar haber edilince utanarak şöyle dedi. Mademki bunu şeyhimiz emretmiş o zaman hayırlı olan budur. Aradan çok gün geçmeden bir gemi Abdurrahmân ve ailesini Kahire'ye doğru götürüyordu. Bir aydan daha az vakit geçmeden bir gemi Alî ve ailesini şehirlerine, kaldıkları şehre taşıyordu. Artık ailelerinin sayısı artmış ve 4 kişi olmuşlardı.²⁷²

Tâhâ Hüseyin'in üslubu daima berrak ve açıktır. Aklından geçenleri doğrudan yazıya naklederek duygu ve düşüncelerini en kolay haliyle aktarmaya önem vermiştir. Akıcı ve yalın bir üslubu olmasına rağmen romanda bazı yerlerde çok tekrara düşmüş, bahsettiği bir olayı defalarca farklı yerlerde zikretmiştir.

Alî ve Abdurrahmân'ın ticaretlerinin kötü gitmesinin sebebini şehirlerine gelip büyük işler kuran dış güçlere (ülkelere) bağlamaları ve bu yabancı insanlara da şeytan demeleri örnek verilebilir. (s.44,45,47,137)

Bu romanda dramatik üslubun etkisi oldukça hissedilmektedir. İnsanın kendi kendisiyle, toplumla, tabiatla üzücü neticelere neden olacak şekilde çatışma halinde aktarılmasıdır.²⁷³ Nefise'nin yaşadığı psikolojik buhran, ümmü Hâlid'in Nefise ve Hâlid in evliliklerine karşı takındığı tutum ve bu evliliğin gerçekleşmesini istemeyişi ayrıca Cülnâr'ın annesi Nefise gibi çirkin oluşu ve bu çirkinliğin bedelini kimsenin onu sevmemesi, değer vermemesiyle ödemesi, fiziksel çirkinliğini kendi içinde içselleştirmesi gibi çatışmalar dramatik üsluba örnek olarak gösterilebilir.

²⁶⁹ Mehmet Emin Efe, “Gökçe Arap Lehçesinde Fonetik ve Morfolojik Değişimler”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (27 Haziran 2025), 132. Ayrıca bkz; Memet Ak, *Mahalleli Arap Dialektinde Fiiller* (Ankara: Duvar Yayınları, 2021), 92.

²⁷⁰ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 84.

²⁷¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 41.

²⁷² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 17.

²⁷³ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 277.

Ümmü Hâlid bu duyduğu tüm duyguları kederleri hüznüleri içine gömdü. Zayıf kalbinin tahammül etmeye çalışacak kadar gücü kuvveti kalmamıştı. Oğlunun evliliğinin üzerinden biraz zaman geçmişti ki ümmü Hâlid kendisinde bir çökme hissetmişti. Hatta artık Kahire’den tiksiniyordu ve kocasına artık evine dönmek istediğini söylemişti. Evine geldiği vakit odasına kapanmış ve oradan çıkmamıştı ancak onu odasından çıkaracak şey kabirdi.²⁷⁴

“Bu sözler Nefise’nin kalbinde ancak düşman hançer saplasa o kadar acıtabilecek bir yara açmıştı. Hiçbir şey demedi. Sadece hıçkırığa hıçkırığa ağlayabilmişti. Odasına çekildi ve günlerce orada kaldı.”²⁷⁵

Anlatıcı yani Tâhâ Hüseyin, olay örgüsünü anlatırken bazı yerlerde tek bir cümleyle anlatılacak şeyi sözü gereksiz bir şekilde uzatıp anlatmıştır. Bu durum roman üslubuyla çeliştiği gibi sözü uzatmaktan başka bir şey değildir.²⁷⁶ “Kahire’den bayadır gelen yeni bir icat olan demir üzerinde giden önünden duman çıkartan toz kaldıran etrafındaki havayı gürültü, cızırtı ve ısıyla delen tren diye isimlendirdikleri demir yığınının binildiği takdirde aradaki mesafe bir saate veya daha az bir zamana düşerdi.”²⁷⁷

Tâhâ Hüseyin’in romanda sık sık kullandığı anlatım tarzlarından bir diğerinin de eleştirel stil olduğunu görmek mümkün. Eleştirel stilde sanatçı kişileri ve olayları eleştirerek, onlara belirli bir bakış açısıyla değerlendirerek yer verir.²⁷⁸ Aile içi ilişkilerin, köy insanının, toplumsal ve kültürel değerlerinin ve geleceklerinin bilhassa kadının toplum içindeki yerinin ve kültürel sakinliğinin tenkitini yapar.²⁷⁹

Yazar kişileri, olayları ve düşünceleri eleştirerek aynı zamanda bu üslupla da toplumsal eleştiriyi de derin bir şekilde yapar. Yazar bu romandaki karakterlerin kültürel seviyelerini göz ardı etmiştir. Tâhâ Hüseyin romandaki Zübeyde karakteri aracılığıyla, onun ağzından Nefise ve iki kızının mutsuzluklarının ve başlarına gelen bu kötü olumsuzlukların şeyh ve ona bağlı kişiler yüzünden olduğunu söyler. Zübeyde, aynı zamanda Şeyh ve müritlerinin ibadetlerine önem verdiğini ama çevrelerindeki yardıma ihtiyacı olan insanlara el uzatmadıklarını, kendilerini cennetlik saymalarını da eleştirmektedir. Yazarın Zübeyde’nin ağzından değindiği bir diğer konu kadınların özgürlüğü konusudur. Çünkü bu romandaki tüm kadınların ne eşleri ne de aileleri üzerinde herhangi bir yetkisi yoktur. Onların görüşleri pek te önemsenmez. Yukarda

²⁷⁴ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 23.

²⁷⁵ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 29.

²⁷⁶ Er, *Tâhâ Hüseyin ve Üç Romanı (Du’âu’l-keravân, Edib, Şeceratu’l bu’s)*, 204.

²⁷⁷ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 104.

²⁷⁸ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 281.

²⁷⁹ Er, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, 261.

dediğimiz gibi bu düşünceler Tâhâ Hüseyin'in düşünceleridir. Çünkü Zübeyde karakteri okumuş ve bilgili bir kadın değildir. Bu konuşmayı yapacak düzeye sahip biri hiç değildir.

Zübeyde: Ben anladım ki kadınlar nimet nankörü, güzellik düşmanındırlar. İyiliği heba eder, onlara iyilik yaparsınız sevinir sonra hemen unutulur. Onlar size ne iyi söz söylerler ne de sizden güzellik bilirler. Ama onlar buna rağmen kötülük besler, şerleri söylerler. Bir kadının kocası, büyük ya da küçük bir sebepten dolayı onun canını yaksa, eşinin ona olan sevgisini, şefkatini, önceden yaptığı iyilikleri unutturur ve onu kötülemeye başlar. Onların en büyük suçu ve günahı bu itaatsizlikleriydi. İtaatsizlik ve nankörlükten daha büyük günah var mı? İşte bu yüzden kadınlar ateşe gidecek ve oradakilerin büyük bir çoğunluğunu oluşturacak...

Zübeyde gülerek: Tabi siz erkeklerin çoğu Cennete, azı da Cehennemdedir; çünkü sizde itaatkârlık yaygındır, günaha düşme nadirdir, çünkü siz kimseye eziyet etmez, kimseye hoşlanmadığı bir şeyi yapmazsınız. Siz şerhsiz safi katıksız hayırlısınız ve acielmasız halis balsınızdır; Eşlerinize azap etmeniz, onları yormanız (hırpalamanız) ise kesinlikle onları edeblendirmek içindir.²⁸⁰

“Zübeyde: Bilmiyorum, ama Nefîse'nin aklını yitirmesi kendi suçu değil, buna istemediği evlilik ve alışık olmadığı bu durumlar sebep oldu. Allah Ümmü Hâlid'e rahmet etsin o eşine demişti ki: Eğer bu evlilik gerçekleşirse tek getirisi evine İzdırap ağacı dikmek olacaktır.”²⁸¹

Şeyhin yanına gidiyor, zikir halkasına katılıyor, Kur'ân okuyorsunuz ve (umuyorum ki)Cennetlik oluyorsunuz. Ama siz bu acıyı, kederi, helak edecek kasveti görüyorsunuz ve onlara yardım eli uzatmıyor, iyilik yapmıyorsunuz. Yeni bir acı, sefalet eklemektense çekinmiyorsunuz, Bunları demiş, daha fazla devam edememişti; çünkü kelimeler boğazında düğümlenmiş, gözyaşları damla damla yüzüne boşalmıştı.²⁸²

Dil ve üslup bakımından değineceğimiz bir diğer hususta Tâhâ Hüseyin'in olay örgüsünü aktarırken konuları âyetlerle desteklemesidir. Aldığı eğitiminde etkisiyle romandaki dindar karakterlerin konuşmalarını yer yer âyet ve hadislerle aktarmıştır. Tâhâ Hüseyin bunu uygulamada ve kullanmakta oldukça başarılı bir yazardır.²⁸³ “Bana yaklaştı, ‘Bir ülkeyi helak etmek istediğimizde oranın şımarmış yöneticilerine emirler veririz; onlar ise orada günah işlemeye devam ederler, sonuçta o ilke helaka müstahak olur, biz de oranın altını üstüne getiririz.’²⁸⁴ âyetini okuyarak kafamı okşadı.”²⁸⁵

²⁸⁰ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 81-82.

²⁸¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 82-83.

²⁸² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 84.

²⁸³ Er, *Tâhâ Hüseyin ve Üç Romanı (Du'âu'l-keravân, Edib, Şeceratu'l bu's)*, 246.

²⁸⁴ İsrâ 17/16.

²⁸⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 47.

Ev sahibini rahatlatmak adına şeyh müritlerini şehire dağıtmıştı. Çünkü sayıları tek bir eve sığamayacak kadar çoktu, ama şeyhin her zaman yanında olmak isteyen beş, altı dostu onunla birlikte kalmıştı. Abdurrahmân şeyhin tüm müritlerini evinde misafir etmek istemiş ama şeyh buna kesin bir şekilde karşı çıkmıştı ve ‘Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği şeyle yükümlü kılmaz.’²⁸⁶ demişti.²⁸⁷

Romanda çoğu yerde Kur’ân-ı Kerîm’den alıntı yapılmasının yanı sıra, Kur’ân-ı Kerîm’in ruhuna uygun olan veya onun âyetlerinden bazılarını okuyucuya çağrışım yaptıran cümlelere de sıklıkla rastlanmaktadır.²⁸⁸ “Şeyhin, Mesûd’u kendisine karşı uyardığı vakit, Alî’nin biraz içten içe kızması ve tedirgin olması da uzak bir ihtimal değil ama bu bir zandır. Bundan Allah’a sığınırım. Bazı zanlar günahtır.”²⁸⁹

Burada yazar, roman karakterinin diliyle “Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Kuşkusuz bazı zanlar günahtır.” ayetine²⁹⁰ göndermede bulunmaktadır.

2.10. Anlatım Teknikleri

Anlatma sanatına dayalı metinlerde yazar, ifade etmek istediklerini bir takım anlatım teknikleri kullanmak suretiyle gerçekleştirir. Anlatım teknikleri, yazarın duygu düşünce, hayal, bilgi gibi kısaca ifade etmek istediklerini okura aktardığı en mühim vasıtalarındandır.²⁹¹ Anlatma esasına bağlı türlerde yazar, kaleme aldığı eserinin maksadına uygun olan anlatım tekniklerini tercih ederek mesajını okuyucuya ulaştırır.

Tâhâ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s* adlı bu eserinde bazı anlatım tekniklerine yer vererek anlatımını zenginleştirir. Yazarın romanda yer verdiği bazı anlatım teknikleri şu şekildedir:

2.10.1. Flashback- geriye dönüş tekniği

²⁸⁶ Bakara 2/286.

²⁸⁷ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 55.

²⁸⁸ Er, *Tâhâ Hüseyin ve Üç Romanı (Du’â’l-keravân, Edîb, Şeceratu’l bu’s)*, 250.

²⁸⁹ Hüseyin, *Şeceratu’l-bu’s*, 76.

²⁹⁰ Hucurât 49/12.

²⁹¹ Mustafa Karabulut, “Yusuf Atılğan’ın ‘Aylak Adam’ Romanında Anlatım Teknikleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1 (Winter 2012), 1376.

Zaman kurgusuyla alakalı olan sinemadan edebiyata aktarılan bu teknikle anlatıcı, şimdiki zamandan geçmiş zamana dönerek olay örgüsünde kendisine yer verilen kahramanların geçmişinde yaşadığı hadiseleri anımsatır.²⁹²

Geçmiş zaman dilimi romanı besleyen zaman dilimi olup²⁹³ anlatıcı yazar zihnindeki hadiseleri aktarmak için geriye dönüş tekniğini kullanmıştır. Bu sebeple olay örgüsü anlatılırken sıralı bir anlatım görülmez ve romanda klasik bir metin sıralama planı dediğimiz giriş, gelişme ve sonuç planına uyulmaz. Bu teknikle romanda zamanı genişletme hedeflenmiş ve durağanlıktan uzak durulmaya çalışılmıştır.

Tâhâ Hüseyin, bu romanda geriye dönüş tekniğine başvurup bununla zamanı genişletmeyi ve anlatımı güçlendirmeyi amaçlamıştır. Yazar, Ebû Hâlid ve Ebû Sâlih'in ticaret arkadaşlığı ve çocuklarını evlendirme hususunu geniş bir şekilde ele aldıktan sonra onların çocukluğuna, gençliğine, nasıl bu ortama geldiklerini aktarır. "Ebû Sâlih'e gelince Kahireli biridir. Aynı zamanda Ebû Sâlih geçen asrın ortalarında Mısırlılara hürriyetleri iade edildiği ve maddi güçleri kendilerine bir refah imkânı sunduğu vakit yavaş yavaş durumları ortaya çıkan orta halli kimselerdendir..."²⁹⁴ "Ebû Hâlid Güney Mısırdaki köylerden birinde büyümüştü. Çiftlik hayvanları ticareti yapan ve bundan da güzel kâr eden bir ailede yetişmişti."²⁹⁵

2.10.2. Diyalog tekniği

En az iki insan arasında gerçekleşen karşılıklı konuşma yöntemine diyalog²⁹⁶ veya hıvâr denilir. Bu teknik, roman ve hikâye gibi kurmaca bir nitelik taşıyan anlatma esasına dayalı metinlerde olay örgüsü omurgasının vazgeçilmez unsurlarından biri olarak kabul edilir. Romana birçok açıdan renk katan bu teknik aynı zamanda anlatımı da güçlendirir. Temel işlevi gizli olanı aşikâr kılmak, soyut olanı somutlaştırmak olan diyalog tekniğinin²⁹⁷ bazen uzun cümlelerle kullanıldığı ve uygulandığını görmekteyiz.

Bu sırada hizmetçi kahve ile yanlarına geldi ve servis etti. Büyük bir sakinlik iki üç kelimenin geçtiği büyük bir sessizlikle kahvelerini yudumladılar. Alî aniden şöyle bir soruyla arkadaşına yöneldi.

-Zikirden önce şeyhin bize söylediği şey hakkındaki görüşün nedir, bundan ne çıkardın?

²⁹² Karabulut, "Yusuf Atılgan'ın 'Aylak Adam' Romanında Anlatım Teknikleri", 1384.

²⁹³ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, 244.

²⁹⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 10.

²⁹⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 12.

²⁹⁶ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş/2*, 125.

²⁹⁷ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, 266.

-Abdurrahmân gülümseyerek ben, oğlunun şu an yaşadığı hayattan şeyhin çekindiğini anladım. Din işlerinde dalmaktan alıkoymak amacıyla dünyaya yönelmesi için evlendirmen gerektiğini anladım. Çünkü senin oğlun şeyh olmak için değil senin gibi tacir olmak için yaratıldı. Tabiatı buna uygun. Beni de sana yardım etmekle sorumlu tuttuğunu anladım. İstedığın zaman ben bu yardıma hazırım.

-Bana neye, ne ile yardım edeceksin?

-Bilemiyorum ama şeyh genelde insanlara anlaşılmayan nasihatler veriyor. Eğer ben seni kırmayacağımı bilseydim, paraya ihtiyacın var mı diye sorardım.²⁹⁸

“-Yarın ben gelene kadar çıkma dedi.

Çocuk:

Niçin?

Alî:

-Sana ihtiyacım var.

Çocuk:

-İkindiyi kıldıktan sonra gelsem olmaz mı?

Alî:

-Sabah namazını kılar kılmaz sana ihtiyacım var dedi ve yanından gitti.”²⁹⁹

2.10.3. Tasvir

İnsan, doğa, eşya veya mekânın kelimelerle betimlenmesine, adeta görünür kılınmasına, okurun gözünde ve hafızasında canlandırılmasına tasvir denilir.³⁰⁰

Tasvir, anlatım esasına dayalı türlerin kurmaca dünyasında yer alan şahıs, zaman, vaka, mekân gibi unsurları, sanatın sağladığı imkânlardan istifade ederek görünür kılmaktır.³⁰¹

Tâhâ Hüseyin bazı tasvirlerini detaya boğar ancak bu husus kahramanların o anki durumlarının okurun zihninde kolay bir şekilde canlanmasını sağlar.

Hala Nefise ağlamaya ve ataklarına devam ediyordu sonra titremesi hafifliyor, gözyaşları diniyor, inlemeleri kesiliyordu. Bu hali gece ilerleyene kadar devam etmişti. Sonra Nefise'nin gücü, kuvveti tükenmiş, yerinde bir süre hareketsizce oturmuş sonra da devrilmiş bir bina gibi yanı üstüne yatmıştı.³⁰²

²⁹⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 13.

²⁹⁹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 22.

³⁰⁰ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş/2*, 123.

³⁰¹ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, 210.

³⁰² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 36.

Yazar bir başka tasvirinde treni tek bir kelimeyle tanımlamak yerine sözü uzatma yoluna gitmiştir: “Kahire’den bayadır gelen yeni bir icat olan demir üzerinde giden önünden duman çıkartan toz kaldıran etrafındaki havayı gürültü, cızırtı ve ısıyla delen tren diye isimlendirdikleri demir yığına binildiği takdirde aradaki mesafe bir saate veya daha az bir zamana düşerdi.”³⁰³

2.10.4. İç çözümleme

İç çözümleme, roman ve hikâye gibi anlatı türleri içerisinde karakterlerin iç dünyasının, duygu, düşünce ve hayallerinin dile getirildiği bir anlatım yöntemidir.³⁰⁴

Üçüncü tekil şahsın hâkim bakış açısıyla kaleme alınan hikâye ve romanlarda daha çok kullanılmaya uygun bir anlatım tekniğidir. Zira hâkim anlatıcıdan karakterlerin iç dünyalarına hâkim olması, kahramanların duygu ve düşüncelerini okura yansıtması beklenir. İç çözümleme tekniğine psikolojik yönü olan romanlarda daha ziyade yer verilir.³⁰⁵

Bu teknik karakterlerin tanıtılmasına fayda sağladığı gibi anlatımın gerçekçi bir zemine oturtulmasına da katkı sağlar.

Şeytan Hâlid ile uğraştığı kadar Nefise ile de uğraşıyordu. Ama farklı bir şekilde, şeytan onu günah işlemeye ya da fitneye sebep olmaya çağırıyordu. Ona yüzünü her gördüğünde yüzünün çirkinliğini hatırlatıyor sonra da güzel, alımlı kızları aklına getiriyordu. Kalbine eşinin onların hayalini kurduğunu, onları düşündüğünü, onlara kavuşmayı umduğunu düşürüyor ve arkadaşlarının, akranlarının, akrabalarındaki kadınların bir daha evlenmeye ve eve kuma getirmeye eşini teşvik ettiklerini fısıldıyordu. Sonra ona kumaların hayatını, çıkacak iğrenç kini, en küçük şey de yarışmalarını, aralarındaki haset ve entrikaları, eşini sürükleyecekleri utanç ve günahı tasvir ediyordu.³⁰⁶

“Abdurrahmân hayatı boyunca bu hafta mutlu olduğu kadar hiç mutlu olmamıştı. Ancak şeyh ve müritleri Kahire’den ayrılınca da hayatında hiç bu kadar üzülmemişti...”³⁰⁷

³⁰³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 104.

³⁰⁴ Karabulut, “Yusuf Atılğan’ın ‘Aylak Adam’ Romanında Anlatım Teknikleri”, 1379.

³⁰⁵ Ahmet Mocan, “Yalnızız’da Anlatım Teknikleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7/3 (Ankara 2012), 1838.

³⁰⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 35.

³⁰⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 57.

2.10.5. Montaj tekniği- çağrışım

Herhangi bir anlatım türünde yazarın, âyet, hadis, şiir, atasözü, deyim, şarkı veya türkünün bir kısmını ya da tamamını alıp metin içerisinde kullanmasına montaj ya da çağrışım tekniği denilir.³⁰⁸ Bu yöntemin tercih edilmesinin nedeni yazardan yazara değişkenlik gösterirken kimi yazarlar, anlatımı zenginleştirdiği için tercih eder.³⁰⁹

Roman yazarları, çağrışım tekniğinden romanın genel kurgusunu ve kompozisyonunu kurmak maksadıyla yararlanırlar. Tâhâ Hüseyin *Şeceratu'l-bus* adlı bu romanında montaj tekniğine çokça müracaat etmek suretiyle Kur'an-ı Kerim'den âyetleri hatırlatmaktadır. Yazarın bu tekniğe çokça başvurması onun Kur'an-ı Kerim'e olan vukufiyetini de gösterir.

Ali bunları duyunca ayaklanmış, köpürmüştü. Biraz halim selim olmasaydı neredeyse kalkıp bir tane vuracaktı; bu adam şeyhe cüretkâr davranabileceğini zannediyordu. Kim şeyhe cüretkârlık yaparsa sonu hüsrân olur, bu adam Hâlid'e de dil uzatabileceğini zannediyordu. Eğer Allah Teâlâ 'Ama kim sabreder ve bağışlarsa, işte bu güçlü irade gerektiren işlerdendir.'³¹⁰ buyurmasaydı bu adamın ailesinin yanına eksiksiz dönmesine izin vermezdi.³¹¹

"Bu esnada Hâlid 'İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu.' ayetini³¹² okuyarak ayağa kalktı."³¹³

Ayrıca yazar şiir yoluyla da bu tekniği kullanarak anlatımı zenginleştirir. Romanda İbnu'l Farid'in Kaside-i Tâiyye'sinden bir beyit vererek insanın nefsinden sıyrılarak Allah'a yaklaşması, manevi yolculuk ve hakikatin idraki gibi ince mesajlar vermesi onun bu teknikleri ustaca işlediğinin göstergesidir. "Biraz sonra kahveler ve tütsü gelmişti, Şeyh Medkur'un sesi gecenin sakinliğinde İbnu'l'Farid'in güzel şiiriyle yükseliyordu.- سائق الأظعان يطوي البيدَ طَيَّ (Ey çölleri hızlı bir halde geçen mahfe sürücüsü.)"³¹⁴

³⁰⁸ Dindaroğlu, *Tâhâ Hüseyin'in Du'a'u'l-kerevân Adlı Romanının Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi*, 115.

³⁰⁹ Arslan, *Necip Mahfuz'un "Melhametu'l- harafiş" Romanının Şekil ve Muhteva Açısından Tahlili*, 110.

³¹⁰ Şûrâ 42/43.

³¹¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 77.

³¹² Rum 30/41

³¹³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 92.

³¹⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 41.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ROMANIN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Hikâye ve roman gibi sanat eserlerinde işlenen konunun anlam cihetinden ortaya koyduğu temel yönelim olan tema, edebiyat yazarlarının eserlerini ele alırken işledikleri ana fikirdir. Romanın mevzu, yazarın olayları ve nakletmek istediği soyut veya somut iletinin okurlara aktarılması esnasında kullandığı tekniktir. Tema ise eserin ana omurgasını teşkil eden konunun, edebiyatçının duygu ve düşünceleri aracılığıyla ortaya koyduğu bir sentez olup eserinin esas amacını ifade eder. Konu romandan önce mevcut olup yazar objektif bir şekilde var olan bu konuyu kendi özgün üslûbuna göre işleyerek subjektif hale dönüştürür. Yazarın hayat görüşü, inancı, eğitim ve kültür seviyesi, karakteri, yaratılışının yanı sıra içtimai-iktisadi durumuna göre öznel bir şekilde değerlendirmesi temayı oluşturur.³¹⁵

Edebiyatçıların eserlerini ele alırken tercih ettikleri konular, hayat tarzları, inançları ve dünya görüşleri ile sosyo-ekonomik durumları gibi birçok durumdan etkilenmeleri olağandır. Her yazar gibi Tâhâ Hüseyin'in de eserlerini aktarırken tüm bu durumlardan etkilenmiş olması pek olağandır.

Aile içi ilişkiler, köylü halkın sosyo-kültürel değerleri, inançlarını ve geleneklerini ve bilhassa kadınların toplumdaki konumunu eleştirel bir dille ele alır.

Romanda birbirinde farklı konulara yer verilmiştir. Din adamlarının topluma etkisi ve hayatlarını onların görüşlerine göre şekillendirmesi romanda öne çıkan temalardan biridir. Bunun yanı sıra romanda kuşaklar arasındaki değişim, Mısır toplumunda kadının yeri, toplumsal yozlaşma, eğitim, köy-şehir hayatı ile çirkinlik-güzellik, mutsuzluk-mutluluk gibi soyut kavramlara yer verilir.

Selim ile fikirlerinde durağan ve mutaassıp bir zihniyet temsil edilir. Kuşaklar arasındaki kültürel farklılıklara da değinir. Mesela Alî ve Abdurrahmân gibi birinci kuşak temsilcileri herhangi bir anlaşmazlık durumunda şeyhe başvururken, üçüncü kuşak diye niteleyebileceğimiz Hâlid ve Selim'in çocuklarından, Hâlid'in oğulları Selîm ile

³¹⁵ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 121.

Tüfide'nin evliliklerine karşı çıktıklarında babaları onları ikna etmek için beraber çalıştığı bir arkadaşından onları ikna etmesi için yardım istemiştir. Mesela herhangi bir eğitim almamış olan küçük yaşta Cülnâr ile sözlendirilen Salîm, bu duruma karşı çıkmış ve sözü bozmuştur. Hâlid ve Selim ise ikinci kuşak diye adlandırılabilir.

Romanda, Mısırdaki kuşaklar arasındaki sosyal hayat ele alınarak ve onda meydana gelen değişim aktarılır.

3.1. Din Adamlarının Topluma Olan Etkisi

Şeyhler ile din adamları, müridlerini ve toplulukları Hz. Peygamber'in izinden gitmeye yönlendirmekte; Allah'a karşı muhabbet geliştirmelerini sağlamak ve nefislerini arındırma usullerini öğretmek yoluyla onları Allah'a sevdirmektedir.³¹⁶

Mürîd; sözlükte irâde eden, buyuran, bir şeyhe veya zata bağlı olan kimse demektir. Müridler şeyhin ilk dersi vermesiyle tarikata girerler. Şeyhleriyle olan irtibatlarını devam ettirmek ve sorunlarını şeyhle konuşmak ve son olarak onun ikazlarına uymak zorundalar.³¹⁷

Buna en iyi örnek şeyhin Hâlid ile Nefise'nin evliliklerini salık vermesi ve bu evliliğin iki kuşak boyunca bir ailenin mutsuzluğuna sebep olması gösterilebilir. Aynı şeyh, bu ilk evlilikle Hâlid'in mutsuzluğuna neden olurken Hâlid'in, Münâ ile evliliğinde ise onun mutlu bir hayata adım atmasına zemin hazırlar. Daha sonra ona kasabada iş bulur ve kendi çıkarları doğrultusunda onu kasabaya gönderir.

3.2. Büyük Şeyh ile Oğlu Şeyh İbrahim Arasındaki Fark

Büyük Şeyh ile Küçük Şeyh yani Şeyh İbrahim arasında din ve dünya işlerine bakış ve meyil hususunda bir takım farklılıkların göze çarptığını söylemek mümkündür. Mesela Büyük Şeyh her ne kadar torpille kamuya işçi koysa da onun hem dünyaya meyil hem de nüfuz alanını genişletme açısından Şeyh İbrahim gibi hırslı ve planlı hareket etmediğini görüyoruz.

Hâlid'in Münâ ile evlendirilmesinden sonra Şeyh İbrahim'in Hâlid'i şehre göndermesinin arka planında aslında nüfuzunu genişletme düşüncesi vardır.

³¹⁶ Öngören, "Şeyh", 39/50-52.

³¹⁷ Tathlıhoğlu, "Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış", 118-119.

Akşam olmadan şeyhin yanına gitmişler ve durumlarını anlatmışlardı. Bir anlık sessizlikten sonra şeyh ‘İnşallah söylerim. Ancak işiniz olana kadar kimseye hiçbir şey bahsetmeyin’ demişti. Bir kaç gün geçmişti ki Ali’nin kalbi mutluluk ve sevinçle dolmuş, içecekler dağıtılmış zengin fakir herkes kana kana içmişti... Selim müdürlükte vekil ve müdür arasında gidip gelen bir kâtip, Hâlid ise şeriat mahkemelerinde kadı ve müftü arasında gidip gelen bir kâtip olmuştu. Yetkililerden evlilik ve boşanma belgelerini alıyordu. Her birine aylık dört cüneyh maaş bağlanmıştı.³¹⁸

Şeyh bu işi bulurken ve bu iş için Hâlid’i seçerken sadece onu ve ailesini düşünmüyordu, aynı zamanda kendini ve tarikatını da düşünüyordu. Hâlid’i çalışması için göndermek istediği şehir, etraftaki şehirlerarasında kendisine teveccüh etmeyen tek şehirdi. Bayramlarda hediyeler göndermezler, ordan kafiler gelmezdi. Ne fakirlerinden ne de zenginlerinden kendi nafakası ya da şeyhin nafakasıyla, onunla hacca gitmek isteyen kimse çıkmamıştı. Şeyh binekler üstünde müritleriyle uğrasa ya da Nil’den geçerken uğrasa şeyhe aldırış etmezlerdi. Oradan geçerlerken şeyh Zehebiyyesinden inmez, onu takip eden gemilerdeki müritleride inmezdi. Hatta şehir ahalisi bu yolculara saldırırdı. Şeyh, kimsenin gemilerden inmesini ve başlarına bir şey gelmemesi için o şehire demir atmalarını da istemezdi. Bunun sebebi aslında o şehrin ve civar köylerinin şeyhleri ya da etrafında toplandıkları, onunla övündükleri ve musibetlerde sığındıkları bir tekkelerinin olması, diğer şeyhlere ve tekkelere karşı onun yanında yer almaları idi.³¹⁹

3.3. Tâhâ Hüseyin’in Tasavvuf Düşüncesi

Tâhâ Hüseyin’in dine bakışı ve mesafesi bu alanla uğraş veren hemen herkesin malumudur. Tâhâ Hüseyin’in dini düşüncelerinin bu yönde şekillenmesine neden olan gelişmelere yazarın hayatı bölümünde değindik. Tekrara düşmemek adına burada söz konusu gelişmeleri bir daha ele almadık.

Romanda yazarın tasavvufa dair düşüncelerini detaylı bir şekilde görmek mümkündür. Tâhâ Hüseyin, müridlerin şeyhlerini asla sorgulamadıklarını, isteklerini emir telakki ettiklerini, onların gaybı bildiklerini vs. şeklinde ele alır ve bunu romanda ustaca işler. Mesela Hâlid’in hem Nefise ile hem de Münâ ile olan evlilikleri bu minvalde zikredilebilecek örneklerdir. Hâlid hem Nefise ile hem de Münâ ile evliliği kendi istediği için değil Şeyhi tavsiye ettiği için evlenmiştir.

³¹⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 54.

³¹⁹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 103.

Nefise menfi fiziksel özelliklerinin yanında ruhsal bunalımları olan bir kadındır. Bunu Şeyh ve diğerleri de bilmektedir. Ancak -burada Ebu Hâlid'in bu evlilikten arzu ettiği maddi beklentilerini ayrı tutarsak- Şeyhin bu isteği ilahi bir emir şeklinde algılanır. Bu örneğin bir benzerini de aynı Şeyh'in, Hâlid'in Münâ ile evlenmesini tavsiye ettiğini duyan Hacı Mesud bu duruma çok sevinmiş ve sevinçten gözyaşlarını tutamamıştır. Oysaki Münâ o sıralar çocuk yaştadır.

Nefise ile Hâlid'in evliliği üç kuşağın hayatının mahvolmasına neden olmuştur. Bu evlilik de tarikat şeyhinin bir tasviyesi neticesinde gerçekleşmiştir.

Bize şeyhin dikkatini ölçmek düşmez. Şeyhlerimizi konuşurken, Kur'an tilavet ederken, hadis rivayet ederken duyduğumuz vakit, şeyhlerimizin dikkatini sorgulamak bize düşmez. Onların ufukları bizim ulaşamayacağımız kadar yüksektir. Eğer irade ettikleri şeyin hakikatini anlayabilsek aynı onlar gibi şeyhler oluruz. Sen biliyorsun bu hususta bize bir ruhsat verilmedi.³²⁰

“Şeyhin müritlerinin ve talebelerinin herhangi bir işi gizli kalmaz”³²¹ “Hangimiz şeyhin emrettiği şeye itiraz edebiliriz ki? Hangimiz Allahın seçmediği şeyi kendimiz için seçebiliriz ki?”³²²

3.4. Kuşaklar Arasındaki Değişim

Yazar romanda üç kuşak arasındaki değişimi ele almaktadır. Birinci kuşak dediğimiz Alî ve Abdurrahmân, bir işe girerken bunu mutlak surette şeyhleri ile istişare ederek ve onun rızası doğrultusunda hareket ederler. İkinci kuşağın temsilcileri olan Hâlid ile kuzeni Selîm'in üçüncü kuşak olan çocukları, aile tarafından kendilerine dayatılan ve hoşlarına gitmeyen bir durumu ya da fikri kabul etmeyip kendi kararlarını vermektedirler. Mesela bu duruma örnek olarak Selîm'in oğlu Sâlim'in, Hâlid'in kızı Cülnâr ile küçük yaşta yapılan nişanı bozar. Yine Hâlid'in çocukları, Selîm'in Cülnâr ile nişanı bozduktan sonra diğer kız kardeşleri olan Tüfide ile nişanlanmasına kesin bir şekilde karşı çıkarlar.

Salim, kendi babasına karşı, ayakkabıcılıktan vazgeçip kendi kararını verdiğiinden beri, birgün babasına şöyle dedi:

-Bana Cülnâr hakkında konuşma, çünkü onu istemiyorum, onunla evlenmek aklımın ucundan bile geçmedi. Babası ona:

-Ama ben onu senin için istedim dedi.

³²⁰ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 14.

³²¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 15.

³²² Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 16.

Salim:

-Ama ben sana yetki vermedim diye karşılık verdi.

Babası:

-Ama annen bu evlilik için ısrar etti, bu yüzden seni düşündüm dedi.

Salim:

-Annem sana ısrar etti, ama bana değil diye yanıtladı.³²³

3.5. Çok Evlilik

Romanda dikkat çeken temalardan biri de birden fazla evlilik hususudur. Mesela Hâlid'in babası Ali ve oğlu Hâlid bu anlamda söz konusu tema için birer iyi örnektir. Ebu Hâlid, eşi Ümmü Hâlid vefat ettikten sonra birçok evlilik yapmıştır. O kadar evlilik yapmıştır ki bu boşadığı kadınların nafakası altında adeta ezilmiş ve oğlu Hâlid ile yeğeni Selim ona maddi destek de bulunmuşlardır.

Ebu Hâlid, eşi Ümmü Hâlid vefat ettikten sonra sekiz defa evlenmiştir. “Kendine genç bir eş almayı aklından çıkaramamıştı. Zeynep'i zaten boşamamış mıydı, evinde sadece Hatice, Mahbube ve Ümmü Halid'in hatırası vardı, dördüncüyü almak hakkıydı. Dördüncü eş için arayışa koyulmuş ve şehirdeki tacir arkadaşlarından birinin kızını bulmuştu.”³²⁴ “Sekizinci karısıyla yeni evlenmişti. Bu sefer eşi yirmisine ulaşmamış genç bir kızdı.”³²⁵

“Hâlid de Nefise rahatsızlandıktan sonra Büyük Şeyh'in yönlendimesi doğrultusunda Münâ ile evlenmiştir. “Hâlid, yeni hayatında mutlu ve huzurluydu. Münâ ile evlendiği, Hacı Mesûd'a damat olduğu vakit kendisine sunulan nimetlerden dolayı çok mutlu olmuştu.”³²⁶

3.6. Mısır Toplumunda Kadın

Orta Doğulu kadınların statü olarak erkeklerle aynı haklara sahip olmak şöyle dursun, Batılı kadınlarla bile aynı statüde olmadıkları söylenebilir. Bölge kadınları dikte rejimlerden fazlasıyla nasibini almış ve kendilerini ifade etme noktasında kamusal alanda

³²³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 130-131.

³²⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 65.

³²⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 65.

³²⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 103.

varlıklarını ispatlamakta oldukça zorlanmışlardır. Orta Doğuda kadınlar, Batının yüzyıllar önce aştığı problemlerle hala boğuşmaktadırlar. Erkeğin çokeşliliği, başörtüsü, hatta yakın dönemde Arabistanda kadının araba sürmesine izin verilmesi meseleleri örnek olarak gösterilebilir.³²⁷

Romanda dolaylı olarak da olsa ele alınan konulardan bir diğeri de dönemin Mısır toplumunda kadınların yeri meselesidir. Roman boyunca kadının, muhatap olduğu birçok konuda ne evliliğinde ne de diğer konularda fikrine asla başvurulmamıştır. Kadın birçok hadisede edilgen bir konumda olup olaylardan olumsuz etkilenmektedir. Bu duruma örnek olarak da Hâlid'in hem Nefise hem de Münâ ile evliliklerinde, Selîm ile Cülnâr'ın nişanı ve nişanın bozulması hadisesinde, Tüfide'nin üvey ablasının eski nişanlısı ile evlenmesi gibi hadiselerde kadınların fikirleri asla sorulmamıştır. “Sâlim Tüfide ile evlenmiş, Cülnâr da Alî ile evlenmişti... Bu evlilikler Tüfide'ye ve Cülnâr'a sorulmamıştı.”³²⁸

3.7. Toplumsal Yozlaşma

Dönemin Mısır toplumunda hemen her anlamda ahlakî bir yozlaşmanın varlığını görmek mümkündür. Mesela bu hususlar dönemin roman yazarlarınca ele alınmış ve bu durumlar eleştirilmiştir. Cemâl el-Gîtânî, *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir (Değişime Bakış Risalesi)* isimli romanında kapitalizm'in Mısır içtimai bünyesinde meydana getirdiği değişim ve yozlaşmayı ayrıntılı bir şekilde gözler önüne serer.³²⁹

Bu duruma en iyi örnek öncelikle Hâlid ile kuzeni Selîm'in, tarikat şeyhinin vasıtasıyla torpille işe girmeleri, işe girdikten sonra da Selîm'in halktan rüşvet alması, bunu normalleştirmesi gösterilebilir. Selîm rüşvet alma meselesini de hükümetin kendilerini ucuza çalıştırıp böyle bir duruma tevessül etmesini kendisinin değil hükümetin bir suçu olarak görür.

Selîm:

³²⁷ Hasan Gök, “Ortadoğu’da Kadın Olmanın Sinematografik Betimlemesi: İçimdeki Yangın Film Örneği”, *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 6/1 (31 Mayıs 2023), 34.

³²⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 144.

³²⁹ Eserde yabancı askerlerin yanında çalışmak amacıyla köyden kente göçen genç kızların fuhşa sürüklenmesi, rüşvet ve adam kayırmacılığın yaygınlaşması gibi hadiseler, Kahire'nin suretini değiştirmiştir. Yazarın roman boyunca ön planda tuttuğu değişimin menfî çıktısı, geleneksel değerlerden uzaklaşan toplumun ahlakî olarak yozlaşmasıdır. Çalıştığı otelde kefil adı altında ailenin küçük çocuğuna tacizde bulunan ihtiyar ve kadın ile erkek müşterilerle ilişkiye mecbur bırakılan genç bunun bir örneğini oluşturur. Bkz; Asiye Çelenlioğlu, “Cemâl el-Gîtânî'nin Risâletü'l-Besâir fi'l-Mesâir (Değişime Bakış Risalesi) Adlı Eserinde Kapitalizm'in Mısır Toplum Yapısında Meydana Getirdiği Değişim”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 54 (15 Temmuz 2025), 159-161.

-Bana gelince ben müdürlükte kâtip olmak isterim.

Hâlid:

-Ben de şeriat mahkemesinde kâtip olmak isterim.

Selîm gülerek:

-Tabii müftüler, kadılar, yetki verilenler arasında...

Hâlid:

-Her türlü sarıklıların içinde. Sonra bir müddet sessizlik hâkim oldu. Sessizliği Hâlid bozarak arkadaşına:

-Selîm, bunların hepsi rüya sen de biliyorsun ki bu mevkiler ancak araya birini sokarak alınır...

Akşam olmadan şeyhin yanına gitmişler ve durumlarını anlatmışlardı. Bir anlık sessizlikten sonra şeyh 'İnşallah söylerim. Ancak işiniz olana kadar kimseye hiçbir şey bahsetmeyin' demişti. Birkaç gün geçmişti ki Alî'nin kalbi mutluluk ve sevinçle dolmuş, içecekler dağıtılmış zengin fakir herkes kana kana içmişti... Selîm müdürlükte vekil ve müdür arasında gidip gelen bir kâtip, Hâlid ise şeriat mahkemelerinde kadı ve müftü arasında gidip gelen bir kâtip olmuştu. Yetkililerden evlilik ve boşanma belgelerini alıyordu. Her birine aylık dört cüneyh maaş bağlanmıştı.³³⁰

Selîm:

-İnsanlardan verdiğimiz hizmetin bedelini alıyoruz.

Hâlid:

-Yani rüşvet...

Selîm:

-Sen rüşvet de ama ben hediye ve hak ettiğim bir ücret diye görüyorum.

Hâlid:

-İsimler gerçeği değiştirmez. Siz ay sonu yaptığınız işin karşılığını alıyorsunuz, insanlardan topladıklarınız helal değildir, çünkü bu ne eksik ne fazla rüşvettir...

Selîm:

-Beni bağlayan ilk olarak geçimimi sağlamamdır. Zulüm dediğin şey de benim işlediğim bir günah değil, bu günahın sorumluları ilk vergileri alan sonrada memurlara rahat edecekleri bir maaş bağlamayanlardır. dedi.³³¹

3.8. Eğitim

³³⁰ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 54.

³³¹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 91.

Mehmet Ali Paşa döneminde bazı okulların saraylarda ve prenslerin evlerinde açılma geleneği, bu okulların halk hizmetinden daha çok devlete hizmet etmek maksadıyla kurulduğu algısının yerleşmesine neden olmuştur. Sarayla iç içe inşa edilen bu kurumlar dinî liderlerin ve okulların zayıflaması, bürokratik ve resmî elitlerin güçlenmesiyle neticelenmiştir. Mehmet Ali Paşa, halkın eğitiminden daha ziyade elitlerin eğitimi ve modernleşmesiyle ilgileniyordu. Fransızlardan sonra Mısır'ı işgal eden İngilizler yüksek eğitim imkânını yalnızca kendilerine sadık elitlere tahsis etmişlerdir.³³² Bu türden gelişmeler Mısırlı halkın bu okullara bakış açısının olumsuz olmasına ve bu okulları tercih etmeyip yahut bu okullara ulaşamayıp bu nedenle dini eğitim veren medreselere yönelmelerine neden olmuş olabilir.

Ebû Hâlid, Hâlid'i devlet okullarına bilerek göndermemişken Hâlid ise Münâ ile beraber kasabaya taşındıktan ve Münâ'dan çocukları olduktan sonra çevresinin de etkisiyle çocuklarının eğitimine önem vermiştir. Bu anlamda hem Hâlid hem de eşi Münâ kendilerinden ödün vermek suretiyle çocuklarının eğitimine önem vermişlerdir. Onları kasabadan Kahire'ye eğitim için göndermişlerdir. “Bu asi şeytan gece gündüz Hâlid ve eşine ‘Müdüre, mahkeme kadısına, merkez memuruna bak, biri oğlunu kadı olması için okutuyor, biri oğlunun mühendis olmasını istiyor, diğeri oğlunun doktor olmasını umuyor. Sizin oğullarınızla bunların oğullarının arasında ne fark var?’ diyordu.”³³³

Oğulları büyümüş ve o bölgenin o vakit verebileceği eğitimi bitirmişlerdi. Eğitimlerine devam etmek için Kahire'ye gitmeleri kaçınılmazdı, böyle de yaptılar. Bu bir anda ağızdan çıkacak, kâğıdın köşesine yazılabilecek basit kelimelerdir. Ancak biraz manasını düşününce kapısı, mutlu edecek, üzecek bir sürü duyguya, aklın almayacağı gayrete, sayısız yorgunluğa ve acıya açılıyordu... Tüm bunlar Hâlid ve eşinin tüm gündüzünü meşgul ediyor, geceleri de uyku yüzü göstermiyor, onları her şeyden alıkoyuyor, akılları türlü türlü endişeler, kalpleri rahatsız edici duygularla doluyordu.³³⁴

3.9. Ticari Hayattaki Değişim

Ebû Sâlih kahve, şeker, pirinç gibi malzemelerin ticaretini yapmaktadır. Babasından aldığı bu işi büyütüp şehirlerarası bir ticaret haline getirmiştir.

³³² Riad Domazeti, “Mısır’da Eğitim: İdeolojik Yönetimlerin Eğitim Mücadelesi”, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)* 92 (01 Ocak 2019), 1-3.

³³³ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 135.

³³⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 134-135.

Yakın zamandan beri ailesinin ticareti güzel ilerlemekteydi. İşler Abdurrahmân'ın babası Mustafa'ya kalınca ticareti biraz daha geliştirmişti. Sonra Ebû Sâlih Abdurrahmân başa geçti ve ticaretlerini çok geliştirdi. Kahire ticaretlerini, Kahire'yi aşarak uzak yakın farklı farklı beldelere taşıdı. Kahve şeker pirinç ve sabun ticareti yapıyordu. Genelde ticaretleri bu maddeler arasındaydı.³³⁵

Ebû Hâlid ise, çiftlik hayvanları ticareti yapan bir ailenin çocuğuydu. Alî de de arkadaşı Abdurrahmân gibi mesleğini içerisinde doğup büyüdüğü ailesinden miras olarak almış ve öğrenmiştir. “Çiftlik hayvanları ticareti yapan ve bundan da güzel kâr eden bir ailede yetişmişti.” Ebû Hâlid'in ailesi daha önce olduğu gibi yine ticaret ile uğraşmış ancak bu defa uğraş alanı değişmiştir. Hayvan ticareti yerine sabun, kahve, pirinç gibi eşyaların ticaretine başlamışlardır. “Bu defa çiftlik hayvanları yerine kahve, şeker, pirinç ve sabun ticaretiyle uğraştılar. Ticaretleri gelişti. Artık oğlu Alî'ye kaydadeğer bir servet bırakabilirdi.”³³⁶

Başlangıçta ikilinin ticareti kârlı bir şekilde ilerlemekte idi. Ancak muhtemelen gelişen ticaret şartlarına adapte olamadıklarını ve bir süre sonra ticaretlerinin gerileyip zarar ettiklerini görüyoruz Ticareti gerileyen sadece bu iki arkadaş değildir. Diğer tüccarlar da aynı şekilde zarar etmekte idi. Bu gerileyişin temel nedenini tespit edip bulmak yerine bunu şeytan gibi soyut ve hayali bir nedene bağlamaları da dikkat çekici bir husustur. Aslında burada bir nevi dönemin Mısır ticaret hayatının da geliştiğini öğrenmiş oluyoruz. “Ali'nin hayatını iyice çıkmaza sokan gam ve kederini arttıran diğer bir hususta ticaretinin aylar ve yıllar geçtikçe dağılmaya yüz tutmasıydı.”³³⁷

Bir gün olayların vehametini anlamıştı, O kalbini korkuyla ve ümitsizlikle dolduran kabullenemediği şeyi görmüştü. Bu insanların nasıl geldiğini, nasıl yerleştiğini bilmediği şehirlerde yükselmeye başlayan mağazalardı. Bunlar kimin için kimler tarafından yapıldığı bilinmeden dikilen yapıları. Sonra insanlar bi bakarlardı, büyük devasa mağazalar göğe doğru yükselmiş uzaya doğru uzanmış yapılar. Kahire'den gelen fakirler orada çalışmaya başlamışlar, içlerini eşyalarla doldurmuşlar ve insanların rağbet etmelerini sağlayan çeşit çeşit süs ve göz alıcı şaşalı şeylerle donatmışlardı. İnsanlar bakıyorlar, durup içeriye giriyorlar sonra da yanlarındaki tüm paraları bırakarak ve ellerinde babadan oğula kalan kadim dükkânlarda alışık olmayan güzel bir şekilde paketlenmiş eşyalarla çıkıyorlardı. Bundan da garibi şeytanın yerden çıkardığı bu mağazalar tek bir model ve tek bir eşya tipiyle yetinmemeleri ve her şeyi satmalarıydı.

³³⁵ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 10.

³³⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 12.

³³⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 44.

Tek bir mağaza şehirdeki tüm dükkânlara bedeldi. İnsanların bu yeniliğe kapılmalarında para karşılığı ihtiyaçlarını alarak delicesine rağbet göstermelerinde ne gariblik olabilirdi; Ali ve arkadaşları bu terkedilmiş, tozlu, pis, antika dükkânlarına gelince; onlar silinip yok olacaktı.³³⁸

3.10. Köy ve Kasaba Hayatı

Köyde kollektif bir hayat tarzı görülürken şehirde bireysel bir hayat tarzı görülür. Hâlid ile ailesinin kasabadaki hayatının ve alışkanlıklarının zamanla değişerek köydeki hayatlarından farklılaşmasına değinilir. Tâhâ Hüseyin, bu vesileyle Mısır'ın köy ile şehir hayatları ve biçimleri hakkında sosyolojik kıymete haiz bilgiler aktarır.

Yazar aynı zamanda günümüzün de sorunlarından biri olan köy hayatını şehre taşıyıp şehirde büyük ya da küçükbaş hayvan besleyerek mikro bir köy hayat tarzına değinir. “Kimisi evde onlarla birlikte kendilerine ayrılmış yerlerde yaşayan köylerde ve şehirlerde insanların hayatını kolaylaştıran insanlarla beraber yaşayan hayvanları besliyordu. Evde inek ve manda, eşek ve at, renk renk tüylü kümes hayvanları vardı.”³³⁹

Kardeşi ve arkadaşı Hâlid'i ziyarete gelir, yanında günlerce kalır, bazen de haftalarca kalırdı ve bu esnada huzurun, rahatın keyfini çıkarırdı. Orada mutlu olduklarını görürdü. Kardeşi oğullarıyla çok uğraşırdı, yapmacık zenginlikleriyle şakalaşırdı, yaptıkları her şeyi külfet olarak görüyordu. Onlar hayatını ticarete adanmış sonunda hüsrarla bitmiş, sonra düzeltmeye çalışmış neredeyse bir daha batmış yaşlı bir adamın oğulları olmalarına rağmen kendilerini yükselttikleri elitlikle dalga geçerdı. Etrafına sandalyeler dizilmiş yüksekçe sofralarına oturunca kendine hâkim olamaz ve kahkahalara boğulur, Hâlid'e daha dünkü günlerini ve yere bağdaş kurarak sofraya oturdukları, bileklere kadar ellerini tabaklara soktukları günlerini hatırlatırdı. Ellerini zikirlerden sonra veya evlerinde keşk ve fet tabaklarına bileklerine kadar soktuklarını söylerdi. Bunu duyunca aile ona gülerlerdi. Bazen çocuklar ve gençler sofradan kalkar, içecekleri boğazlarında düğümlenirdi.³⁴⁰

3.11. Çirkinlik-Güzellik

³³⁸ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 45.

³³⁹ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 122.

³⁴⁰ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 117.

İnsanoğlu, karşılaştığı ya da deneyimlediği her nesneyi anlamlandırma yolunu tercih etmiş ve ona güzel, çirkin, iyi, kötü, yararlı vb. estetik değerler atfetmiştir.³⁴¹

Biyolojik bir varlıktan sosyal bir varlığa dönüşen beden, hem kadın hem erkek için sosyal bir sermaye hüviyetini kazanmıştır. Günümüzde bireyin benliğinin ve kimliğinin mühim bir parçası olarak dönüşen beden, bireyin toplumdaki mevkisini belirleme hususunda etkili ve mühim bir bileşen olmuştur. Ancak sosyal sermayeye dönüşen beden, özellikle kadın için daha belirgin bir hal almıştır. Bu noktada ortaya çıkan anahtar kelime ise güzelliştir.³⁴²

Kültürel anlatının hemen her zaman olumsuz tarafında konumlandırılan çirkin kadın yok sayılır. Çünkü kültür güzel kadını ön planda tutar. Bu sebeple efsanelerde, masallarda ve hikâyelerde başkarakter her zaman genç ve güzel bir kadın olur. Çirkin kadın ise yaşlı olup kötülükle ilişkilendirilir.³⁴³

Bu tema, romanın neredeyse bütün olgularının etrafında döndüğü, hatta romana adını veren evliliğin de merkezindeki temadır. Nefise'nin ve kızı Cülnâr'ın fiziki görüntülerindeki çirkinlik ve buna bağlı olarak evliliklerinde ve sosyal hayatlarında yaşadıkları sıkıntılar romanın başından sonuna kadar neredeyse her bölümde yer edinmiştir.

Aslında Hâlid ilk başlarda kızının güzelliğine dikkat etmiyordu. Daha çok babalık içgüdüğü ve kocalık şefkatiyle meşgul oluyordu. Ancak bir gün kızını kucağına aldı, bağrına bastı, öptü, uzunca baktı sonra aynaya yöneldi, uzunca kendisine baktı. Sonra eşinin yanına gitti, ona hızlı bir bakış attı. Sonra çocuğu yere bıraktı ve eşine yüksek acı gülüşlerin kestiği bir sesle 'Ne de garip! Bu çocuğa bu güzellik de nereden geliyor! Ben öyle yakışıklı değilim, Sen zaten çirkinsin. Bu güzellik nereden gelmiş olabilir?' dedi. Bu sözler Nefise'nin kalbinde ancak düşman hançer saplasa o kadar acıtabilecek bir yara açmıştı. Hiçbir şey demedi. Sadece hıçkırığa hıçkırığa ağlayabilmişti, odasına çekildi ve günlerce kaldı.³⁴⁴

3.12. Mutsuzluk-Mutluluk

³⁴¹ İsmail Şimşek, "Antikçağdan Alman İdealizmine; estetik Bir Değer Olarak Güzellik", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (01 Temmuz 2014), 329.

³⁴² Emine Meliha Kurtdağ, "Kadınların Omuzlarındaki Ağır Yük: 'Güzellik'", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 39 (30 Aralık 2021), 187.

³⁴³ Kurtdağ, "Kadınların Omuzlarındaki Ağır Yük", 191.

³⁴⁴ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 29.

Mutluluğun lügatlarda birbirinden farklı tanımları olmuştur. “Bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu mu”, “Mutlu olma hali, mutlak iç huzur”, “Eksiksiz bir hoşnutluk durumu, olgunluk”, “İnsanların dünyada ve ahirette ulaşmayı hedefledikleri en yüksek ideal, şuurun tatmini, ruhun tatmini ve huzuru, dinginlik hali”, “Bilinci dolduran tam bir doygunluk durumu” şeklinde tanımlanmıştır. Sevgi, nefret, mutluluk, mutsuzluk gibi birçok his insanın varlığıyla beraber var olmakta ve her hissiyat zaman içinde birtakım değişim ve dönüşümlere uğramaktadır.³⁴⁵

Yazar, bu temayı, romanın tamamında diğer temalarla iç içe psikolojik tahlillerle başarılı bir şekilde okuyucuya sunmuştur.

Hâlid’in Nefise ile evliliği, Cülnâr’ın Sâlim ile nişanının bozulup Sâlim’in Tüfide ile evlenmesi ve Tüfide’nin mutsuzluğu veya Hâlid’in babası Alî’nin eşi Ümmü Hâlid vefat ettikten sonra birden çok evlilik yapıp mutsuz olması, Hâlid’in Nefise’den boşanıp Münâ ile olan ikinci evliliğinde mutlu olması gibi temalar romanda ustalıkla ele alınmıştır. “Cülnâr’ın, kimseye üzgün ve kırgın olduğunu söylemeden eskiden olduğu gibi çalıştığını ve hayatına devam ettiğini de itiraf edelim. Bunun sebebi ya hiç kimseye üzüldüğünü göstermemesi ya da ailenin onun hüznünü görüp karşılık vermemesi veya hüznünü farketmemiş olmalarıdır.”³⁴⁶

Hâlid yeni hayatında mutlu ve huzurluydu. Münâ ile evlendiği, Hacı Mesûd’a damat olduğu vakit kendisine tanılan nimetlerden dolayı çok mutlu olmuştu. Babası evine ızdırap ağacını dikmiş, bundan hem annesi hem Nefise ve ailesi hem de çocuklar sıkıntı çekmişti. Şimdi ise Hacı Mesûd, evine saadet ağacı dikmiş, onunla hem Hâlid hem Münâ hem de ailesi mutlu olmuşlardı.³⁴⁷

³⁴⁵ Handan Yalvaç Arıcı, “Mutluluk Tarihi”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi Turkish Journal of Religious Education Studies* 9 (07 Haziran 2020), 219.

³⁴⁶ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 145-146.

³⁴⁷ Hüseyin, *Şeceratu'l-bu's*, 103.

SONUÇ

Tâhâ Hüseyin'in edebi ve fikrî mirası, sadece Arap edebiyatında değil, modern bireyin içsel çatışmalarını ve toplumsal dönüşümlerini anlamaya yönelik evrensel bir ufuk da sunmaktadır. *Şeceratu 'l-bu's* (شجرة البؤس) adlı romanı, bu bağlamda yazarın birey-toplum-otorite üçgeninde kurduğu dramatik yapının en etkileyici örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Roman, yalnızca bir ailenin ya da bireyin trajedisini anlatmakla kalmaz; aynı zamanda Mısır toplumundaki geleneksel yapının, dini otoritenin ve ataerkil düzenin birey üzerindeki yıkıcı etkilerini çarpıcı bir biçimde sergiler. Gerçek bir hayat hikâyesinden ilham alınarak kaleme alınan *Şeceratu 'l-bu's*, realizmle sembolizmi dengeli biçimde harmanlayan bir roman olarak değerlendirilebilir.

Tâhâ Hüseyin'in güçlü betimlemeleri ve ruh çözümlemeleriyle örülü bu eserde, evlilik kurumunun, bireysel iradenin yok sayıldığı bir zeminde nasıl bir *Izdırıp ağacına* dönüştüğü gösterilmiştir. Hâlid ile Nefise'nin evliliği, bireylerin değil, şeyhin ve ailelerin iradesine boyun eğen bir toplumda kurban edilen hayatları temsil eder. Bu yönüyle roman, sadece kişisel bir dram değil, aynı zamanda kolektif bilinçaltına dair sosyolojik bir okuma imkânı da sunmaktadır.

Yazarın anlatıcı tercihi ve olayların aktarım biçimi, klasik anlatma tekniğini esas almakla birlikte, zaman zaman karakter merkezli gösterimlere de yer verir. Bu tercih, romanın dramatik yapısını güçlendirdiği gibi, okuyucunun karakterlerle daha doğrudan ilişki kurmasına imkân tanır. Ayrıca eserde dikkat çeken çok seslilik, farklı bakış açıları ve karakterlerin iç konuşmaları aracılığıyla zenginleşir.

Romanın içyapısında dikkat çeken çok katmanlılık, klasik anlamda bir olay örgüsünün ötesine geçerek, karakterlerin psikolojik dönüşümleriyle şekillenen modern bir kurgu anlayışını yansıtır. Özellikle Nefise karakteri üzerinden çirkinlik-güzellik, sevgi-nefret, akıllık-delilik gibi birbirine zıt terimlerin işleniş, esere psikolojik bir derinlik kazandırmaktadır. Bu bağlamda roman, psikanalitik bir bakışla da ele alınmaya müsaittir. Nefise'nin maruz kaldığı dışlanma, Hâlid'in içsel parçalanmışlığı ve otorite figürlerinin (şeyh, baba) mutlak belirleyiciliği, bireyin kendi kaderine yabancılaşmasını dramatik bir gerçeklik hâline getirir.

Tâhâ Hüseyin'in kendi hayatındaki travmatik izlerin de satır aralarında hissedildiği *Şeceratu 'l-bu's* romanı, hem bir “kuşak romanı”, hem de geleneksel otoritelerin insan hayatındaki tahakkümünü sorgulayan bir vicdan çağrısıdır. Roman, gerek yapısal

öz mlmesi gerekse tematik derinliği ile Arap romanının modernleşme sürecinde ulaştığı olgunluğu temsil eder. Bu bağlamda eser, hem bireysel hem toplumsal açıdan öz mlmesi gereken derin meseleleri edebi bir kudretle aktaran nadide örneklerden biridir.

Sonuç olarak *Şeceratu'l-bu's*, Tâhâ Hüseyin'in yalnızca bir romancı değil, aynı zamanda derin bir toplumsal gözlemci olduğunu ortaya koyan çarpıcı bir eserdir. Roman, geleneksel Mısır toplumunda şeyh-mürit ilişkisi, ataerkil aile yapısı, birey iradesinin yok sayılması ve kadınların sosyal konumuna dair güçlü bir eleştiriyi, katmanlı bir anlatı aracılığıyla ortaya koyar. Hâlid ile Nefise arasındaki evlilik, görünürde bir aile içi mesele gibi sunulsa da aslında bireysel trajedinin ardında gizlenen dinî otoriteye körü körüne itaat, servet hırsı ve geleneksel rollerin sorgusuz kabul  gibi çok daha derin sorunların sembolüdür.

KAYNAKÇA

- Ak, Memet. *Mahalleme Arap Diyalektinde Fiiller*. Ankara: Duvar Yayınları, 2021.
- Akay, Figen. “Ahmed Emîn İlive’nin El-’endelüsiyyü’l-’ahîr İsimli Romaninin Teknik ve Tematik İncelemesi”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/22 (31 Aralık 2022), 259-289. <https://doi.org/10.51553/bozifder.1189399>
- Aksoy, Ayşe B. - Gür, Çağla. “Ortadoğu Ülkelerinde Aile Yapısı ve Çocuğa Bakış”. *Kastamonu Education Journal* 16/1 (01 Mart 2008), 49-60.
- Aktaş, Şerif. *Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2022.
- Arslan, Ramazan. *Necip Mahfuz’un “Melhametu’l- Harafiş” Romanının Şekil ve Muhteva Açısından Tahlili*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ayık, Hasan. “Din - Devlet İlişkileri Bağlamında İslâmî Cemaatlerin Devletle İlişkileri Üzerine”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 2/24977 (01 Ocak 2016), 62-77. <https://doi.org/10.22466/acusbd.263585>
- Bedr, ‘Abdulmuhsin Tâhâ. *Tatavvuru Rivâyeti’l- ‘Arabiyyeti’l-Hadîse fi Mısır 1870-1938*. Kâhire: Dâru’l-Me’ârif, 3. Baskı., 1976.
- Bilgiç, M.Fuad. *Tâhâ Hüseyin’in “el-Vacdu’l-Hak” Adlı Eserinin Eleştirisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Cinkılıç, Recep. *İhsân ‘Abdu’l-Kuddûs’un Romanlarında Kadın İmajı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Cundî, Enver el-. *Tâhâ Husayn, Hayâtuhû ve Fikruhû fi Mizânî’l-İslâm*. Mısır: Dâru’l-İ’tisâm, 2. Basım, 1977.
- Çelenlioğlu, Asiye. “Cemâl el-Gîtânî’nin Risâletü’l-Besâir fi’l-Mesâir (Değişime Bakış Risalesi) Adlı Eserinde Kapitalizm’in Mısır Toplum Yapısında Meydana Getirdiği Değişim”. *İslam Araştırmaları Dergisi* 54 (15 Temmuz 2025), 151-168. <https://doi.org/10.26570/isad.1539898>

- Çelenlioğlu, Asiye. “Tâhâ Hüseyin’in Şeceratu’l-Bû’s Adlı Romanında Mutlak İtaat”. *JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES AND ADMINISTRATIVE SCIENCES (JOSHAS)* 8/50 (29 Ağustos 2024), 391-397. <https://doi.org/10.31589/JOSHAS.928>
- Çelik, Hüseyin. “Kur’an-ı Kerim’de Cariyelerle Evlilik Meselesi”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (Aralık 2011), 137-173.
- Çetin, Nurullah. *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap Yayınları, 15. Baskı., 2017.
- Çetişli, İsmail. *Metin Tahlillerine Giriş/2*. Ankara: Akçağ Yayınları, 5. Baskı., 2021.
- Dayf, Şevkî. *el-Edebu’l- ‘Arabiyyu’l-Mu’âsır fî Mısır*. Kahire: Dâru’l Ma‘ârif, 10.baskı., 1961.
- Demir, Zekiye - Görgülü, Ülfet. “Farklı Topluluklarda Erken Yaşta Evlilik Olgusuna Genel Bir Bakış: Kız Çocukları Özelinde Bir Değerlendirme”. *KAİDE DERGİSİ ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi* 2/1 (Yaz 2024), 31-45.
- Diktaş, Zeynep Bilge. *Necib Mahfuz’un “Hânu’l-Halî” romanı ile Halit Ziya Uşaklıgil’in “Mai ve Siyah” romanında modernleşme süreci ve modern bireyin bunalımı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Dindaroğlu, Rümeysa. *Tâhâ Hüseyin’in Du’â’u’l- kerevân Adlı Romanının Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Dindaroğlu, Rümeysa. *Tâhâ Hüseyin’in Du’â’u’l-Kerevân Adlı Romanının Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Domazeti, Riad. “Mısır’da Eğitim: İdeolojik Yönetimlerin Eğitim Mücadelesi”. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)* 92 (01 Ocak 2019).
- Efe, Mehmet Emin. “Gökçe Arap Lehçesinde Fonetik ve Morfolojik Değişimler”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (27 Haziran 2025), 121-143. <https://doi.org/10.34085/buifd.1628892>
- Emekli, İlknur. “Tâhâ Hüseyin’in Şeceratu’l-Bu’s Adlı Romanının Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları - II*. 95-127. Erzurum: Fenomenn Yayınları, 1. Basım, 2022.

- Er, Rahmi. *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*. İstanbul: Fatih Dağıtım Yay, 2. Baskı., 2008.
- Er, Rahmi. “Roman (Arap Edebiyatı)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/164-166. İstanbul, 2008.
- Er, Rahmi. *Tâhâ Huseyn ve Üç Romanı (Du‘âu’l-keravân, Edîb, Şeceratu’l bu’s)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1988.
- Fazlıoğlu, Şükran. “Tâhâ Hüseyin”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/377-379, 01 Mayıs 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/taha-huseyin>
- Gök, Hasan. “Ortadoğu’da Kadın Olmanın Sinematografik Betimlemesi: İçimdeki Yangın Film Örneği”. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 6/1 (31 Mayıs 2023), 31-45. <https://doi.org/10.38004/sobad.1249843>
- Halilova, Hanım. “Dünya Tarihinde Kadın-Erkek Eşitliği”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 8/38 (01 Temmuz 1997), 543-547.
- Harmancı, Hasan. “Abdurrahman Munîf’in El-Eşcâr ve İğtiyâlu Merzûk Adlı Romanının Teknik Yönden İncelenmesi”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 30 (13 Şubat 2015), 67-96.
- Heykel, Ahmed. *Tatavuru’l-Edebi’l-Hadîs fî Mısır*. Kâhire: Dâru’l-Me‘ârif, 6. Baskı., 1994.
- Hillîti, Sihâm. *İktirânu’l-hitbatî bi’l-Fâtîha fî kanûni’l-usratî’l-Cezâiriyye ve’l-Mudevvene el-Mağribiyye*. Cezayir: Zeyyan Aşur Üniversitesi Cezayir/Celfa Hukuk Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Husayn, Tâhâ. *el-Eyyâm*. Mısır: Matba’atu’l Mea’rif ve Mektebetiha, B.s.y., ts.
- Husayn, Taha. *Şeceratu’l bu’s*. Mısır: Muessesetu Hindâvî li’t-Ta’lîm ve’s-Sekâfe, B. y.y., 2012.
- Hüseyin, Tâhâ. *Şeceratu’l-bu’s*. Mısır: Muessesetu Hindâvî li’t Ta’lîmi ve’s Sekâfe, 2012.
- Karabulut, Mustafa. “Yusuf Atılğan’ın ‘Aylak Adam’ Romanında Anlatım Teknikleri”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1 (Winter 2012), 1375-1387.

- Kavak, Fadime. “Arap Kültüründe K nyeleme Geleneği ve   l Faunası  zerindeki Yansımaları”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2013), 111-149.
- Kaya, İsmail. “Tarikatların Din  Gruplar Tipolojisindeki Yeri Ve Sosyal Fonksiyonları”. *Danısname Beşeri Ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (Eylül 2020), 55-83.
- Kurtda , Emine Meliha. “Kadınların Omuzlarındaki Ağır Yük: ‘Güzellik’”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 39 (30 Aralık 2021), 220-259. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.989739>
- Mocan, Ahmet. “Yalnızız’da Anlatım Teknikleri”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7/3 (Ankara 2012), 1831-1841.
- Narlı, Mehmet. “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”. *Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/7 (01 Mayıs 2002), 91-106.
- Osmanoğlu, Ahmed Emin. “Modern Mısır Eğitim Sisteminin Temelleri / the Roots of Modern Education System in Egypt”. *History Studies International Journal of History* 6/1 (Ocak 2014), 123-137. <https://doi.org/10.9737/historyS875>
-  nal, Mehmet. *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 36 (Erzurum 2008), 23-47.
-  ng ren, Reşat. “ eyh”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/50-52. İstanbul, 2010.
-  zay, İbrahim. *Bir Ele tirmen Olarak Taha Husayn*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
-  zer, Sevda. “19. Yüzyılda Mısır’da Kölelik ve Köle Ticareti”. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 5/1 (01 Ocak 2007), 65-84.
- Sağdıç, G ly  ar. *Muhammed ‘Abdulhalîm ‘Abdullah ve ‘‘Lak ta, Ba’de’l- ur b,  ceretu’l-labl b ve  emsu’l-Har f’’ Romanlarının   z mlmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
-  ahan, Zehra Gülay. *Modern Ürdün Romanında İbrâhim Nasrallah’ın Yeri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
-  ahin, Veysel. “Kurmaca Tekniği Bakımından Halide Edip Adıvar’ın ‘Handan’ Romanı”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/2 (2008), 99-126.

Şenkaya, Rümeyşa. *Taha Huseyn'in "Edib" romanı ile Sabahattin Ali'nin "İçimizdeki Şeytan" romanının tematik yönden karşılaştırılması*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Şimşek, İsmail. "Antikçağdan Alman İdealizmine; estetik Bir Değer Olarak Güzellik". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (01 Temmuz 2014), 329-346.

Tarçın, Gülsüm. "Geçmişten Günümüze Kilis'te Evlenme Gelenekleri". *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 5/2 (21 Aralık 2020), 408-441. <https://doi.org/10.32321/cutad.731929>

Taşçı, Özcan. "Oryantalizm Çalışmalarının Osmanlı Hakimiyetindeki Mısır'a Yansıması". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (24 Mart 2014), 85-101.

Tatlılıoğlu, Durmuş. "Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/4 (01 Ağustos 2009), 99-128.

Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı 1 Romanın Unsurları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 16. Baskı., 2018.

Tezcan, Mahmut. "Beşik Kertme Nişanlı Geleneği ve Çayırbağı Köyü Uygulaması". *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences* 13/1 (10 Eylül 2019), 239-257.

Usta, Niyazi. "Menzil Nakşiligi". *Demokrasi Platformu* 6 (Bahar 2006).

Uysal, Ahmet. "Ortadoğu'da Türkiye Algısı: Mısır Örneği". ed. Murat Çemrek. *Strateik Düşünce Enstitüsü*.

Ürün, Ahmet Kâzım. *Modern Arap Edebiyatı*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2. Baskı., 2018.

Yalvaç Arıcı, Handan. "Mutluluk Tarihi". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi Turkish Journal of Religious Education Studies* 9 (07 Haziran 2020), 217-243.

Yavuz, Cemile - Araz, Yunus. "İbn Teymiyye'nin Talak Çeşitleri ve Üç Talak İle İlgili Görüşleri". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (15 Mart 2021), 355-380. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.855673>

Mevsua'tu Ahdar li'l-Kutub. "Rivayetu Şeceretu'l-Bu's - Taha Huseyn", 03 Mart 2021. <https://a5dr.com/wiki/رواية-شجرة-البؤس-طه-حسين/>